

Fundamentele begrippen van de zondemacht

Dood, dodenrijk en hel

1. Het leven

Dood omschrijven we meestal als het tegenovergestelde van leven: levenloos, zonder leven. Een mens blaast de laatste adem uit. Om te weten wat dood nu eigenlijk is, zullen we daarom eerst moeten weten wat leven is. Niet in een filosofische of wetenschappelijke beschouwing, maar vanuit Gods gezichtspunt, zoals Hij dit in de Bijbel vertelt.

Genesis toont dat God de Initiatiefnemer en Uitvoerder is van een groots plan. Hij stelt Zich in het eerste hoofdstuk voor als de Schepper, de God Die alles heeft bedacht en gemaakt. Er wordt daar niet verteld hoe God dat deed, maar dat Hij het deed en waarom. God had een voornemen, een plan, en dus een doel; en alles wat Hij schiep maakte onderdeel uit van dat plan, maakte Hij om Zijn doel te bereiken.

De stoffelijke mens

De schepping waarover in Genesis wordt verteld is de natuurlijke, de stoffelijke schepping. Hieronder valt ook het leven van dieren en vooral van mensen.

Het eerste hoofdstuk van Genesis vertelt, in de vorm van een werkweek van zes dagen, dat God de aarde bewoonbaar maakte en daarop levende wezens schiep. Omdat de aarde woest en leeg was, overdekt met water, moesten eerst de omstandigheden geschikt worden gemaakt voor leven. Voordat er levende wezens konden wonen, moest er voedsel voor hen zijn. Daarom schiep God eerst planten en bomen, en pas daarna vissen, vogels en landdieren. Als laatste maakte Hij de mens. En al wat leeft werd gemaakt, geformeerd, van stof uit de aarde.

In verband hiermee heeft men in de Middeleeuwen wel geloofd dat God de mens daadwerkelijk had gevormd uit klei, als een soort voodoo poppetje, en dat poppetje vervolgens tot leven had gewekt, door er Zijn adem in te blazen. Maar dan neem je het beeld wel erg letterlijk. Wat de uitdrukking wil zeggen, is meer dat de mens fysiek gesproken slechts een stukje aardse materie is. Goed, hij leeft, hij is geen *dode* materie; maar zelfs die eigenschap is niet uniek. De uitdrukking "zo werd de mens een 'levend wezen' (*nefesh chayah*)" geeft dat aan, want kort daarvoor zijn ook alle waterdieren en landdieren zo aangeduid:

"Dat de wateren wemelen van de levende wezens (*nefesh chayah*) en dat de vogels over de aarde vliegen langs het uitspansel van de hemel. Toen schiep God ... de levende wezens (*nefesh chayah*)." (Gen 1:20,21)

"Dat de aarde voortbrengt levende wezens (*nefesh chayah*) naar hun aard, vee en kruipend en wild gedierte naar hun aard." (Gen 1:24)

"En de HERE God formeerde uit de aardbodem al het gedierte van het veld en al het gevogelte aan de hemel." (Gen 2:19)

"... toen formeerde de HERE God de mens van stof uit de aardbodem en blies de levensadem in zijn neus; zo werd de mens tot een levend wezen (*nefesh chayah*)." (Gen 2:7)

Dat woord voor 'stof' is in het Hebreeuws *afar*, dat een aantal betekenissen heeft. De meest voorkomende daarvan is 'aarde'; niet in de zin van onze planeet maar zoals de aarde in de tuin, en dan vooral droge of losse aarde. In uiterste of afgeleide zin wordt het dan inderdaad stof zoals dat wegstuift in de wind, en in die zin ook puin, gruis of as, dat wat overblijft na een vernietigingsproces

(afbraak of brand). Anderzijds kan het ook juist het materiaal aanduiden waarvan iets wordt gemaakt, dus de klei van de pottenbakker, of het leem waarmee een wand wordt bepleisterd.

Wat zijn lichamelijke bestaan betreft, is de mens dus niet uniek. Hij wordt in de gehele Bijbel voorgesteld als een stoffelijk wezen, dat leeft – een levend wezen is – zolang de levensadem in zijn neus is. Ook die levensadem geeft hem geen meerwaarde, want die deelt hij met de dieren (zie, bijvoorbeeld, ook Genesis 7:22). Die levensadem is als het ware het batterijtje waar alle levende wezens op lopen. Wanneer God dat er weer uithaalt staat alles weer stil: “dan keren zij terug tot het stof (*afar*) dat zij waren” (Ps 104:29).

Wanneer we de Bijbel op dit punt aandachtig lezen, zal het ons opvallen dat de (gelovige!) mensen, over wie daarin wordt verteld, deze door God gegeven waarheid geloofden en beleden:

“De eerste mens is uit de aarde, stoffelijk ...” (1 Kor 15:47)

“Zie toch, ik [Abraham] heb mij verstout tot de HERE te spreken, hoewel ik stof en as ben.” (Gen 18:27)

De mens geformeerd naar Gods ontwerp

Het woord ‘formeren’ houdt een doelgericht scheppen in, het vorm geven aan wat God voor ogen had. Zo zijn er de ontroerende woorden van Job, die zijn geloof tonen in wat God vertelde over de schepping van de mens, en die aangeven hoe hij zichzelf inbegrepen zag in de schepping van Adam: “Uw handen hebben mij gewrocht [alsof het een moeilijk werk was] en gevormd, geheel en volledig. Bedenk toch, dat U mij als leem hebt gevormd, en wilt U mij tot stof laten weerkeren?” (Job 10:8,9)

In Jesaja wordt God voorgesteld als de Boetseerder, en de mens als het boetseersel, dat wat God boetseerde, vormgaf uit klei of leem:

“... moet de boetseerder op één lijn gesteld worden met het leem, zodat het maaksel van zijn maker zou kunnen zeggen: Hij heeft mij niet gemaakt? En het boetseersel van zijn boetseerder: Hij heeft geen verstand?” (Jes 29:16)

“Wee hem die met zijn Formeerder twist, een scherp onder aarden scherven. Zal ook het leem tot zijn vormer zeggen: Wat maakt u?” (Jes 45:9)

De apostel Paulus haalt deze laatste woorden aan in zijn brief aan de Romeinen, en vergelijkt God met een pottenbakker, die voorwerpen maakt uit klei:

“Maar u, o mens! Wie bent u, dat u God zou tegenspreken? Zal het geboetseerde soms tot zijn boetseerder zeggen: Waarom hebt u mij zo gemaakt? Of heeft de pottenbakker niet de vrije beschikking over het leem om uit dezelfde klomp het ene voorwerp te vervaardigen tot eervol, het andere tot alledaags gebruik?” (Rom 9:20)

Wat is de mens?

Heeft de mens dan echt niets vóór, boven de dieren? Ja, toch wel; hij is in staat God te kennen, en er is geen dier dat daartoe in staat is.

David stelde eens de vraag “wat is de mens?”, toen hij vol bewondering keek naar de ontelbare fonkelende sterren, die God in Zijn grootheid en almacht plaatste aan de uitgestrekte nachthemel. Wat was hij daarmee vergeleken zelf? Peinzend over het geheim van het leven, vroeg hij zich af:

“Kijk ik naar de hemel, het werk van uw vingers, de maan en de sterren, die U bereid hebt: Wat is de mens dat U hem gedenkt, het mensenkind dat u naar hem omziet?” (Ps 8:4,5)

Wij zouden misschien zeggen 'Wie ben ik en waarom ben ik hier?' Davids gedachten gingen uit naar het scheppingswoord, dat God sprak op de zesde dag. Niet zozeer naar het maken van de mens als zodanig, maar naar het doel dat God met die mens had. Want op die 'dag' maakte Hij de positie van de mens bekend: verheven boven alle andere levensvormen die Hij geschapen had, met een grote taak op aarde. Davids woorden "Toch hebt U hem bijna goddelijk gemaakt" (vs. 6), weerspiegelen Gods voornemen en doel "Laat ons mensen maken naar ons beeld, als onze gelijkenis, opdat zij heersen ... over de gehele aarde" (Gen 1:26).

De mens onderscheidt zich van alle andere wezens op aarde door zijn geestelijke en intellectuele vermogens. Daardoor kan hij de hem door God geschonken verantwoordelijkheid dragen, toezicht te houden over al wat op aarde leeft, volgens Gods ordening: "U doet hem heersen over de werken van uw handen, alles hebt U onder zijn voeten gelegd" (Ps 8:7; zie Gen 1:28).

Zoiets kan een dier niet bedenken. David beseft dat de mens in essentie slechts *afar* is, en toch heeft God hem een positie toegezegd als bestuurder van Zijn schepping. Maar dat betekent twee dingen. Allereerst zul je dit soort inzichten moeten ontwikkelen, bewust kennis en begrip van God moeten najagen, anders ben je uiteindelijk toch niet meer dan dat dier: "De mens, die met al zijn praal geen inzicht heeft, is gelijk aan de beesten, die vergaan" (Ps 49:21). En in de tweede plaats betekent het vervolgens ook naar dat inzicht handelen. Wanneer we de voorbeelden van 'geloofshelden' uit het Oude Testament bekijken, zien we dat zij inderdaad dat inzicht tonen en daar naar handelen.

Abraham benadrukt tegenover God nadrukkelijk de afstand tussen hen beiden door te zeggen: "Zie toch, ik heb mij verstout tot de HERE te spreken, hoewel ik stof en as (*afar en efer*) ben" (Gen 18:27). Job betoogt tegenover zijn vrienden Gods grootheid met de woorden "Wie heeft de aarde (deze planeet) aan hem (de mens) toevertrouwd, wie heeft de hele wereld onder zijn bevel gesteld? Als Hij ... zijn geest en adem voor Zichzelf zou bewaren [NBG'51: tot Zich terugnam], dan zou al wat leeft onmiddellijk ten onder gaan en de mens zou terugkeren tot *afar*" (Job 34:13-15 NBV). En David wijst er in een psalm op dat "zo liefdevol als een vader is voor zijn kinderen, zo liefdevol is de HEER voor wie hem vrezen. Want hij weet waarvan wij gemaakt zijn, hij vergeet niet dat wij uit *afar* zijn gevormd" (Ps 103:13-14 NBV). Want: "De mens – zijn dagen zijn als het gras, hij is als een bloem die bloeit op het veld en verdwijnt zodra de wind hem verzengt" (vzn 15,16). De mens leeft alleen doordat God hem Zijn levensadem heeft geschonken, dat batterijtje dat hem aan de gang houdt. Terwijl Hijzelf daartegenover "trouw is aan wie hem vrezen, van eeuwigheid tot eeuwigheid. Hij doet recht aan de kinderen en kleinkinderen van wie zich houdt aan zijn verbond en naar zijn geboden leeft" (vzn 17,18 NBV). God heeft leven in Zichzelf (1 Timoteüs 6:16), maar de mens niet, die is in essentie slechts *afar*. Hij mag even van dat leven proeven, maar zal vroeg of laat weer *afar* worden. Zijn wezen (*nefesh*) is onlosmakelijk verbonden met dat *afar*, en slechts de kennis van God kan hem leven schenken (Psalm 119:25). En de mensen die ons in de Schrift tot voorbeeld worden gesteld, geven allen blijk zich dat volledig bewust te zijn.

Ziel en geest in het Oude Testament

Bij het onderzoek naar de aard van de Bijbelse hoop op leven, rijst vaak de vraag of de mens onsterfelijkheid bezit als deel van zijn natuur of samenstelling. De Griekse filosofen Socrates en Plato leerden dat het lichaam het tijdelijke omhulsel is van de innerlijke persoonlijkheid, of ziel, die bij de dood bevrijd wordt om ergens anders te gaan leven. Deze zienswijze heeft al vrij vroeg veel invloed gekregen in het christendom, zodat een wijdverbreid geloof is ontstaan dat de ziel van een mens bij de dood òf naar eeuwige zaligheid in de hemel òf naar eeuwige pijniging in de hel gaat – want die veronderstelde eeuwig levende ziel moet ergens heen.

Een overzicht van de betekenissen in het Oude Testament van de woorden ziel en geest, met betrekking tot leven en dood (er zijn meer betekenissen – zoals verlangen, emoties en gezindheid – maar die vallen buiten dit kader), toont echter aan dat deze zienswijze daar niet te vinden is. In het

scheppingsverhaal wordt over niets anders verteld dan een 'natuurlijk' leven dat de mens wordt gegeven. Niets wijst op een onsterfelijke natuur, of een deel dat onsterfelijkheid heeft.

Ziel

Het Hebreeuwse woord dat gewoonlijk met 'ziel' wordt vertaald, *nefesj*, komt in het Oude Testament meer dan 780 keer voor, in verschillende betekenissen. Meestal is dit, zoals *Youngs Concordance* aangeeft een *animal soul*, zeg maar een natuurlijke ziel, zonder iets bovennatuurlijks, bovenaards. Van oorsprong betekent het 'keel' of 'nek', en vervolgens wat door die keel gaat: lucht, adem. De basisbetekenis is daarom 'leven' of 'levend wezen' – dat wat ademt' en daardoor leeft – en in de toepassing op mensen duidt het ofwel de levende mens aan, of de totale mens of de mens zelf. Zijn leven is alleen mogelijk door de 'levensadem', zoals blijkt uit de beschrijving van de schepping van de eerste mens:

"Toen formeerde de HERE God de mens van stof uit de aardbodem en blies de levensadem (*nesjama*) in zijn neus; zo werd de mens tot een levend wezen (*nefesj*)." (Gen 2:7)

De voorstelling is niet dat de mens een ziel gekregen heeft, maar dat de uit stof geformeerde en bewegingloze mens tot leven gewekt werd door het inblazen van de levensadem, en zo een ziel, een levend wezen, werd. Dit 'wezen' in Genesis 2:7 is de vertaling van het Hebreeuwse woord *nefesj*. De NBG'51 vertaling gebruikt helaas 'wezen' en 'ziel' door elkaar, wat het af en toe verwarrend maakt. In de Statenvertaling is het consequent vertaald met 'ziel': "zo werd de mens tot een levende ziel".

Er kan daarom alleen sprake zijn van dit gebruik van het woord 'ziel' als er sprake is van een levend lichaam van vlees en bloed.

Mensen worden zielen, levende wezens (*nefesj*) genoemd: "De afstammelingen van Jakob waren 70 zielen" (Ex 1:5). Omdat ook de dieren door hetzelfde ademhalingsproces leven, worden ook zij 'zielen' genoemd: "En God zei: Dat de wateren wemelen van levende wezens ... Dat de aarde voortbrengt levende wezens naar hun aard" (Gen 1:20,21,24).

Ziel (*nefesj*) kan de mens als persoon aanduiden: "Alle zielen van mijn huis" (Gen 36:6); "de ziel die zondigt, die zal sterven" (Ezech 18:4,20). Het duidelijkst is Zacharia 12:1 "Zo luidt het woord van de HERE, die de hemel uitspant en de aarde grondvest, en de geest [ziel] van de mens in diens binnenste formeert".

Zo zeer kan ziel (*nefesj*) een mens aanduiden, dat op enkele plaatsen zelfs een dode, een lijk, een ziel wordt genoemd: "Aan een dode zal een priester zich niet verontreinigen" (Lev 21:1; zie ook vs. 11).

Ziel (*nefesj*) betekent vaak de mens als zodanig: "Zij versloegen alle levende wezens [zielen], die daarin waren, met de scherpste van het zwaard" (Joz 11:11); "de ziel die zondigt, die zal sterven" (Ezech 18:4).

Een verwante betekenis van ziel (*nefesj*) is het 'ik' van de mens (of God!) zelf: "hij had hem lief als zijn ziel" (1 Sam 18:3); "De HERE heeft gezworen bij zichzelf [zijn ziel]", "bij zijn ziel" (Amos 6:8; Jer 51:14).

Nefesj kan daarom ook de betekenis hebben van 'iemand' (Jozua 20:3), 'Ik zelf' (Numeri 23:10), 'mijzelf' (Job 9:21), en om die reden de zetel zijn van de gevoelens en verlangens. Zo lezen we over een "dorstende ziel" en een "hongerende ziel" (Ps 107:9). De ziel verlangt vlees te eten (Deuteronomium 12:20). Met de woorden "Wat buigt u u neer, o mijn ziel?" probeert de psalmist zichzelf moed in te spreken (Ps 42:6).

Nefesj kan ook betrekking hebben op het levensprincipe. De basis van het offerritueel in Israël wordt aangegeven in de woorden: "Want de ziel [dat wil zeggen: het leven] van het vlees is in het bloed en Ik heb het u op het altaar gegeven om verzoening over uw zielen te doen" (Lev 17:11); "wat de ziel van alle vlees betreft – het bloed ervan is zijn ziel ... de ziel van alle vlees is het bloed" (vs. 14). Daar-

om zegt het Nieuwe Testament: "zonder bloedstorting geschiedt er geen vergeving" (Heb 9:22). De offeraar zag het dier, dat hij als offer bracht, doodbloeden, waardoor het bewegingloos werd en stierf. Vandaar dat God over bloed spreekt als het principe van leven (*nefesj*): "Maar zorg er voor, geen bloed te nuttigen; want het bloed is het leven, en het leven mag u niet met het vlees eten" (Deut 12:23, Canisius Vertaling).

Nefesj is daarom ook het leven dat de mens bij de dood 'verlaat'. Over Rachel lezen we: "En toen haar het leven ontvlood (als hare ziel uitging, Staten Vertaling) – want zij stierf" (Gen 35:18). Elia bidt in wanhoop: "Neem nu, HERE, mijn leven, want ik ben niet beter dan mijn vaderen" (1 Kon 19:4).

Soms wordt het zelf een synoniem van 'de levensadem': de dood is "het uitblazen van de adem (*nefesj!*)" (Job 11:20). Daarom staat van de mens geschreven: "gaat zijn adem uit, dan keert hij weer tot zijn aarde, op die dag vergaan zijn plannen" (Ps 146:4).

Het levensproces waardoor mensen en dieren 'zielen' zijn, heeft plaats in een lichaam. Het Oude Testament ziet de mens dan ook als een tot leven gewekt lichaam, en niet als een vleesgeworden ziel. De ziel is nooit een zelfstandigheid, die bij de geboorte het lichaam binnengaat en het bij de dood verlaat, en ook nooit een lichaamloze geest. Een ziel zonder lichaam bestaat niet: leven is altijd leven in lichamelijkheid. Pop schreef in zijn bekende boek *Bijbelse woorden en hun geheim*: 'Er is een uiterst nauwe band tussen de *nefesj* en het lichaam. Van een *nefesj* buiten het lichaam weet het Oude Testament niet.'

Zie voor een uitgebreide behandeling van 'ziel' Aanhangsel H.

Geest

Het Hebreeuwse woord achter ons woord 'geest', is meestal *ruach*, die te maken heeft met bewegende lucht.

In het Oude Testament komt *ruach* 378 maal voor. In meer dan een derde daarvan wordt hiermee de wind bedoeld, die dikwijls wordt beschouwd als een geheimzinnige kracht: "Zoals u de weg van de wind evenmin kent als ... zomin kent u het werk van God, die alles maakt" (Pred 11:5).

Ruach wordt daarom ook gebruikt om de onzichtbare kracht van God aan te geven waarmee Hij Zijn wil uitvoert, bijvoorbeeld in Zijn scheppingswerk – de Bijbel begint met de woorden, dat de 'geest van God' over de wateren zweefde – maar ook in Zijn verlossingswerk en het voltooiën van Zijn plan mensen tot de volmaaktheid te brengen. Hieruit kwam ook het leven, de levensgeest of levenskracht, voort die God de natuurlijke mens heeft gegeven.

Op veel andere plaatsen heeft *ruach* de betekenis van de lucht, adem, die leven geeft aan mens en dier en tot Hem terugkeert bij het sterven:

"Mijn geest (*ruach*) zal niet altijd in de mens blijven, nu zij zich misgaan hebben; hij is vlees; zijn dagen zullen 120 jaar zijn." (Gen 6:3)

"Ik breng een watervloed over de aarde, om alle vlees waar een levensgeest (*ruach*) is, van onder de hemel te verderven." (Gen 6:17, SV)

"Alles, in welks neus de adem (*nesjama*) van de levensgeest (*ruach*) was, alles wat op het droge was, stierf." (Gen 7:22)

"Zij allen wachten op U ... neemt U hun adem (*ruach* = levensgeest) weg, zij sterven en keren weer tot hun stof." (Ps 104:27-29)

"In uw hand beveel ik mijn geest (*ruach*)." (Psalm 31:6).

Als de mens wordt opgewekt uit de dood, zegt God:

"Zie nu, dat Ik het ben. Daar is geen God, behalve mij. Ik dood en doe herleven ..." (Deut 32:39; vergelijk 1 Sam 2:6)

"Ik zal mijn geest (*ruach*) in u geven, zodat u herleeft." (Ezech. 37:14)

Ruach duidt ook de innerlijke levensenergie van de mens aan: "Toen hij dat gegeten had, keerde zijn geest in hem terug" (1 Sam 30:12). Bij uitbreiding hiervan is de geest (*ruach*) vaak de zetel van gevoelens en gedachten, en daardoor nagenoeg een synoniem van ziel en hart: "In de hoge en in het heilige woon Ik en bij de verbrijzelde en nederige van geest, om de geest van de nederigen en het hart van de verbrijzelden te doen opleven" (Jes 57:15).

Evenmin als 'ziel' is 'geest' een zelfstandigheid die buiten een lichaam leeft. De enige hoop op leven in de Bijbel is leven in een lichaam, en het Nieuwe Testament bouwt op het fundament van het Oude verder, met zijn belofte van een verandering van een natuurlijk tot een geestelijk lichaam (1 Korintiërs 15 vanaf vers 35).

Er is overigens een parallellisme te zien in het gebruik van *ruach* en *nefesj* in Job 12:10, waar zoveel wordt gezegd als dat God het leven van iedere sterveling bewaart:

"... in Wiens [Gods] hand de ziel (*nefesj*) is van al wat leeft en de geest (*ruach*) van iedere sterveling."

Levensadem

Er is een ander Hebreeuws woord in verband met leven, dat hier voor de volledigheid niet onvermeld mag blijven, en dat is het minder gebruikte *nesjama*, vertaald met (levens)adem, zoals in "Alles wat adem (*nesjama*) heeft, love de Here." (Ps 150:6). Het is een manier om te zeggen: 'Al wat leeft'. De woorden "zij lieten niets overblijven wat adem (*nesjama*) had" (Joz 11:14) betekent eenvoudig dat allen werden gedood.

Nesjama is de adem die we in en uitblazen; dit in tegenstelling tot *ruach*, waar in dit verband meer de door God gegeven levensgeest mee wordt bedoeld. Toch zijn het min of meer synoniemen, zoals in deze passages is te zien:

"En al wat leeft, dat zich op de aarde roert, het gevogelte, het vee en het wild gedierte, dat op de aarde wemelt, naast alle mensen, kwamen om. Alles, in welks neus de adem (*nesjama*) van de levensgeest (*ruach*) was, alles wat op het droge was, stierf." (Gen 7:21,22; zie ook vs. 15)

"... die [God, de Schepper] aan de mensen die daarop wonen, de adem (*nesjama*) gaf en de geest (*ruach*) aan hen die daarop wandelen." (Jes 42:5)

"... anders zou de geest (*ruach*) voor mijn aangezicht bezwijken, terwijl Ik [God] toch zelf de levensadem (*nesjama*) heb gegeven." (Jes 57:16)

"... zolang mijn adem (*nesjama*) nog ten volle in mij is, en de geest (*ruach*) van God in mijn neusgaten" (Job 27:3 – minder dichterlijk gezegd: 'zo lang ik leef').

Ziel en geest in het Nieuwe Testament

De vraag is nu of dit in het licht van Christus anders gezien moet worden. Velen menen dat Jezus en de apostelen nader hebben verklaard, wat in het Oude Testament 'primitief' was. Maar is daar enige grond voor te vinden? Wij menen van niet, want het Nieuwe Testament sluit, zoals we zullen zien, naadloos aan op het Oude Testament, is daar zelfs een weerklank van. Dit begint al bij het Griekse woord *psuchè* dat de Septuaginta gebruikt voor ziel en geest als levensadem en levensgeest. Men leidt het gewoonlijk af van een werkwoord, dat de betekenis van ademen of blazen heeft.

Psuchè is een rechtstreekse vertaling van *nefesj*. In het Nieuwe Testament vinden we *psuchè* in de basisbetekenis van leven of levensadem. Paulus zei, over iemand die 'voor dood werd opgenomen': "Maak geen misbaar, want er is leven (*psuchè*) in hem" (Hand 20:10). Jezus gaf zijn leven (*psuchè*) voor zijn schapen (Johannes 10:11), Paulus en Barnabas hadden hun leven (*psuchè*) over voor de naam van Jezus (Handelingen 15:26). Evenals in het Oude Testament, staat de ziel ook in het Nieuwe Testament voor de gehele persoon zoals hij op aarde bestaat zoals in 'de zaligheid van de zielen' (1 Petrus 1:9). In Marcus 8:35-37 lezen we: "Want ieder, die zijn leven (*psuchè*) zal willen behouden, die zal het verliezen; maar ieder, die zijn leven (*psuchè*) verliezen zal om Mijnentwil ... die zal het

behouden". Een uitdagende uitspraak, want de *psuchè* verliezen betekent het verloren gaan van de gehele mens, en het behoud van de *psuchè* is evenzo het behoud van de gehele mens. Jezus vraagt van zijn volgelingen hun leven te geven. Maar niemand kan iets geven in ruil voor zijn leven. Hij sprak dus niet over het behoud van de ziel ten koste van het lichaam, maar over de gehele mens.

In Matteüs 10:28 vinden we de *psuchè* wel in onderscheid van het lichaam: "Weest niet bevreesd voor hen, die wel het lichaam doden, maar de ziel (*psuchè*) niet kunnen doden; wees veeleer bevreesd voor Hem, die beide, ziel (*psuchè*) en lichaam, kan verderven in de hel". Het lichaam wordt hier niet lager gewaardeerd dan de ziel, maar er wordt wel een onderscheid gemaakt. Menselijke rechters kunnen ter dood veroordelen, maar hun vonnis treft slechts het sterfelijke lichaam; zij kunnen niet verhinderen dat God Zijn dierbaren bij de opstanding weer uit die dood zal opwekken. God echter heeft macht om de gehele mens (ziel en lichaam) te vernietigen. Ook in 1 Tessalonicenzen 5:23 wordt de ziel naast het lichaam afzonderlijk genoemd. 'Ziel' is daar, evenals, bijvoorbeeld, in 2 Korintiërs 1:23, de aanduiding voor het verborgen innerlijke leven.

In 2 Korintiërs 1:23 schrijft de apostel Paulus: "Ik roep God aan tot getuige over mijn ziel, dat ik om u te sparen niet meer naar Korinte ben gekomen" (NBG'51). De NBV geeft dat weer als: "Ik roep God op als mijn getuige, ik zweer bij mijn leven dat ik ...". Het Grieks heeft letterlijk: "Ikzelf roep God op als mijn getuige met betrekking tot mijn *psuchè* ...". Hij gebruikt *psuchè* hier dus als de plaats waar de verborgen menselijke motieven van het handelen opkomen. In 1 Korintiërs 15:44 en verder stelt hij de huidige mens tegenover de toekomstige opgestane mens. In de verzen 44 en 46 noemt hij de ene *psuchikos* (van de *psuchè*, NBG'51: 'natuurlijk', NBV: 'aards') en de andere *pneumatikos* (van de *pneuma* = geest, geestelijk). In wat andere bewoordingen zet hij dat in 2 Korintiërs 5: 1-10 tegenover elkaar als een 'aardse tent' (het vergankelijke) en een hemels 'gebouw' (het onvergankelijke). In 1 Korintiërs 2:14 gebruikt hij *psuchikos* als aanduiding van een menselijk, niet op God gericht denken (NBG'51: 'ongeestelijk'). *Psuchè* staat hier dus voortdurend voor het vergankelijke, het aardse dat niet op God is gericht en in de dood verloren gaat, tegenover dat wat wel op God is gericht, het onvergankelijke, dat door de dood heen wordt bewaard en weer wordt opgewekt bij de opstanding.

In het boek Openbaring vinden we het woord *psuchè* gebruikt in de betekenis van 'leven'. In dit boek wordt vaak teruggegaan naar Genesis. In hoofdstuk 8:9, bijvoorbeeld, lezen we over schepselen in de zee, die leven (*psuchè*) hadden; en in 16:3 dat alle levende wezens [letterlijk: alle levende *psuchè*], die in de zee waren, stierven. In 6:9 en 20:4 wordt het verder gebruikt voor de zielen van gestorvenen. Dat is beeldspraak. We mogen aan de gebruikte voorstellingen geen grotere waarde toekennen dan wat er door wordt uitgedrukt. De zielen van de martelaren behoren, evenals het bloed van offerdieren, in bijzondere zin aan God toe. Deze verzen leren niet de onsterfelijkheid van deze zielen; integendeel, het is uitsluitend aan het wonder van de opstanding te danken, dat de zielen van de martelaren weer levend worden.

Zie voor een uitgebreide behandeling van 'ziel' Aanhangsel H.

In het Grieks is het Hebreeuwse woord *ruach* weergegeven met *pneuma*, dat vrijwel dezelfde betekenissen heeft. De dubbele betekenis van wind en geest ontmoeten we wanneer Jezus zegt: "De wind (*pneuma*) waait waarheen hij wil; je hoort zijn geluid, maar je weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heen gaat. Zo is het ook met iedereen die uit de geest (*pneuma*) geboren is" (Joh 3:8). In Handelingen beschrijft het vooral Jezus als degene achter het werk van de apostelen.

Was Adam sterfelijk of onsterfelijk toen God hem maakte?

Het antwoord op deze vraag luidt wat ons betreft als volgt:

Het verslag in Genesis laat hem zien in een toestand waarin zijn bestemming nog open lag. De beslissingsvrijheid die de mens kreeg, gaf hem de gelegenheid God te eren in een bereidwillige en eer-

biedige gehoorzaamheid aan het hem opgelegde gebod. Hij kon, evenals later 'de tweede Adam' (Christus Jezus), de gehoorzaamheid leren; niet, zoals Jezus, "uit wat Hij heeft geleden" (Hebreeën 5:8), maar door altijd de goede weg te kiezen, te wandelen met God. Zo zou hij zich een nog hogere bestemming waardig tonen. Hoe ver hij die weg is gegaan, en hoe lang hij in dat aardse paradijs leefde, vertelt de Bijbel niet. Wat we wel lezen, is dat hij op een dag ongehoorzaam werd, en hierdoor een doodvonnis over zichzelf en al zijn afstammelingen bracht. Alle mensen sterven vroeg of laat. Het is een belangrijk principe, dat het onsterfelijke niet sterfelijk kan worden, kan sterven (dat is iets uit de mythologie, dat is ingebracht in het christendom). Dus Adam kan niet onsterfelijk zijn geschapen, of onsterfelijk zijn geworden door het eten van de boom van leven, anders had hij niet kunnen sterven. Het hiermee samenhangende principe is, dat het sterfelijke niet het onsterfelijke kan voortbrengen. Dus niet alleen Adam is niet onsterfelijk geschapen, en door de zonde sterfelijk gebleven, maar ook zijn nakomelingen zijn noch onsterfelijk noch hebben iets onsterfelijks in zich.

Leeft de ziel verder na het sterven?

Het overgrote deel van de mensen, zelfs van de christenen, meent dat er op een of andere wijze een voortbestaan is na de dood. De verklaring die hier in algemeenheid voor wordt gegeven, is dat het lichaam wel sterft, maar dat 'de ziel' voortleeft. Dit zou inhouden dat de 'ziel', de persoonlijkheid van de mens, onafhankelijk kan bestaan van het lichaam. We hebben al gezien dat de Bijbel dit soort leven niet kent. Hoe komt het dan dat dit zo'n wijdverbreid geloof is?

Volgens het antieke Griekse denken maakt de ziel zich bij het sterven los van het lichaam. Socrates, Plato en andere Griekse wijsgeren zagen (net als de oude Egyptenaren) in de mens een dualisme: het lichaam was het tijdelijke omhulsel van een onsterfelijke ziel. De dood was een bevrijding uit de belemmering van een lichaam, te vergelijken met het openzetten van een kooi of gevangenis. Vandaar de moeite die leden van de gemeente in Korinte hadden met de leer van de opstanding van het lichaam. Wat heeft een ziel nu aan een lichaam? Dit zal ook de reden zijn geweest de opstanding te gaan beschouwen als een geestelijk gebeuren, dat in de doop werd voltrokken; een zienswijze waardoor het geloof van sommige leden van de vroege gemeente schipbreuk heeft geleden (2 Timoteüs 2:18; 1 Timoteüs 1:19). Deze opvatting van een onsterfelijke ziel werd opgenomen in het christendom, en komt op vele manieren tot uiting: de meeste christenen geloven dat zij bij de dood naar de hemel (of de hel/het vagevuur) gaan; veel Joden (sinds de ballingschap in het Babylonisch-Perzische rijk) en Moslims kennen een soortgelijk geloof; Hindoes geloven in eeuwige reïncarnatie; animisten dat hun voorouders nog ergens rondwaren, en gunstig gestemd moeten worden; enz.

Er is in de Bijbel echter geen enkele suggestie van iets in de mens dat voortleeft na de dood. We zijn tijdelijke wezens van vlees en bloed, sterfelijk en vernietigbaar. In Genesis 1:30 noemt God dit: alles "waarin leven is". Hiermee wordt, zoals we hebben gezien de levensadem of het levensbloed bedoeld. Want als een mens geen lucht meer krijgt of veel bloed verliest sterft hij. De mens is een ademend wezen, een levende ziel, en als hij niet meer ademt is hij een dode ziel.

Het enige blijvende van de mens is zijn persoonlijkheid. We zouden kunnen zeggen dat het de herinnering is aan wie en wat die mens was. Jezus zegt over God, met betrekking tot Abraham, Izak en Jakob die, zoals iedereen wist, allang gestorven en tot stof teruggekeerd waren: "Hij is niet een God van doden, maar van levenden" (Mat 22:33).

Dit wil niet zeggen dat zij bij God in de hemel leven. Dat zou overigens ook in het verband niet kunnen, want Jezus wil juist aantonen dat het ongeloof van de Sadduceeën in de opstanding niet overeenkomt met Gods openbaring in de Schrift (zie Matteüs 22:23; Marcus 12:18; Lucas 20:27; Handelingen 23:8). God vergeet niemand die Hem heeft geloofd en gediend. Dat wordt voorgesteld in zowel het Oude als het Nieuwe Testament als het opgeschreven zijn in het boek van leven:

"Laten zij [de onrechtvaardigen] uit het boek van leven worden uitgedelgd, met de rechtvaardigen niet worden opgeschreven." (Ps 69:29)

"... in die tijd zal uw volk ontkomen: al wie in het boek geschreven wordt bevonden. Velen van hen die slapen in het stof der aarde, zullen ontwaken." (Dan 12:1,2)

"Wie overwint [het vlees], zal ... bekleed worden met witte klederen; en Ik zal zijn naam in geen geval uitwissen uit het boek van leven." (Op 3:5)

"En nog een ander boek werd geopend, het (boek) van leven; en de doden werden geoordeeld op grond van wat geschreven stond, naar hun werken." (Op 20:12)

Sommigen menen dat er met de komst van Christus een verandering is gekomen, en Hij en de apostelen eeuwig geluk in de hemel hebben gepredikt. Maar Jezus heeft nooit enig woord daarover gesproken. Integendeel! Hij geeft aan dat nooit iemand naar de hemel is gegaan en dat alleen Hij dat zal doen: "niemand is opgevaren naar de hemel, dan ... de Mensenzoon" (Joh 3:13).

Toch houden velen, ondanks dit alles, vol dat wie in Hem geloven eeuwig leven hebben. De grond vinden zij in Johannes hoofdstuk 6:47: "Wie gelooft, heeft eeuwig leven". Maar door het zo op te vatten, halen we wat Jezus zegt geheel uit zijn verband. Hij predikt hetzelfde als de profeten vóór Hem over de opstanding uit de doden. In het Johannes' evangelie benadrukt Hij dat zeer sterk:

"En dit is de wil van de Vader, Die Mij gezonden heeft, dat Ik van alles wat Hij Mij gegeven heeft, niets verloren laat gaan, maar het doe opstaan op de laatste dag. En dit is de wil van Hem Die Mij gezonden heeft, dat ieder die de Zoon ziet en in Hem gelooft, eeuwig leven heeft, en Ik zal hem doen opstaan op de laatste dag" (Joh 6:39, 40 – zie ook de verzen 44 en 54; Luk 20:35,36; Mat 22:23,33).

Hij vraagt zijn leerlingen dit onvoorwaardelijk te geloven, ook al is iemand gestorven (zoals Lazarus):

"Ik ben de Opstanding en het Leven; wie in Mij gelooft, zal leven, ook al was Hij gestorven, en een ieder die leeft en in Mij gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid. Gelooft u dat?" (Joh 11:25,26).

Ook de apostelen wijzen op de opstanding. Let op de redenering van Petrus op de Pinksterdag, dat David in Psalm 16 nooit over zichzelf gesproken kan hebben, omdat zijn graf in Jeruzalem het bewijs is van zijn dood. Maar het graf van Jezus is leeg, dus sprak David profetisch over Jezus' opstanding uit het graf tot eeuwig leven (Handelingen 2:24-36). Hij zou dus nooit meer terugkeren naar de dood en het graf, terwijl David nog altijd rust in het stof van de aarde tot zijn opwekking op de laatste dag.

Jezus' opwekking was voor Paulus het bewijs, de garantie, dat ook allen die geloven zullen worden opgewekt: "Christus is opgewekt uit de doden en is de Eersteling geworden van hen die ontslapen zijn. Want omdat de dood er is door een mens, is ook de opstanding van de doden er door een Mens" (1 Kor 15:20,21). Zonder Christus' opstanding zouden de doden nooit meer herleven: "als Christus niet is opgewekt, is uw geloof zinloos ... dan zijn ook zij die in Christus ontslapen zijn, verloren" (vzn 17,18).

Waarom zouden zij deze verwachting hebben wanneer zij bij het sterven naar de hemel zouden gaan? Zou hun mond dan niet dáárvan overstromen? Maar nee, hun mond stroomde over van blijdschap over de opstanding van Jezus en de hoop die zij zelf, en wij, daardoor mogen hebben eeuwig leven te ontvangen bij zijn komst. Sterker nog: zij waren bereid te sterven voor die hoop. Zie de woorden van Paulus: "Ik wordt geoordeeld over de hoop en de opstanding van de doden" (Hand 23:6). Hij wacht in de laatste dagen van zijn leven op zijn opstanding, niet op zijn hemelvaart: "om hoe dan ook te komen tot de opstanding van de doden" (Flp 3:10,11).

Wat is de zin van een opstanding als hoop op leven, als de heiligen al eeuwig en onsterfelijk leven in de hemel hebben? En is het niet ongerijmd dat uw ziel straks met de Here Jezus uit de hemel naar de aarde komt, om verenigd te worden met uw lichaam, en dan pas (of nog eens?) uit Jezus' mond te horen wat uw eeuwige bestemming zal zijn, om vervolgens met Jezus terug te gaan naar de hemel?

Eeuwig leven is geen bezit, maar iets dat God op zijn tijd schenkt. De kiem daarvoor is aanwezig in hen die geloven, maar moet volgroeien in een leven van verbondenheid met God in Zijn Zoon, tot de 'geboorte' van de nieuwe, volmaakte, onsterfelijke mens kan plaatsvinden bij Christus' wederkomst (zie Paulus in Romeinen 8:18-25). Voor ons is eeuwig leven dus een belofte en een hoop. Maar wel een geweldig vooruitzicht waarnaar gelovigen van alle tijden hebben uitgezien, tot zij stierven in de hoop dat God hen zou wekken uit het stof en een nieuw en eeuwig lichaam zou schenken. Zo zien wij tot slot in Romeinen 4 de hoop van Abraham, de vader van alle gelovigen – ook al zou hij allang tot stof zijn vergaan en er niets meer zou zijn dat aan hem herinnerde – op God, "Die de doden levend maakt en het niet zijnde tot aanzijn roept" (Rom 4:17).

Conclusie

Het 'geloof' in een onsterfelijke ziel is op geen enkele wijze te rijmen met wat God in Genesis vertelt over Zijn schepping van de mens (materie en levensadem), en de geloofsopvatting van alle gelovigen die we zien in het Oude Testament. Maar wat nog belangrijker is: dit 'geloof' maakt het onmogelijk te begrijpen wat God in Jezus Christus heeft gedaan en, als we het dan al menen te begrijpen, wat het nut ervan is. In deze tijd echter erkennen gelukkig velen dat dit geloof zijn oorsprong niet heeft in de Schrift, maar in het Griekse gedachtegoed. We zullen daarom moeten kijken naar hoe gelovigen in het Oude Testament aankeken tegen de dood.

2. De dood

Hoe ouder we worden, hoe meer we het eens zullen zijn met de vele stemmen in de Bijbel, die vertellen dat het leven van een mens kort is. Haast voor we het weten breekt de avond van ons leven aan. Of iemand door ziekte of ongeluk vroegtijdig moet heengaan, of dat een lang leven vóór hem ligt, vroeg of laat geldt voor iedereen Gods woord: "Keer weer, u mensenkind". Hierop zinspelen de woorden van Psalm 90: "U doet de sterveling wekeren tot stof, en zegt: Keer weer u mensenkinderen ... U spoelt hen weg; zij zijn als een slaap in de morgen, als het gras dat opschiet; in de morgenstond bloeit het en het schiet op, 's avonds verwelkt het en het verdort" (vzn 3,5,6). Dit wegspoeien naar de vergetelheid van de ene generatie na de andere, wordt hier des te treuriger voorgesteld door het scherpe contrast met de inleidende woorden over Gods eeuwig bestaan: "voordat de bergen geboren waren, en U aarde en wereld had voorgebracht, ja, van eeuwigheid tot eeuwigheid bent U God" (vs. 2). Naast dit beeld van het groene gras, dat in het voorjaar in het land Israël door de verzeggende zon in zeer korte tijd bruin en dor wordt, gebruikt de Bijbel andere vergelijkingen:

- Het leven van een mens is als een tent, vanavond opgeslagen en morgenochtend opgerold, als de reis weer wordt voortgezet.
- Het leven is als de lap stof die de wever, na er dagen aan gewerkt te hebben, in een korte haal afsnijdt van de draden.

De proef op de som: is de mens waard eeuwig leven te ontvangen?

God heeft de mens geschapen naar Zijn beeld en als Zijn gelijkenis. Maar hij werd niet zo geprogrammeerd, dat hij alleen maar kon doen wat God wilde. De mens werd geschapen met een vrije wil, en heeft dus keuzevrijheid. God stelt hem door middel van Zijn opvoedingsproces voor keuzes. Uit wat hij kiest, blijkt of hij in Hem gelooft, en Hem echt wil gehoorzamen.

De eerste mensen gaven toe aan de verleiding iets te doen dat God hen had verboden. Zij meenden Gods doel met hun schepping zelf in en door het vlees te kunnen bereiken, in plaats van zich van Hem afhankelijk te stellen en geduld te tonen. Het lag niet aan God dat zij Zijn wil overtraden, maar aan de mens. God was heel duidelijk geweest, en Adam en Eva hadden de boodschap begrepen. Zij waren geheel vrij in de Hof, op één kleine beperking na:

"Van alle bomen in de hof mag u vrij eten, maar van de boom van de kennis van goed en kwaad zult u niet eten, want op de dag, dat u daarvan eet, zult u voorzeker sterven." (Gen 2:17; vergelijk 3:3)

De vruchten van die boom waren niet dodelijk giftig of zo. Er ging ook geen geheimzinnige kracht vanuit. God had die boom aangewezen om de mens op de proef te stellen. De slang echter verleidde Eva met schoonklinkende woorden, die suggereerden dat zij niet zou sterven, maar als God zijn en zelf zou weten wat goed en kwaad is. Vanuit die kennis zou zij in staat zijn zelf de juiste keuzes te maken (Genesis 3:4,5). Een verlangen dat mogelijk al latent aanwezig was en elke keer dat zij de boom zag geprikkeld werd.

God spreekt het doodvonnis uit

De slang had geen gelijk, toen ze Eva zei dat zij na het eten van de vrucht van de boom van kennis van goed en kwaad niet zou sterven. Het valt echter inderdaad niet te ontkennen dat zij niet stierf op het moment dat zij van de vrucht van die boom at. Maar omdat God had gezegd dat zij en Adam zouden sterven als zij van de boom aten, zou vroeg of laat toch de dood, als de straf op de overtreding van Gods gebod, de mens treffen:

"Omdat u [Adam] naar uw vrouw hebt geluisterd en van de boom gegeten, waarvan Ik u geboden had: U zult daarvan niet eten, is de aardbodem om uwentwil vervloekt ... Met het zweet op uw gezicht zult u brood eten, totdat u tot de aardbodem (*adamah*) weerkeert, omdat u daaruit genomen bent; want stof (*afar*) bent u en tot stof (*afar*) zult u wekeren." (Gen 3:17-19)

De proef waaraan zij onderworpen werden, was dus in de kern van de zaak bedoeld om aan het licht te brengen of zij Gods woord geloofden, erop vertrouwden, ervan overtuigd waren, dat Hij waarheid spreekt en zich daaraan houdt, doet wat Hij gezegd heeft. De eerste fase in de uitvoering van dit vonnis volgde direct. De mens werd verdreven uit de beschermde omgeving van de Hof, en dat had een ingrijpend gevolg. Tot dan toe was het hem toegestaan te eten van de boom van leven, zolang hij wandelde met God (let op de woorden in Genesis 2:16 en 3:8, maar ook in Leviticus 26:12 en Deuteronomium 23:14), en Zijn gebod niet overtrad. Eten van de boom van leven gaf hem geen inherente onsterfelijkheid, maar behoedde hem voor ziekte, aftakeling en dood. In Openbaring 22:1-3 is hiervoor steun te vinden:

“En hij [de engel] toonde mij [Johannes] een rivier van water van leven, helder als kristal, ontspringende uit de troon van God en van het Lam. Midden op haar straat en aan weerszijden van de rivier staat het geboomte van leven, dat twaalfmaal vrucht draagt, iedere maand zijn vrucht gevende; en de bladeren van het geboomte zijn tot genezing van de volken. En niets vervloekts zal er meer zijn.”

In de Hof kon de mens echter niet èn van de boom van kennis van goed en kwaad èn van de boom van leven eten. God ontzegde hem, als straf op zijn zonde, de toegang tot de boom van leven. Niet eten van de vrucht van die boom, symboliseert de komst van lijden, ziekte en dood in de wereld:

“En de HERE God zei: Zie, de mens is geworden als een van Ons een door de kennis van goed en kwaad; nu dan, laat hij zijn hand niet uitstrekken en ook van de boom van leven nemen en eten, zodat hij in eeuwigheid zou leven. Toen zond de HERE God hem weg uit de hof van Eden om de aardbodem te bewerken, waaruit hij genomen was. En Hij verdreef de mens en Hij stelde ten oosten van de hof van Eden de cherubs met een flikkerend zwaard, dat zich heen en weer wendde, om de weg tot de boom van leven te bewaken.” (Gen 3:22-24)

Maar zelfs hierin is Gods genade zichtbaar. Want als God de mens na Zijn vonnis van beide bomen had laten eten, zou een eeuwig voortleven in moeite, lijden en smart het gevolg zijn geweest. Maar nu is de gehele mens sterfelijk, want “de ziel die zondigt die zal sterven” (Ezech 18:4,20). Hiermee wordt de gehele mens bedoeld, zijn lichaam, maar ook zijn overleggingen, zijn persoonlijkheid. Aan zijn gehele leven komt een einde.

Ondanks dat de mens er niet direct iets van merkte, nam dit niet weg dat de dood, als de straf op de overtreding van Gods gebod, Eva en Adam daadwerkelijk trof. Het sterven bleek een proces te zijn, dat voor hen begon bij hun zonde.

De dood trof niet alleen Adam en Eva, maar allen die uit hen voortkwamen (zie Genesis 5). “Welk mens leeft er, die de dood niet zien zal, die zijn ziel zal redden uit de macht van het dodenrijk?” (Ps. 89:49). Het Nieuwtestamentische commentaar hierop laat zien dat de gehele mensheid de noodlottige gevolgen van zijn ongehoorzaamheid deelt. Alle mensen volgden hen na in hun zonde aan God gelijk te willen zijn. Een streven dat als een rode draad door de Bijbel loopt: van de torenbouw van Babel in Genesis tot het grote Babylon in Openbaring. En zoals Adam en Eva alle zondaars vertegenwoordigen, werden allen inbegrepen in Gods doodvonnis over hen:

“Daarom, zoals door één mens de zonde de wereld is binnengekomen en door de zonde de dood, zo is ook de dood tot alle mensen doorgedaan, omdat allen gezondigd hebben ... indien door de overtreding van die ene zeer velen gestorven zijn ... het oordeel leidde van één overtreding tot veroordeling ... zoals door de ongehoorzaamheid van één mens zeer velen zondaren geworden zijn ... (Rom 5:12-19).

“Want, omdat de dood er is door een mens ... Want evenals in Adam allen sterven.” (1 Kor 15:21,22)

Paulus zag zichzelf in een vergelijkbare situatie als Adam: Toen hij jong was, wist hij niet wat zonde was. Maar toen hij ouder werd, en moest leren wat in de Wet stond, begon hij te sterven door de zonde. Jakobus zag het zo, dat de zonde de dood voortbrengt, als het ware een dode mens verwekt, die op een zeker moment gebaard moet worden. Paulus stelde de dood voor als het loon naar werken, dat op een bepaald tijdstip uitbetaald wordt:

"Ik heb vroeger geleefd zonder wet; toen echter het gebod kwam, begon de zonde te leven, maar ik begon te sterven, en het gebod dat ten leven moest leiden, bleek voor mij juist ten dode te zijn; want de zonde heeft uitgaande van het gebod, mij misleid en door middel daarvan gedood." (Rom 7:9-11)

"... als de zonde volgroeid is, brengt zij de dood voort." (Jak 1:15)

"Want het loon dat de zonde geeft is de dood ..." (Rom 6:23; vergelijk Spr 12:28)

Hoewel de mens niet onmiddellijk sterft wanneer hij zondigt, is de dood wel een onontkoombare realiteit. Dit was Gods woord, en Hij heeft het sindsdien niet veranderd. Maar zoals de mens al in een heel vroeg stadium besloot niet te luisteren naar wat God zei, en aan zijn eigen oordeel over te laten wat hij met het woord van God zou doen – het geloven en gehoorzamen, of het niet geloven en zijn eigen weg te gaan – zo is het ook gegaan met het doodvonnis dat God uitsprak, en de ontzegging van de toegang tot de boom van leven. God wilde niet dat de mens eeuwig zou voortleven in de toestand waarin hij was terechtgekomen. De reden daarvoor is duidelijk uit wat in de hoofdstukken 4, 6 en 11 van Genesis staat beschreven. En toch gelooft de mens dat de slang gelijk heeft, en denkt hij dat hij als ziel eeuwig voortleeft.

Wat is de dood?

Gods schepping van Adam is op aanschouwelijke wijze voorgesteld in de woorden:

"Toen formeerde de HERE God de mens van stof uit de aardbodem en blies de levensadem (*nesjama*) in zijn neus; zo werd de mens tot een levend wezen." (Gen 2:7)

Op vele plaatsen wordt het sterven van de mens beschreven als het omgekeerde van het scheppingsproces van Adam: het uitblazen van 'de geest' *nesjama*, maar gewoonlijk *ruach*; dat wil zeggen: hij houdt op met ademen. Wanneer wij sterven, blazen wij onze laatste adem uit en vergaan wij vervolgens weer tot het stof waaruit wij gemaakt zijn:

"Neemt U hun adem (*ruach*) weg, zij sterven en keren weer tot hun stof." (Ps 104:29; zie Job 34:14,15)

"...alles is geworden uit stof, en alles keert weer tot stof ... zoals het geweest is, en de geest (*ruach*, levensgeest, adem) wederkeert tot God, die hem geschonken heeft." (Pred 3:19,20 en 12:7)

"... gaat zijn adem (*ruach*) uit, dan keert hij weer tot zijn aarde, op die dag vergaan zijn plannen." (Ps 146:4)

Met dit alles wordt eenvoudig gezegd, dat bij de dood het aardse bestaan van een mens is afgelopen, zonder enige suggestie van iets dat de dood overleeft. Als Salomo dan zegt dat "het stof weerkeert tot de aarde, zoals het geweest is, en de geest (*ruach*) weerkeert tot God, die hem geschonken heeft" (Pred 12:7), heeft 'geest' geen persoonlijke of individuele betekenis, maar geeft het het levensprincipe aan, zowel voor mens voor als dier (Prediker 3:20).

Dit is echter op enkele plaatsen blijkbaar niet het geval. David bidt: "In uw handen beveel ik mijn geest; U verlost mij, HERE, getrouwe God" (Ps 31:6). Wat zijn eigen omstandigheden toen ook mogen zijn geweest, zijn woorden waren profetisch voor de Messias, want Jezus spreekt deze woorden uit op het laatste moment van zijn aardse leven: "Vader, in uw handen beveel ik mijn geest" (Luc 23:46). Jezus vertrouwt zijn leven toe in de veilige handen van zijn Vader, ervan overtuigd dat Hij

Hem zal verlossen, door Hem op de derde dag weer tot leven te brengen. Tot dat moment geldt ook voor Hem wat Salomo had gezegd over de toestand zonder bewustzijn in het dodenrijk: "De levenden weten tenminste, dat zij sterven moeten, maar de doden weten niets" (Pred 9:5). Vele pogingen zijn ondernomen deze woorden te verzachten, met als doel de dood te tonen zoals mensen die zien. Beweren dat dit de dood slechts beschrijft zoals deze gezien wordt, en niet zoals hij werkelijk is, verzwakt echter het argument dat de toestand van leven staat tegenover die waarbij alles ophoudt op onverantwoorde wijze. De reden dat de mensen "nooit deel hebben aan iets, dat onder de zon gebeurt" (vs. 6) houdt niet alleen maar in dat ze dood schijnen, maar dat ze dood zijn. Dat "een levende hond beter is dan een dode leeuw" (vs. 4), is dat de dood volledig berooft van alles wat leven is. Levenden kunnen met recht weerstand bieden aan iedere poging iets te roven van de 'eenvoudige Bijbelse waarheid' "de doden weten niets", door de een of andere gekunstelde uitleg daarvan.

Zodra hij niet meer ademt, leeft de mens niet meer – is hij een dood wezen (zie Psalm 39:6,7,12; 78:39; Job 7:7). Dat is een algemeen erkend feit, waarin Bijbel en wetenschap elkaar eens een keer niet tegenspreken. De dood wordt in de Bijbel voorgesteld als de omkering van het scheppingsproces. Dit wordt 'terugkeren tot de aarde waaruit wij genomen zijn' genoemd – vergaan tot het stof waaruit wij gemaakt zijn. In de kern was hij niet meer dan *afar*, en zelfs zijn naam Adam (van dat *adamah*) drukte dat al uit:

"... totdat u tot de aardbodem (*adamah*) weerkeert, omdat u daaruit genomen bent; want stof (*afar*) bent u en tot stof (*afar*) zult u weerkeren." (Gen 3:19)

"Alles is geworden uit stof, en alles keert weer tot stof (*afar*) ..." (Pred 3:19)

"U doet de sterveling weerkeren tot stof, en zegt: Keer weer, u mensenkinderen." (Ps 90:3 – de betekenis hiervan wordt nog versterkt door het gebruik van een ander woord voor 'stof': "U doet de sterveling weerkeren tot stofdeeltjes")

Hier wordt geen onderscheid gemaakt tussen het lichaam en wat vaak 'ziel' wordt genoemd. In Genesis wordt geen derde element genoemd, dat de mens gemaakt zou hebben tot het wezen dat hij is. De gehele mens is stof, en daarmee vergankelijk. En met dezelfde macht waarmee God dode materie maakte tot levende wezens, kan Hij hen weer totaal terugbrengen tot dode materie (zie hiervoor ook de woorden van Jezus in Matteüs 10:28 en Lucas 12:5). De dood is definitief, eeuwig. Zoals de mens, of zijn ziel, niet bestond voordat hij werd verwekt en geboren, zo is er na de dood ook niets meer dan stof.

Wanneer we de Bijbel op dit punt aandachtig lezen, zal het ons opvallen dat de (gelovige!) mensen, over wie daarin wordt verteld, deze door God gegeven waarheid geloofden en beleden.

In dit opzicht verschilt een mens niet van de dieren. Die zijn zich niet bewust van een God die voor hen zorgt, maar leven een korte tijd en verdwijnen daarna voor altijd in het niets. Alle schepselen hebben van God dezelfde levensadem gekregen, en Hij neemt die op Zijn tijd terug. Voor wie geen rekening met God houdt, is er – net als voor de redeloze dieren – geen enkele hoop:

"Wat de mensenkinderen betreft, God wil hen schiften en laten zien, dat zij eigenlijk dieren zijn. Want het lot van de mensenkinderen is als het lot van de dieren, ja, eenzelfde lot treft hen: zoals dezen sterven, zo sterven genen, en allen hebben dezelfde adem, waarbij de mens niets voor heeft boven de dieren; want alles is ijdelheid, alles gaat naar één plaats ..." (Pred 3:18,19)

"De mens met al zijn praal houdt geen stand; hij is gelijk aan de beesten, die vergaan ... Als schapen zinken zij in het dodenrijk, de dood weidt hen." (Ps 49:13,21,15)

"... zo stijgt wie in het dodenrijk nederdaalt, niet weer op." (Job 7:9; in de zin van: keert niet weer)

De doodslaap

Het is een waarheid die velen somber stemt. Zij vragen zich af of de gelovigen in het Oude Testament dan geen enkele hoop op leven hadden. Het antwoord is: zeker wel! Maar zij uitten in de eerste plaats hun besef, dat zij op een zeker moment de weg zouden moeten gaan van al wat leeft. Zij leefden en stierven echter in de hoop op een opstanding tot een beter leven in de toekomst. Zij zouden moeten slapen in het stof van de aarde, totdat God in de eindtijd zal optreden om hen te wekken uit de doodslaap en hun eeuwige bestemming vast te stellen. Wie sterven na een leven van geloof, blijven niet eeuwig dood. Hun toestand wordt in de Bijbel voorgesteld als een slaap, waaruit het mogelijk is te ontwaken bij het aanbreken van een nieuwe dag. Zij zijn ontslapen (ingeslapen), zijn de rust van de doodslaap ingegaan en wachten in het stof tot hun Heer hen wekt:

“Velen van hen die slapen in het stof van de aarde, zullen ontwaken, dezen tot eeuwig leven en genen tot versmading ...” (Dan 12:2)

“Maar u [Daniël], ga het einde tegen, en u zult rusten en opstaan tot uw bestemming aan het einde van de dagen” (vs. 13)

Op grond van de opstanding van Jezus Christus kan Paulus de zekerheid geven:

“Want indien wij geloven, dat Jezus gestorven en opgestaan is, zal God ook zo hen, die ontslapen zijn, door Jezus terugbrengen met Hem ... en zij die in Christus gestorven zijn, zullen het eerst opstaan.” (1 Tes 4:14-16)

Terugbrengen betekent niet uit de hemel naar de aarde waar hun bekenden leven (want wie zou je kennen na eeuwen of duizenden jaren, en welke troost zou dat zijn voor de bedroefde gelovigen in Tessalonika, want die zijn ook al lang overleden), maar terugbrengen tot leven. Dit is de enige hoop op leven, maakt Paulus duidelijk:

“Indien Christus niet is opgewekt ... dan zijn ook zij die in Christus ontslapen zijn, verloren.” (1 Kor 15:17,18)

Zie ook Handelingen 13:36; Jesaja 26:19/Efeziërs 5:14; Johannes 11:24.

3. Het dodenrijk

Het leven van de mensen in Bijbelse tijden was in meerdere opzichten niet zo gemakkelijk als dat van ons. Lange uren van hard werken waren in die tijd gewoon. In hun kleine, ruwe huizen ontbraken de gemakken die ons leven zo gerieflijk maken. Je kon geen arts bellen bij ziekte of een ongeluk, en er waren geen medicijnen om kwellende pijn te stillen. Maar ondanks alle ontberingen klampten ze zich vast aan dit leven, als iets dat voor hen uiterst kostbaar was, dat zij niet wilden prijsgeven.

De toestand van de doden

Verre van de dood te beschouwen als een verlossende vriend, was hij voor de gelovigen in het Oude Testament eerder een gevreesde vijand. In plaats van hem te verwelkomen als bevrijder uit de ellende van dit leven, hadden zij een sterke afkeer van hem. Ondanks hun geloof zagen zij met een weerzin die zij niet onder stoelen of banken staken, op tegen de dag van hun sterven. De dood was voor hen niet de poort naar een beter leven in de hemel, maar de ingang tot het dodenrijk waar zij tot stof zouden uiteenvallen en nooit meer iets zouden meemaken wat op aarde gebeurt.

Daarbij maakten zij geen onderscheid tussen iets dat blijft voortleven en een deel dat vergaat tot stof. Zij zagen zichzelf, hun gehele persoon naar het dodenrijk gaan. Zo spraken zij niet over 'mijn lichaam', maar ik; en die ik gaat naar het dodenrijk (Hebreeuws *sjeool*), niet naar de hemel,

"... rouw dragend zal ik [Jakob] tot mijn zoon [Jozef] in het dodenrijk neerdalen." (Gen 37:35)

"... in het stof van de dood legt U mij [David]neer." (Ps 22:16)

Wie in het graf ligt, is zich van niets bewust, kan niets meer doen en nergens meer over nadenken:

"De levenden weten ten minste, dat zij sterven moeten, maar de doden weten niets ... want er is geen werk of overleg of kennis of wijsheid in het dodenrijk, waarheen u gaat." (Pred 9:5,10)

"... wie in het graf zijn neergedaald, hopen niet op Uw trouw." (Jes 38:18)

"in de dood is aan U geen gedachtenis; wie zou U loven in het dodenrijk?" (Ps 6:6; 115:17; Jes 38:18)

Het voordeel dat zij zien, is dat de goddeloze, na zijn dood, zijn jaloerse haat tegen wie geloven niet meer kan uitleven, zoals Kaïn deed ten opzichte van zijn broer Abel:

"... laten de goddelozen beschaamd worden, tot zwijgen gebracht in het dodenrijk." (Ps 31:18)

"Doden herleven niet, overledenen staan niet op; daarom hebt U hen bezocht en verdeld en alle herinnering aan hen uitgeroeid." (Jes 26:14)

Gelovigen verafschuwden hun dood

Er staan in de Bijbel enkele gevallen van gelovige Israëlieten die zo ernstig ziek waren, dat zij meenden binnenkort te zullen sterven, maar toch van hun ziekte werden genezen en in leven bleven. Achteraf vertelden ze wat hun gedachten waren, toen ze voor de dood stonden. Omdat hun woorden in de Bijbel opgenomen zijn, als deel van Gods openbaring aan de mens, mogen we er leerzame conclusies uit trekken over de toestand van de gestorvenen, ook de gelovigen.

De gevoelens van koning David

We weten niet welke omstandigheden David aanleiding gaven Psalm 6 te schrijven. Duidelijk is dat zijn woorden herinneren aan zijn gevoelens uit de tijd dat hij zo ernstig ziek was, dat hij dacht spoedig te zullen sterven: "Wees mij genadig, HERE, want ik kwijn weg; genees mij, HERE, want mijn gebeente is verschrikt. Ja, mijn ziel is ten zeerste verschrikt ... Ik ben afgemat van mijn zuchten; elke nacht doorweek ik mijn bed" (vzn 3,4,7). In die crisis had David een sterk verlangen: door de HERE genezen te worden van zijn ziekte. Uit de slotverzen blijkt dat God hem heeft verhoord: "de HERE heeft mijn smeking gehoord, de HERE neemt mijn bede aan" (vs. 10).

De dood heeft voor hem geen positieve betekenis; hij heeft er juist een sterke afkeer van. Niet omdat hij bang is voor pijn of straf in het 'hiernamaals', maar omdat met het einde aan zijn bestaan, ook een einde komt aan zijn leven in verbondenheid met God. David probeert in zijn leven de HERE welgevallig te zijn, door Hem te eerbiedigen en te loven. Een dode mens kan God niet meer loven, en Zijn werken niet meer bekend maken aan anderen: "Niet de doden zullen de HERE loven, niemand van wie in de stilte is neergedaald, maar wij (levenden), wij zullen de HERE prijzen", schreef een andere psalmist (Ps 115:17,18). Wat voor baat zou God er dan bij hebben als hij zou sterven? "Welk voordeel ligt er in mijn bloed, in mijn neerdalen in de groeve? Kan het stof u loven, kan dat uw trouw vermelden?", vraagt David in een andere Psalm (Ps 30:10). Want als hij sterft houdt zijn gemeenschap met zijn Schepper plotseling op. Hij is zich nergens meer van bewust en weet niets van wat op aarde gebeurt. In het vooruitzicht daarvan voelt hij zich door God verlaten. Daarom bidt hij: "Keer weer, HERE, red mijn ziel, verlos mij omwille van uw goedertierenheid. Want in de dood is aan u geen herinnering; wie zou U loven in het dodenrijk?" (Ps 6:5,6).

Het sterven is voor David dus zeker geen poort tot een nieuw en beter leven, maar maakt – zolang hij in de doodstoestand verkeert – een eind aan zijn levende gemeenschap met God.

Het danklied van koning Hizkia

De ernstige ziekte van koning Hizkia is, vanwege haar wonderbaarlijke gevolg, onderwerp van drie verslagen in de Schrift: 2 Koningen 20:1-11; 2 Kronieken 32:24-26 en Jesaja 38:1-8. Als Hizkia door ziekte getroffen wordt, moet de profeet Jesaja naar hem toegaan met de droevige mededeling: "tref beschikkingen voor uw huis, want u zult sterven en niet herstellen" (Jes 38:1). David had gezegd dat hij zijn bed nat had gemaakt met zijn tranen, en ook Hizkia huilt als een kind bij de gedachte te moeten sterven. Komt misschien die psalm van David over diens genezing in zijn gedachten op? Hij doet in ieder geval wat David deed, en smeekt de HERE om herstel; waarop God Jesaja terugstuurt met een bericht dat als Hizkia muziek in de oren klinkt: "Ik heb uw gebed gehoord, Ik heb uw tranen gezien; zie, Ik zal aan uw levensdagen vijftien jaar, toevoegen" (vs. 5).

Uit dankbaarheid voor zijn wonderbare redding zingt Hizkia de HERE een danklied, met als opschrift: "Geschrift van Hizkia, de koning van Juda, toen hij ziek geweest en van zijn ziekte hersteld was" (vs. 9). Daarin legt hij zijn gemoedsgesteldheid bloot, toen hij bang was de volgende dag niet meer te zullen meemaken. Zijn sterven was voor hem helemaal niet de poort tot nieuw leven. Hij beschrijft het, integendeel, als de "groeve van vernietiging" (vs. 17). Daarom verzucht hij: "In de bloei van mijn jaren moet ik heengaan door de poorten van het dodenrijk ... Ik zal de HERE niet zien, de HERE in het land van de levenden ... Want het dodenrijk looft u niet, de dood prijst U niet; wie in het graf zijn neergedaald, hopen niet op uw trouw. De levende, de levende, hij looft U" (vzn 10,18,19). De dood brengt hem in een toestand zonder enig bewustzijn, waardoor alle gemeenschap met God en mensen tot een einde komt: "Ik zal de HERE niet zien, de HERE in het land van de levenden; ik zal geen mens meer aanschouwen onder de bewoners van de wereld" (vs. 11). Waarom zou de HERE dat willen? Hij drukt zijn zwaarmoedige gevoelens uit, in woorden als: "bitter zielenleed" en "bittere beproeving". En hoe groot is dan zijn dankbaarheid, als God hem niet laat sterven: "U toch bent het, die mijn leven gered hebt van de groeve van de vernietiging" (vs. 17).

De heerschappij van de dood

In de Bijbel vinden we veel beeldspraak. Zo zagen de gelovigen in het Oude Testament de dood als een onverzadigbaar roofdier, dat zijn prooi grijpt en niet meer loslaat:

"Droogte en hitte roven het sneeuwwater weg, zo het dodenrijk hen die zondigen." (Job 24:19)

"... doet het dodenrijk zijn keel wijd open en spert het zijn muil op, mateloos ..." (Jes 5:14; Hab 2:5; vergelijk Spr 1:12)

"... dodenrijk en verderf zijn onverzadelijk ..." (Spr 30:15,16; 27:20)

Of zij zien de dood als een koning, die mensen rooft uit hun land en met strenge hand over hen regeert, alsof het slaven zijn die hij niet wil laten gaan. De apostel Paulus verwoordt dit als volgt:

"... heeft de dood als koning geheerst ... Want, indien door de overtreding van de ene de dood als koning is gaan heersen door die ene ... de zonde als koning heerste in de dood ..." (Rom 5:14,17,21)
"Weet u niet, dat u hem, in wiens dienst u zich stelt als slaven ... ook moet gehoorzamen als slaven, hetzij ... van de zonde tot de dood, hetzij van de gehoorzaamheid tot gerechtigheid?" (6:16)

Een koning heeft alleen effectief regeringsmacht als hij een grondgebied en burgers heeft. In de beeldtaal over de dood wordt het zo voorgesteld dat het machtsgebied van koning dood, het dodenrijk is; anders gezegd het rijk van de doden. De doden zijn dus de burgers waarover de koning heerst. Hij is zelfs een dictator, zoals we die kennen uit de tijd van het Oostblok, toen de leiders muren om hun grondgebied bouwden, om te voorkomen dat hun burgers van hun 'heilstaten' hun heil ergens anders zouden willen zoeken. De gelovigen in de Bijbel zien het sterven niet als het binnengaan van de poort van de hemel, maar van het dodenrijk. Nadat zij die zijn doorgegaan, sluit de poort zich voorgoed achter hen, zodat zij niet meer terug kunnen keren tot "het land van de levenden" en "nooit meer het licht zullen zien".

Jona zegt van zijn ervaring in de vis, toen hij meende dat zijn leven ten einde was: "de grendels van de aarde waren voor altijd achter mij" (Jona 2:6). Psalm 107:18-20 spreekt van ernstig zieke mensen die "de poorten van de dood nabij waren". David bidt in Psalm 9:14 tot God, "Die mij opheft uit de poorten van de dood". En koning Hizkia zei, in zijn dankgebed nadat God hem redde van de dood: "In de bloei van mijn dagen moet ik heengaan door de poorten van het dodenrijk." (Jes 38:10).

Alle mensen gaan naar het dodenrijk, maar kunnen daar niet (op eigen kracht) uit terugkeren naar het rijk van de levenden. Zo spreekt David, nadat zijn eerste zoon uit Batseba was gestorven en bij andere gelegenheden, woorden die we vinden bij vele andere gelovigen:

"Zolang het kind nog leefde, heb ik gevast en geweend, omdat ik dacht: misschien is de HERE mij genadig, zodat het kind in leven blijft. Maar nu is het dood – waarom zou ik dan vasten? Kan ik het nog doen terugkeren? Ik zal wel tot hem gaan, maar hij keert niet tot mij terug." (2 Sam 12:22,23)
"... zo stijgt wie in het dodenrijk nederdaalt, niet weer op [in de zin van: keert niet weer]." (Job 7:9)
"... dan zal ik het pad gaan, waarlangs ik niet zal weerkeren." (Job 16:22)
"Welk mens leeft er, die de dood niet zien zal, die zijn ziel zal redden uit de macht van het dodenrijk?" (Ps 89:49; vergelijk 18:5 en 116:3)
"Niemand kan ooit een broeder [of zichzelf] loskopen, noch God zijn losprijs betalen – te hoog is immers de prijs voor hun leven, en voor altijd ontoereikend – dat hij altijd zou voortleven, het graf niet zou zien." (Ps 49:8-13)

De voorstelling in Psalm 18:5 en 6 is daarom, dat zij bij het sterven worden opgesloten in een gevangenis, een kerker waaruit zij niet meer kunnen ontsnappen:

"Banden van de dood hadden mij omvangen, en stromen van verderf hadden mij overvallen, banden van het dodenrijk hadden mij omgeven, valstrikken van de dood lagen op mijn weg." (zie ook 116:3)

Terecht zagen deze gelovigen de dood dan ook als de grote vijand van de mens, uit wiens macht zij hun geliefden, laat staan zichzelf, niet kunnen bevrijden. Toch hadden zij ook de hoop dat God hen eens uit de dood zou verlossen, zoals David getuigt:

"God zal mijn leven verlossen uit de macht van het dodenrijk, want Hij zal mij opnemen." (Ps 49:16)
"mijn vlees zal nog een schuilplaats vinden in hope, omdat U mijn ziel niet aan het dodenrijk zult overlaten, noch uw heilige ontbinding doen zien." (Ps 16:9,10 aangehaald in Handelingen 2:26,27).

De hoop op leven

David en Hizkia vallen op door hun sterke vertrouwen op de HERE en plaats in Zijn heilsplan. Als zij de dood op een negatieve wijze bekeken, bewijst dit niet dat zij geen hoop op leven hadden.

Tussen hen is er nog een andere koning in Jeruzalem die over het dodenrijk schrijft: Salomo. Maar wat hij schrijft is geen angstige smeekbede tijdens of na een ziekte, maar de nuchtere constatering van een leraar in Israël, met door God gegeven wijsheid, over de betekenis van de dood. Hij beschouwt alles wat in het leven van mensen gebeurt, en komt tot de slotsom dat de mens door de zonde is vervallen tot een zelfde bestaan als dat van de dieren: hij leeft voor een korte tijd, en daarna gaat hij de weg van alle levende wezens. Hoe vernederend het ook mag zijn, mensen en dieren hebben in één fundamenteel opzicht iets gemeenschappelijk:

“Wat de mensenkinderen betreft, God wil hen schiften en laten zien, dat zij eigenlijk dieren zijn. Want het lot van de mensenkinderen is als het lot van de dieren, ja, eenzelfde lot treft hen: zoals dezen sterven, zo sterven genen, en allen hebben dezelfde adem, waarbij de mens niets voor heeft boven de dieren; want alles is ijdelheid, alles gaat naar één plaats, alles is geworden uit stof, en alles keert weer tot stof.” (Pred 3:19-21)

Zijn vader David zei nog directer: “... de mens met al zijn praal houdt geen stand; hij is gelijk aan de beesten, die vergaan ... Als schapen zinken zij in het dodenrijk, de dood weidt hen” (Ps 49:13,15,21).

God had tot Adam, na diens zonde, gezegd: “stof bent u en tot stof zult u weerkeren” (Gen 3:19); en naar aanleiding daarvan zegt Salomo dan ook: “alles is geworden uit stof, en alles keert weer tot stof” (Pred 3:20). In het licht van de sombere gedachte over de verkleining van het verschil tussen mens en dier door de dood, kan de volgende vraag alleen ironisch zijn bedoeld, en zeker niet als een mededeling die het voorafgaande zou ontkennen: “Wie bemerkt, dat de adem van de mensenkinderen opstijgt naar boven en dat de adem van de dieren neerdaalt naar beneden in de aarde?” (vs. 21). Als bewijs dat Salomo hier de betekenis van de dood en het dodenrijk voor ogen heeft, en niet wat in het verre hiernamaals zal gebeuren, is het nu voldoende zijn slotwoorden aan te halen, waaruit blijkt dat er in een ander opzicht een radicaal verschil is tussen mens en dier: “Want God zal elke daad doen komen in het gericht over al het verborgene, hetzij goed, hetzij kwaad” (Pred 12:14). Waartoe dient zo’n oordeel over een al lang vervlogen leven, als het niet Gods bedoeling is het goed te belonen en het kwade te bestraffen? Hij wist, bijvoorbeeld, dat er, hoewel de mens uit de Hof werd verdreven, een ‘boom van het leven’ is (Spreuken 3:18), waar het uit de gehele samenhang duidelijk is dat ‘leven’ niet beperkt kan zijn tot het tegenwoordige aardse bestaan. Er staat, bijvoorbeeld: “Maar het pad van de rechtvaardigen is als het glanzende morgenlicht, dat steeds helderder straalt tot de volle dag” (4:18). Maar eerst moet een mens dan uit het dodenrijk tevoorschijn komen, en vernemen welke bestemming hij heeft. Later in dit boek Prediker gaat Salomo terug naar de uitwerking van de dood. Ook dan beschouwt hij de dood als iets volledig negatiefs: “de doden weten niets, zowel hun liefde als hun haat en hun jaloezie zijn al lang vergaan; en zij hebben nooit deel aan iets, dat onder de zon gebeurt” (Pred 9:5,6). Deze laatste woorden geven nog een keer aan dat alle hoop op leven buiten en boven de natuurlijke orde ligt, en dat onsterfelijkheid niet in de natuur en de samenstelling van de mens ligt. Daarom is het zo uiterst belangrijk dat een mens ijverig gebruik maakt van de gelegenheid, die zijn kortstondige leven hem biedt, zich door geloof en gehoorzaamheid op de eeuwigheid voor te bereiden. “Al wat uw hand vindt om naar uw vermogen te doen, doe dat, want er is geen werk of overleg of kennis of wijsheid in het dodenrijk, waarheen u gaat” (vs. 10). De ware Bijbelse hoop op eeuwig leven, die gericht is op Gods tussenkomst in de eindtijd om Zijn kinderen weer tot leven te roepen, stemt hier volledig mee overeen.

De apostel Petrus zegt van David dat hij in Psalm 16 “in de toekomst heeft gezien en gesproken van de opstanding van Christus” (Hand 2:31), en er zijn voldoende aanwijzingen in zijn psalmen dat hij hoopte zelf in de eindtijd uit het dodenrijk verlost te zullen worden. Tijdens de regering van Hizkia

heeft de profeet Jesaja in zijn boodschap aan zijn volksgenoten openlijk de hoop op de opstanding verkondigd (Jesaja 26:19), en de koning zou daar zeker van hebben gehoord. Toen Daniël het einde van een zeer lang leven naderde, werd hij gerustgesteld met de mededeling van Gods engel: "Ga het einde tegen, en u zult rusten en opstaan tot uw bestemming aan het einde van de dagen" (Dan 12:13). De opstanding lag voor deze gelovige mannen blijkbaar in de verre toekomst. Intussen zouden zij de doodsslaap ingaan, en op de plaats waar zij zouden worden gelegd geen enkel bewustzijn hebben van wat dan ook, tot het einde van de dagen.

Tegenover alle sombere beschouwing van de dood en het dodenrijk in het Oude Testament, kan terecht opgemerkt worden dat er in het Nieuwe Testament andere geluiden te horen zijn. Als Paulus op zijn beurt rekening houdt met de reële mogelijkheid van een spoedig einde aan zijn leven, door het zwaard van een Romeinse beul, schrijft hij: "ik verlang heen te gaan en met Christus te zijn, want dit is verreweg het beste" (Flp 1:23). De verklaring van dit verschil moeten we echter niet zoeken in de ontkenning van de feiten van het menselijk bestaan waarover David, Hizkia en Salomo schrijven, maar eerder in de nieuwe situatie die met Christus' opstanding tot eeuwig leven ontstaan is, en de invloed hiervan op het gemoed van zijn volgelingen. Enige suggestie dat Jezus en zijn apostelen iets over de doodstoestand hebben gezegd dat in tegenspraak is met het Oude Testament, moet bij voorbaat verworpen worden; vooral omdat dit de onfeilbaarheid van de Schrift – en dus de betrouwbaarheid van God – ernstig zou ondermijnen. Als de profeten in Israël een verkeerde voorstelling zouden hebben gegeven van iets zo belangrijks als de betekenis van de dood en het dodenrijk, dan is een onvoorwaardelijk vertrouwen in hun functie als Gods gezaghebbende woordvoerders zwaar aangetast, en de gevolgen van deze zienswijze blijven niet uit. Hoe zouden we dan het volledig vertrouwen in de Schriften, dat heel Jezus' leer kenmerkt, als voorbeeld kunnen navolgen? Een uitspraak als "de Schrift kan niet gebroken worden" (Joh 10:35), die typerend is voor andere verwijzingen naar Mozes en de profeten, zou in dat geval voor Christus' volgelingen haar kracht verliezen. Gelukkig is er geen noodzaak voor herbezinning op dit punt, want in plaats van de profeten tegen te spreken, bevestigen Christus en zijn volgelingen juist wat zij over de onlosmakelijk aan het mens zijn verbonden sterfelijkheid hebben gezegd, evenals over hun heilsverwachting. Want gelovigen in het Oude Testament hadden zeer beslist hoop op eeuwig leven na het sterven. Zij zien de verwezenlijking hiervan echter niet bij de dood, maar in de verre toekomst. Zelfs die sombere psalm over de sterfelijke generaties die door Gods straf worden weggespoeld, eindigt met de bede: "Verzadig ons in de morgenstond" (Ps 90:14). Juist in die verwachting van een einde aan de lange nacht van de dood, en het aanbreken van een nieuwe dag, ligt de zin van de raad van de psalmist, in voorbereiding daarop te leven op een wijze die God behaagt: "Leer ons zó onze dagen tellen, dat wij een wijs hart krijgen" (vs. 12). Want, zoals Paulus opmerkt, het zijn juist zij die niet in een leven na de dood geloven, die aanraden: "Laten wij eten en drinken, want morgen sterven wij" (1 Kor 15:32).

Wel is het zo, dat er aanwijzingen zijn dat de verwachte 'morgenstond' pas na zeer lange tijd zal aanbreken. Voordat Hij Abraham inlichtte over de toekomst van zijn nageslacht, bracht God een slaap en een "angstwekkende, dikke duisternis" (Gen 15:12) over hem; en zo hebben vrome Israëlieten blijkbaar hun doodsslaap beschouwd. Er waren bijzonderheden over de opstanding op de verwachte morgenstond, die Israël niet werden geopenbaard.

Paulus leidt een mededeling over wat op de grote opstandingsdag zal gebeuren, in met de woorden: "Zie, ik deel u een geheimenis mee" (1 Kor 15:51). Met 'geheimenis' bedoelt hij niet iets geheimzinnigs of mysterieus, maar wat God in Zijn wijsheid niet eerder had onthuld. Wat Paulus heeft te vertellen, bevat een nieuwe openbaring. De Nieuwtestamentische schrijvers erkennen dat de gelovigen in Israël inderdaad een heel lange tijd hebben moeten wachten – en sinds zij hun brieven schreven zijn nog eens bijna tweeduizend jaar voorbijgegaan! Abraham ontving de belofte van eeuwig leven op aarde, die tot op de dag van vandaag niet in vervulling is gegaan. Zoals Stefanus hierover opmerkte: "Hij gaf hem geen erfdeel daarin, zelfs niet één voet" (Hand 7:5). Ook de schrijver van de brief aan de Hebreeën vestigt hier de aandacht op, als hij zijn lezers met tal van voorbeelden van

geloofsgetuigen uit Israëls heilsgeschiedenis aanspoort tot vertrouwen op de Here. Het land dat Abraham als erfenis zou ontvangen, bleef tot zijn sterfdag slechts een land van belofte, waar hij als bijwoner (dus niet als één van de daar wonende Kanaänieten, met een eigen stuk land) met een tent een zwervend leven leidde (Heb 11:9,10). Aan vele gelovigen zijn beloften van eeuwig leven gedaan, en zij hebben met vol vertrouwen naar de vervulling hiervan uitgezien. Desondanks blijft de verwezenlijking van Gods genadige voornemen nog altijd uit: "In dat geloof zijn deze allen gestorven, zonder de beloften verkregen te hebben; slechts uit de verte hebben zij die gezien en begroet" (Heb 11:13). En na zijn eervolle vermelding van velen, bij naam genoemd of door beschrijvingen aangegeven, stelt de schrijver opnieuw vast dat zij allen nog steeds in het dodenrijk verblijven: "Ook deze allen, hoewel door het geloof een getuigenis aan hen gegeven is, hebben het beloofde niet verkregen, daar God iets beters met ons voor had, zodat zij niet zonder ons tot de volmaaktheid konden komen" (Heb 11:39,40). Verre van druppelsgewijs de beloofde zaligheid van het Rijk van de Messias in te gaan, zullen alle gelovigen samen, in een ondeelbaar ogenblik, Gods gave van eeuwig leven genieten; en daarom moeten ze wachten op gelovigen uit latere generaties, die aan hun aantal toegevoegd zullen worden. Zoals Paulus opmerkt over allen die in Christus levend gemaakt zullen worden: "ieder in zijn eigen rangorde, Christus als eersteling, vervolgens die van Christus zijn bij zijn komst" (1 Kor 15:23). De eeuwen door hebben gelovigen moeten wachten op de vervulling van Christus' belofte: "Zie, Ik kom spoedig en mijn loon is bij Mij" (Op 22:12).

Herleven zullen uw doden ... Ontwaak en jubel, u, die woont in het stof!

In het boek van de profeet Ezechiël wordt op aanschouwelijke wijze voorgesteld wat de verwachting van het herleven van de doden onder gelovigen in Israël was. Onder invloed van Gods Geest ziet de profeet Ezechiël op een dag in een visioen een zeer merkwaardig schouwspel. Hij bevindt zich in een dal, en alles wat hij ziet als hij daar rondloopt zijn kale mensenbeenderen, die overal op de grond liggen. Lang geleden hebben hier waarschijnlijk roofvogels en -dieren zich volop tegoed gedaan. Nu zijn er alleen maar beenderen en nog eens beenderen. Omdat Ezechiël daar niet als passieve toeschouwer maar als profeet is gebracht, moet hij in de naam van de HERE bekendmaken wat met deze beenderen gaat gebeuren. Hij ziet onmiddellijk de gevolgen van zijn woorden. Waar alles stil lag komt nu beweging. Overal verplaatsen zich beenderen, om zich bij elkaar te voegen. Schedel, ribben, wervels, bekken, been- en armbotten vinden hun juiste plaats en vormen volledige skeletten. In elk geraamte worden vervolgens de vitale organen gevormd, spieren, het hart, hersens, het zenuwstelsel en de huid. Waar de profeet eerst niets anders dan beenderen zag, ligt nu een grote massa lijken verspreid op de grond. Nu moet hij opnieuw Gods machtige woord uitspreken, en zich tot de winden keren om de levensadem (wind, geest en levensgeest zijn hetzelfde woord *ruach*) in de longen van deze lijken te blazen. Weer blijven de gevolgen niet uit: "de geest (*ruach*) kwam in hen en zij herleefden en gingen op hun voeten staan, een geweldig groot leger" (Ezech 37:10).

Dit visioen maakt deel uit van een reeks profetieën over het herstel van het volk Israël in de eindtijd. "Zo zegt de Here HERE: zie, Ik open uw graven en zal u uit uw graven doen opkomen, o mijn volk, en u brengen naar het land van Israël" (Ezech 37:12). De beenderen zijn de verstrooide leden van het nageslacht van Abraham, eens een natie in eigen land maar na haar ondergang verspreid over de aarde; individuen zonder land en koning. Tegelijkertijd heeft dit visioen belangrijke kenmerken van de hoop in Israël op eeuwig leven. Evenals die verstrooide beenderen van het volk Israël liggen die van Gods individuele kinderen in hun graven. Ook van hen had gezegd kunnen worden: "Onze beenderen zijn verdord en onze hoop is vervlogen" (37:11). Er komt echter een tijd wanneer, door de kracht van Gods Geest, de overledenen opnieuw zullen leven. Door het machtige woord van Israëls allergrootste Profeet zal God Zijn kinderen uit hun graven te voorschijn laten komen, en hen allen samenbrengen in Zijn Koninkrijk.

Er zijn mensen die nooit meer het levenslicht zullen zien, die als gevolg van een leven van onwetendheid "inslapen tot een eeuwige slaap en niet ontwaken" (Jer 51:57). De profeet Jesaja heeft zulke mensen voor ogen, als hij schrijft: "Doden herleven niet ... daarom hebt U hen bezocht en ver-

delgd en alle herinnering aan hen uitgeroeid" (Jes 26:14). Daartegenover zijn er anderen, waarvan hij zegt: "Herleven zullen uw doden" (vs. 19). Dit zijn de doden die hun 'geest', hun adem toevertrouwen aan God, in de hoop dat Hij hen die zal teruggeven.

De dood voorgesteld als een slaap

Om duidelijk te laten uitkomen wat de dood is voor wie gelooft, en wat er zal gebeuren op de opstandingsdag, wordt er ook wel gesproken over een doodslaap. Gelovigen slapen in of ontslapen (Paulus schreef in 1 Kor 15:18 over hen die in Christus ontslapen zijn – zie ook Hand 7:60; 13:36; 1 Kor 15: 6, 20, 51; 1 Tes 4:13,14). Opstanding is niets anders dan opstaan, zoals wanneer wij geslapen hebben: op een gegeven moment worden wij wakker en staan op om een nieuwe dag te beginnen. En even ontelbaar als de glinsterende dauwdruppels in de weide op een vroege zomerochtend, zullen Gods verheerlijkte kinderen zijn wanneer de dag van Zijn Koninkrijk aanbreekt (Jes 26:19):

"... herleven zullen uw doden – ook mijn lijk – opstaan zullen zij. Ontwaak en jubel, u, die woont in het stof." (Jes 26:19)

"Velen van hen, die slapen in het stof van de aarde, zullen ontwaken ..." (Dan 12:2)

"... en u [Daniël], ga het einde [van uw leven] tegen, en u zult rusten en opstaan tot uw bestemming aan het einde van de dagen.] (Dan 12:13)

Wanneer wij in slaap vallen, zijn we ons enige tijd van niets bewust, totdat het licht wordt, of we door iemand gewekt worden. Zo is het ook met de doodslaap; we slapen in, en na een tijd waarin we ons van niets bewust waren, worden we gewekt door de engelen, bij het aanbreken van de dag waarop Christus komt. Jezus gebruikte het overlijden van Lazarus om dit te laten zien:

"Lazarus, onze vriend, is ingeslapen, maar Ik ga daarheen om hem uit de slaap te wekken." (Joh 11:11-14)

Bevrijding uit de macht van het dodenrijk

Het evangelie, de goede boodschap is, dat het moment aanbreekt dat gelovigen zullen kunnen ontkomen uit het dodenrijk waarin zij voor eeuwig gevangen lijken te zijn. De zekerheid daarvan is de opstanding van Jezus Christus uit de doden. De poorten van het dodenrijk hadden geen macht om Hem vast te houden. "God heeft hem opgewekt", getuigt Petrus, "want Hij verbrak de weeën van de dood, omdat het niet mogelijk was dat Hij door hem werd vastgehouden" (Hand 2:24,26,27).

Maar Jezus heeft niet alleen voor Zichzelf de dood overwonnen. Al tijdens zijn prediking onder zijn volk geeft Hij aan dat Hij is gekomen om hen die in geloof zijn gestorven, en in de macht van het dodenrijk – 'de sterke' – zijn, te bevrijden:

"... hoe kan iemand het huis van de sterke binnengaan en zijn huisraad roven, als hij niet eerst die sterke heeft gebonden? Dan zal hij zijn huis plunderen" (Mat 12:29, Mar 3:27).

Jezus doelt met de 'sterke' in eerste instantie op de 'satan' (wie of wat hij ook mag zijn: Jezus stelt zich voor als sterker); Interessant is dat Jezus' woorden eigenlijk gebaseerd zijn op wat Jesaja zegt, over de bevrijding van Israël uit de macht van Babel, waaruit het zelf niet kan ontkomen:

"Kan aan een sterke de buit ontnomen worden, of zullen de gevangenen van hem die in zijn recht is, ontkomen? Maar zo zegt de HERE: Toch worden de gevangenen aan een sterke ontnomen, en ontkomt de buit van een geweldige." (Jes 49:24,25)

Jezus past dit toe op een veel belangrijkere bevrijding: die uit de dood, want God had door dezelfde profeet Jesaja gezegd dat zijn Knecht zou worden gezonden om "tot gevangenen te zeggen: Ga uit! Tot hen die in de duisternis zijn: Kom te voorschijn" (Jes. 49:9).

Om te laten zien dat Hij deze Knecht is, wekt Jezus Lazarus op met deze woorden: "Lazarus, kom naar buiten". Door zijn dood is Jezus als het ware het dodenrijk binnengegaan, om de doden die aan God toebehoren van binnenuit te bevrijden. Zo zegt Hij in Openbaring:

"Ik ben dood geweest, en zie, Ik ben levend tot in alle eeuwigheden, en Ik heb de sleutels van de dood en het dodenrijk." (Op 1:18)

Wanneer Hij terugkomt in heerlijkheid zal Hij die sleutels gebruiken, om de poorten van het dodenrijk voor zijn volgelingen te openen. Opdat dit eindelijk zal gebeuren, is de bede aan het eind van dit boek: "kom, Here Jezus!" (21:20). Uiteindelijk zullen er geen sterfelijke mensen meer over zijn. Dan zal de triomfroep klinken: "de dood is verzvolgen in de overwinning" (1 Kor 15:54), en de dood en het dodenrijk zullen niet meer zijn. In het beeld in Openbaring worden zij vernietigd (20:14).

4. Hel

In dit gedeelte zullen we aandacht besteden aan een begrip dat, waarschijnlijk tot uw verbazing, helemaal niet in de Bijbel voorkomt: 'hel'.

Wie de Concordantie van de NBG'51 erbij pakt, zal zien dat het woord 'hel' in het Oude Testament niet wordt gebruikt, en in het Nieuwe Testament tien maal door Jezus en Jakobus, als de plaats waar door vuur de gehele mens "ziel en lichaam" wordt vernietigd:

"... wees niet bevreesd voor hen, die wel het lichaam doden, maar de ziel niet kunnen doden; wees eerder bevreesd voor Hem[God], die beide, ziel en lichaam, kan verderven in de hel." (Mat 10:28)

Hierbij gaat het niet om de algemene gedachte dat dit gebeurt door eeuwige pijniging, maar door vernietiging met vuur, overeenkomstig de woorden in Maleachi:

"allen die goddeloosheid bedrijven, zullen zijn als stoppels, en de dag die komt zal hen in brand steken – zegt de Here van de hemelse legermachten – die hun wortel noch tak zal overlaten" (Mal. 4:1).

Geheel in lijn hiermee geeft Johannes de Doper aan, dat de Messias deze taak zal uitvoeren:

"De bijl ligt al aan de wortel van de bomen: iedere boom dan, die geen goede vruchten voortbrengt, wordt uitgehouwen en in het vuur geworpen." (Mat 3:10)

"De wan is in zijn hand en Hij zal zijn dorsvloer geheel zuiveren en zijn graan in de schuur bije brengen, maar het kaf zal Hij verbranden met onuitblusbaar vuur." (vs. 12)

Gehenna

De vraag is wat er in de grondtekst staat, waar in de NBG'51 (en andere vertalingen) 'hel' staat. De snelste manier om dit uit te zoeken, is in een Interlineaire Bijbel de passage in het Grieks op te zoeken en te kijken wat het Strong getal is. Dit is een systeem waarin elk woord in de grondtekst (Hebreeuws en Grieks) een codegetal heeft, dat kan worden opgezocht in een Concordantie met Strong getallen. Als we dat doen met de eerste passage waarin het woord 'hel' in onze Bijbel staat, dan vinden we daar het woord γέεννα – *gehenna*. Dit woord blijkt in alle tien Nieuwtestamentische passages met 'hel' het grondwoord te zijn. Maar wat is dan γέεννα (*gehenna*)?

Omdat dit een historische achtergrond heeft, helpt daarbij een Encyclopedie; bijvoorbeeld Wikipedia. Daar vinden we het volgende:

'*Gehenna* (Hebreeuws: גהנום, גהנם, Grieks γέεννα, Aramees גהנון) is afgeleid van de naam van het smalle, rotsachtige Dal van Hinnom (Hebreeuws: *Gej Hinnom*, een afkorting van גיא בן גיא, *Gej Ben-Hinnom*, het dal van de zonen van Hinnom), ten zuiden van Jeruzalem ...

Tijdens het koningschap van Salomo werd in de vallei Moloch vereerd met het brengen van kinderoffers. Het betrof hier eerstgeboren kinderen die levend in het vuur werden geworpen. In de Bijbel werd dit een gruwel genoemd en werd gezegd dat God woedend werd op Salomo en hem vervloekte. De details werden echter niet opgeschreven, maar zijn bekend van de geschiedschrijving van de Ammonieten.

Om die reden werd het Dal van Hinnom later de plaats waar vuilnis werd verbrand. Afval, vuil en lijken van dieren en verachte misdadigers werden geworpen in het vuur van gehenna, ofwel het Dal van Hinnom. Gewoonlijk werd al wat in dit dal werd geworpen door vuur vernietigd, volledig opgebrand. Het vuur werd dag en nacht brandend gehouden met behulp van fosfor en de geur was van verre te ruiken.'

In de tijd van Jezus was *gehenna* dus het vergriekste Hebreeuwse naam *Gej Hinnom*. Hiermee werd toen de plaats aangeduid waar vernietiging door vuur plaatsvond.

Wikipedia vervolgt:

'Vermeldingen in de Tenach

De plaats wordt op verschillende plekken in de Tenach genoemd. In 2 Kronieken (28:3 en 33:6) wordt vermeld dat de latere koningen Achaz en Manasse daar hun zonen hadden geofferd. De plaatsnaam komt ook voor in Jeremia waar God herhaalde dat Hij wat daar had plaatsgevonden nooit geboden, nooit gezegd en nooit gewild had. Tijdens het bewind van koning Josia werd de verering van Moloch verboden en liet hij de offerplaats Tofet ontwijden.

Vermeldingen in het Nieuwe Testament

Vanwege datgene wat in het Dal van Hinnom gebeurde, gebruikte Jezus in het evangelie volgens Matteüs het woord *gehenna*, hetgeen vertaald werd als hel, om het lot van verstokte zondaars te beschrijven en het had betrekking op een plaats op aarde en niet op een concept. De Bijbelse en Griekse term Hades (Hebreeuws: *sheol*), die ook vertaald wordt als hel en voornamelijk in de Tenach wordt gebruikt, refereert daarentegen wel aan het concept.'

Hades

Het is dus duidelijk dat er met *gehenna* een plaats op aarde werd bedoeld, die paste bij de idee van volledige vernietiging. Wat Wikipedia zegt over *hades/sjeol* in het Nieuwe Testament kan echter aanleiding geven tot misverstanden. Wat juist is, is dat ook hier een plaats van vernietiging wordt bedoeld, maar niet door vuur. Bij het onderwerp *Hades* vinden we in Wikipedia het volgende:

'Hades was in Griekenland de god van de onderwereld of Schimmenrijk en heerser over de doden ... In zijn donkere rijk, de onderwereld, is hij een hard en meedogenloos heerser. Hij staat aan niemand toe terug te keren naar het rijk der levenden.

De onderwereld had als gruwelijkste gedeelte *Tartaros* hier werden de schimmen of geesten van de doden naartoe gestuurd als ze slecht geleefd hadden. Voorbeelden hiervan zijn *Sisiphos* en *Tantalos*, die toen ze stierven, voor eeuwig kwellingen moesten doorstaan. Een lieflijker gedeelte van de onderwereld was het *Elysion*. Dit was de plek waar iedereen die een goed leven geleid had van vrijheid en vrede kon genieten. Volgens de verhalen komt *Aeneas* hier zijn vader *Anchises* tegen.'

Uit dit laatste blijkt dat we hier te maken hebben met mythologie, die zijn weg heeft gevonden in het christendom. Maar wie zich niet kan voorstellen dat er in de 'hel' een plaats van vrijheid en vrede is, zal consequent moeten zijn, en dus ook moeten accepteren dat er in de 'hel' geen eeuwige kwelling is van de doden.

Maar wat is dan *hades* in het Nieuwe Testament? Laten we eerst kijken naar het Hebreeuwse woord *sheol*, dat in de Septuaginta, de Griekse vertaling van de Joodse geschriften vanaf de derde eeuw voor onze jaartelling, werd vertaald met *hades*, en zo ook in het Nieuwe Testament terecht kwam.

Als we opnieuw op onderzoek uitgaan zoals we deden met *gehenna*, nu naar het woord *sheol*, dan zien we dat dit het woord is, dat in de NBG'51 werd vertaald met 'dodenrijk'. In de behandeling van 'dodenrijk' hebben we gezien dat het rijk van de doden is, de plaats waar geen enkel bewustzijn is, waar de doden geheel vergaan tot stof, en van waaruit geen terugkeer mogelijk is naar het land der levenden. Opmerkelijk is dat de (Herziene) Statenvertaling hier 'graf' geeft, en in het Nieuwe Testament 'hel', ondanks dat *sheol* en *hades* in de grondtekst duidelijk in dezelfde betekenis van 'dodenrijk' worden gebruikt.

Hetzelfde doende met *hades* in het Nieuwe Testament, dan zien we dat ook dat in de NBG'51 met 'dodenrijk' werd vertaald. Dit is ook het geval in de NBV. De Statenvertaling, Herziene Staten Vertaling, Lutherse vertaling en Canisius vertaling echter, geven hier 'hel'. En dat is kerkleer, ingebracht in de Bijbel, en zonder meer misleidend.

De kerkleer

We zien dit terug in de Apostolische Geloofbelijdenis, als in het artikel over Jezus' dood en begraving (dus ingaan in het graf/dodenrijk) wordt gezegd dat Hij is neergedaald in de hel.

De Rooms-katholieke uitleg die hiervan wordt gegeven, weerspiegelt alles wat we hebben gezien in de Griekse mythologie (citaat):

'1. De eerste woorden van dit artikel ("Die nedergedaald is ter helle") betekenen dat Jezus Christus' ziel naar de hel neerdaalde, nadat Hij gestorven was. Zijn ziel verbleef in de hel zolang zijn lichaam in het graf lag. God de Zoon verbleef dus gelijktijdig in het graf én in de hel. Dit is perfect mogelijk, aangezien God met zijn ziel en lichaam verenigd is gebleven, hoewel zijn ziel en lichaam van mekaar gescheiden waren.

2. Onder "hel" moet men de plaats verstaan waar de zielen van de afgestorvenen de eeuwige zaligheid moeten afwachten. Dezelfde betekenis hebben ook de woorden die wij op verscheidene plaatsen van de bijbel lezen. Zo spreekt de heilige Paulus over een plaats 'onder de aarde': "in de naam van Jezus zal iedere knie zich buigen, in de hemel, op aarde en onder de aarde."

3. Maar niet alle plaatsen die als "hel" worden benoemd, zijn geheel en al aan elkaar gelijk. Er is vooreerst een plaats waar de zielen van die mensen die in staat van doodzonde gestorven zijn, eeuwig het verlies van God betreuren, door het vuur gekweld worden, en met de duivels pijnen zonder eind lijden. Die plaats wordt de gehenna, de afgrond, of de eigenlijke hel genoemd.

4. Er is nog een andere plaats, het vagevuur genoemd, waar de zielen verblijven van hen die wel in de liefde van God gestorven zijn, maar nog niet geheel de straf voldaan hebben voor hun zonden. Zij moeten daar zolang blijven totdat zij door hun lijden aan de goddelijke rechtvaardigheid voldaan hebben. Immers, "niets wat onzuiver is kan in de hemel komen".

5. Een derde plaats is het voorgeborchte. Dit is een plaats van vrede en rust, waarin de zielen zich bevinden van de goede mensen die gestorven zijn vóór de komst van Jezus Christus, samen met andere rechtvaardigen de komst van de Verlosser met volle zekerheid afwachten. Dit zijn eigenlijk de zielen die Jezus Christus met zijn nederdaling ter helle getroost en verlost heeft.'

Enz.

Laat ik alleen opmerken dat dit geheel onbijbels en in zichzelf tegenstrijdig is. De woorden of begrippen vagevuur en voorgeborchte, om maar wat te noemen, komen geheel niet voor in de Bijbel.

De gehele idee van het hiernamaals vanaf de Middeleeuwen is grotendeels ontstaan door *Dante Alighieri's* dichtwerk *La divina commedia, De goddelijke komedie*. Dit werk schreef hij van 1307-1321 als een denkbeeldige reis door het hiernamaals, van de hel tot de hemel. Het is een vermenging van de Griekse gedachte wereld en kerkleer, die sindsdien schrijvers en schilders heeft beïnvloed. Historiek schrijft daarover: 'De invloed van Dantes werk begon al in de veertiende eeuw. Reeds in 1373 werd in Italië een eerste universitaire leerstoel ingesteld, met als eerste hoogleraar Giovanni Boccaccio, om Dantes werk te verklaren en onderwijzen. De bredere verspreiding van Dantes werk begon na de uitvinding van de boekdrukkunst.' Schilderijen van, bijvoorbeeld, Jeroen Bosch visualiseren wat Dante schreef. De kerk liet dit begaan, omdat het het volk bang maakte en de kerk daardoor meer invloed kreeg.

In Protestantse kringen wordt tegenwoordig 'verdoezeld', dat de volgorde in de belijdenis is dat Jezus na zijn dood "neergedaald is ter helle" en vervolgens opgevaren naar de hemel, door het zo uit te leggen dat hiermee de hele intensiteit van zijn lijden wordt bedoeld. Maar dit is beslist niet de

bedoeling van de opstellers geweest, zoals de ouderen onder ons nog heel goed weten uit de catechismuslessen. Zo zegt de Augsburgse Confessie uit 1530: 'Diezelfde Christus daalde af in de hel en stond waarlijk op, op de derde dag; vervolgens steeg Hij op naar de hemel, opdat Hij aan de rechterzijde van de Vader zou zitten, en eeuwig zou regeren en heersen over alle schepselen.' En Calvijn schreef in zijn Institutie uit 1559: 'Ook aan Christus' afdaling in de hel mogen we niet voorbijgaan, want deze is van groot belang voor de bewerkstelling van de verlossing. (§ 8) Zielen van gestorven mensen in een kerker opsluiten, dat is toch onzinnig? En dat de ziel van Christus daarheen afdaalde om hen in vrijheid te stellen, waarom moest dat? (§ 9) Het zou niets opgeleverd hebben indien Christus alleen een lichamelijke dood gestorven zou zijn. Nee, het was ook nuttig dat Hij de ernst van Gods wraak zou ondervinden om zo Gods toorn te stillen en aan Zijn rechtvaardig oordeel genoegdoening te geven. Vandaar dat Hij ook als het ware handgemeen moest raken met de machten van de hel en worstelen met de verschrikking van de eeuwige dood. (§ 9)'

Hier gaat het toch duidelijk over een bewuste ervaring van Jezus tussen zijn sterven en opstanding, en dit is volledig in strijd met wat de Bijbel leert over de toestand van de doden.

Maar... er staat toch...

'Maar' zult u misschien zeggen 'er staat toch dat Sodom en Gomorra liggen onder een straf van eeuwig vuur; en Johannes de Doper heeft het toch over onuitblusbaar vuur, en Jezus spreekt toch over een eeuwige straf van eeuwig vuur?'

Inderdaad. Maar laten we even kijken. We moeten alles wat we met de Bijbel in de hand willen 'bewijzen' a) toetsen aan de rest van de Bijbel, en b) lezen in zijn verband. Om met het eerste te beginnen: als de gehele Schrift zegt dat de mens niets eeuwigs in of van zichzelf heeft, en de dood het einde is van het leven als geheel, dan kan een 'uitzondering' niet ineens als de regel worden gezien. Dan moet bekeken worden of die zogenaamde uitzondering er wel is, of niets anders zegt dan al die andere passages. Wat het tweede betreft mogen we niet stoppen met lezen en aanhalen waar ons dat beter uitkomt. De gehele uitspraak van Johannes de Doper is: "het kaf zal Hij verbranden met onuitblusbaar vuur". Verbranden is volgens het woordenboek 'door vuur vernietigen/verteren'. Kaf is zeer brandbaar en zal zeer snel verteren. 'Onuitblusbaar' betekent eenvoudig dat het vuur zo fel is dat het niet te doven is. Het dooft pas als er niets meer te verbranden is. Dus het brandt zolang er toevoer is van brandbaar materiaal. Een vuilbel brandt vaak, maar het materiaal dat brandt blijft niet eeuwig branden. De belt blijft branden tot alle brandbaar materiaal is verbrand. De schrijver van de brief aan de Hebreeëën aarzelt niet te waarschuwen voor "een vreselijk uitzicht op het oordeel en de felheid van een vuur, dat de weerspanningen zal verteren"; "want onze God is een verterend vuur" (Heb 10:27, 12:29). Duidelijker kan het niet gezegd worden – en dat in het Nieuwe Testament... De waarheid hiervan past bij dat eeuwige vuur van Sodom en Gomorra, waar Judas het over heeft (Judas 7). Niemand die bij de Dode Zee is geweest, zal zeggen dat hij daar die steden nog altijd heeft zien branden. Ook is er geen enkel bewijs dat daar ondergronds een inferno woedt. Het gaat er in de uitspraak niet om dat het vuur eeuwig brandt, maar dat de straf door vuur voor eeuwig is. De steden zijn in "het oordeel en de felheid van een vuur" verteerd, en zullen nooit meer gevonden of herbouwd worden.

En dan komen we bij "de eeuwige straf" waarvan Jezus zegt dat 'de bokken' daarheen zullen gaan. Hij zegt niet dat zij heengaan om eeuwig gestraft te worden, maar dat er geen verandering zal komen in hun straf. De straf is dat zij in het (eeuwige) vuur worden geworpen om verbrand te worden. Het eeuwige vuur is synoniem met het *gehenna* (NBG'51 helle vuur), zoals is te zien in Matteüs 18:8 en 9. Dit alles wordt samengevat in de duidelijke uitspraak van Jezus:

"Wie in Mij niet blijft is buitengeworpen als de rank en is verdord, en men verzamelt ze en werpt ze in het vuur en zij worden verbrand." (Joh 15:6)

Eeuwige pijniging houdt noodzakelijkerwijs in, dat de onrechtvaardigen en zondaars bij het oordeel eerst eeuwig leven gegeven moet worden om eeuwig gepijnigd te kunnen worden. En waar lezen we over zoiets in de Bijbel? Lees meer over de eeuwige straf Aanhangel 4, en pijniging Aanhangel 5.

Maar toch...

Er worden zoveel 'maars' aangevoerd, zonder eerst te kijken naar het verband en andere Bijbelplaatsen waar hetzelfde of iets vergelijkbaars wordt gezegd. Ook wordt niet eerst geprobeerd de passage te begrijpen in het licht van wat duidelijk te begrijpen is.

De buitenste duisternis

Zo wordt ook vaak aangevoerd dat Jezus zegt dat de onnutte slaven in de buitenste duisternis worden geworpen en dat daar geweent zal zijn en tandengeknars (Matteüs 25:30; zie ook 8:12). Maar zegt Hij dat zij eeuwig zullen wenen en tandenknarsen? Een deel van de afgewezenen zullen huilen, een ander deel omdat zij kwaad zijn, omdat zij niet worden toegelaten tot het eeuwige leven. Paulus verwoordt in zijn tweede brief aan de Tessalonicenzen het werpen in de buitenste duisternis, bij Christus komst met oordeel, zo:

"... bij de openbaring van de Here Jezus van de hemel met de engelen van zijn kracht, in vlammend vuur, als Hij straf oefent over hen, die God niet kennen en het evangelie van onze Here Jezus niet gehoorzamen. Dezen zullen boeten met een eeuwig verderf, ver van het aangezicht van de Here en van de heerlijkheid van zijn sterkte ..." (2 Tes 1:7-9)

'De buitenste duisternis' komt dus overeen met 'ver van het aangezicht van de Here', want Hij is het ware Licht. Wat hen treft is hetzelfde wat overal wordt gezegd in de Bijbel: eeuwige vernietiging door vuur – dat is de eeuwige, onomkeerbare, straf. Is het te begrijpen dat hen die dit treft zullen daarom huilen of kwaad zijn? Vooral hen die menen op grond van hun afstamming van Abraham een soort onvervreemdbaar recht hebben op leven in het Koninkrijk (Lucas 3:8, Johannes 8:33)?

En let op wat Jezus meteen zegt na zijn woorden over de scheiding van schapen en bokken:

"Dan zal Hij ook tot hen, die aan zijn linkerhand zijn [de bokken] zeggen: Ga weg van Mij, u vervloekten, naar het eeuwige vuur ... En deze zullen heengaan naar de eeuwige straf, maar de rechtvaardigen naar het eeuwige leven" (Mat 25:41,46)

Het contrast is niet eeuwig straffen en eeuwig leven, maar eeuwig dood (door vernietiging met vuur) en eeuwig leven. Dit komt geheel overeen met wat in het boek Openbaring wordt gezegd over 'de tweede dood', dat wil zeggen: de dood die de afgewezen opgewekte sterft als hij veroordeeld wordt:

"hun deel is in de poel van vuur, die brandt van vuur en zwavel: dit is de tweede dood." (Op 21:8; zie ook 20:15)

De rijke man en de arme Lazarus

Laten we beginnen met nadrukkelijk stellen dat het in Lucas 16:19-31 gaat om een gelijkenis. Zeg maar een verhaal, waarin Jezus in een levendige illustratie een geestelijke boodschap over wil brengen. Daarbij gebruikte Hij vaak iets herkenbaars uit het dagelijks leven; maar niet altijd.

Het woord 'gelijkenis' is de vertaling van het Griekse woord *paraballo* (ons woord 'parabel' komt daar vandaan) waarmee een vergelijking tussen twee dingen wordt bedoeld. Een voorbeeld van een vergelijkend verhaal is de gelijkenis in Matteüs 13:33, waarin het Koninkrijk met zuurdesem wordt vergeleken. Soms wordt een boodschap door het verhaal als geheel overgebracht, zoals in de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus.

We mogen dus nooit uit het oog verliezen dat het verhaal het middel is om een boodschap over te brengen. Vooral bij de gelijkenissen die de boodschap in een lang verhaal overbrengen, moeten we daarom steeds goed in gedachten houden wat die boodschap is.

Velen denken dat Jezus altijd uitging van iets dat daadwerkelijk bestond of gebeurde. Vaak zijn ze ook wel gebaseerd op iets reëls. Er worden mooie parels gevonden en schatten in akkers gevonden; maar zou iemand daadwerkelijk zijn hele bezit verkopen om die parel of die schat in zijn bezit te krijgen? Er zit dus een zekere overdrijving in het verhaal, om de boodschap krachtiger over te brengen, namelijk dat een mens het Koninkrijk alleen kan ingaan als hij er alles voor over heeft.

Het 'probleem' met deze gelijkenis is, dat er voor ons geen sprake is van iets herkenbaars uit het dagelijks leven. Maar dat was wel het geval voor de Joden. Toch denken de meesten in het christendom dat het verhaal letterlijk genomen moet worden. De vraag is echter of dit de bedoeling is. Te meer reden om te bekijken wat Jezus met de gelijkenis wilde zeggen en bereiken.

Zoals zo vaak in een verhaal, bijvoorbeeld een detective, zit de oplossing in het eind van het verhaal. Wat vooraf gaat is bedoeld om de lezer daarheen te leiden. We laten nu even de hele illustratie buiten beschouwing om eerst de boodschap te begrijpen. De rijke man is in het 'dodenrijk'. Het wordt hem duidelijk dat daar geen verandering in is te brengen. Hij is daar en kan er niet uit. Hij is in de eeuwige dood. Abraham en de arme Lazarus hebben eeuwig leven in het Koninkrijk. De rijke man beseft welke zegening hij is misgelopen, en vraagt Abraham of Lazarus misschien zijn vader en broers kan vertellen wat met hem is gebeurd. Zo'n ernstige waarschuwing zou kunnen voorkomen dat ook zij naar de eeuwige dood zullen gaan. Het antwoord van Abraham is de les van de gelijkenis:

"Zij hebben Mozes en de profeten, naar hen moeten zij luisteren. Maar hij [de rijke man] zei: Neen, vader Abraham, maar indien iemand van de doden tot hen komt, zullen zij zich bekeren. Maar hij zei tot hem: Indien zij naar Mozes en de profeten niet luisteren, zullen zij ook, indien iemand uit de doden opstaat, zich niet laten gezeggen." (Luc 16:31)

Het grote teken van God, de opstanding van de Here Jezus, vormt de bevestiging van deze uitspraak. Toen de boodschap van de opstanding van de Here de Joodse leiders bereikte, probeerden zij die door leugen en omkoperij te ontkennen: "En dit gerucht is onder de Joden verbreid tot de dag van heden toe" (Mat 28:11-15). Uw aanklager is Mozes, op wie u uw hoop gevestigd hebt, heeft Jezus gezegd, "Want indien u Mozes geloofde, zou u ook Mij geloven, want hij heeft van Mij geschreven. Maar indien u zijn geschriften niet gelooft, hoe zult u mijn woorden geloven?" (zie Joh 5:41-47).

Deze boodschap is dus duidelijk gericht aan die Joden die zich niet bekommeren om hun naasten, in de ruimste zin van het woord: allen die hen nodig hebben voor hun dagelijkse behoeften en geestelijke noden. Zij zien hen als zondaars en door God verlatenen, waarom zij zich niet hoeven te bekommeren, terwijl zij de middelen daarvoor hebben, zowel geld als kennis van 'de Wet', en de taak hebben als priesters om zondaars tot God te brengen, zodat zij behouden zullen worden. Erger nog: ze voorkomen dat zij naar Jezus gaan om behouden te worden met laster en bedreigingen (zie Lucas 11:46,52). Dat is geheel in strijd met de Wet, en alles wat Jezus hen verwijt, wuiven zij honend weg. Het is hun ongeloof en onbekeerlijkheid waar Jezus hen voor waarschuwt. Want op een dag zal het te laat zijn, om de verkeerde keuze die zij in hun leven hebben gemaakt, te herstellen.

We moeten niet gaan discussiëren of er wel of niet een 'hel' is in de betekenis van een plaats van eeuwigdurende pijniging in het vuur. Dan komen we niet tot de kern van wat Jezus wil zeggen. Hij wil duidelijk maken dat Gods oordeel vaststaat, op grond van wat een mens doet met wat God hem of haar heeft bekendgemaakt. Hij krijgt nu de gelegenheid zich te bekeren van dwaalwegen en zonde, en kan die maar beter grijpen. De rijke man staat voor hen die "zich niet laten gezeggen" door God (Lucas 16:31), ook niet als iemand uit de dood wordt opgewekt. Niet door de werkelijke Lazarus

die Jezus uit de doden opwekte (velen kwamen om hem te zien, en hij zal getuigd hebben van het grote wonder dat Jezus hem had gedaan), en zelfs niet door de opgestane Christus en zijn getuigen.

Dat Jezus deze hele voorstelling van zaken alleen voor de gang van zijn verhaal gebruikt, maar dat deze geen deel uitmaakt van zijn leer, blijkt uit talloze andere plaatsen in de Bijbel. Het graf, zo lezen we steeds, is de groeve van vernietiging (Jesaja 38:17-19; Psalm 6:6; 49:9-11,13,15,20,21). De doden hebben daar geen bewustzijn, geen kennis, vreugde noch verdriet (Prediker 9:4-10), en ook Gods heiligen slapen in het stof van de aarde totdat God hen weer tot leven roept (Daniël 12:2; Johannes 5:28; 1 Korintiërs 15:20-23; 1 Tessalonicenzen 4:13-17). Jezus zegt zelf dat er niet onmiddellijk na de dood, maar pas bij zijn wederkomst een scheiding tussen rechtvaardigen en onrechtvaardigen zal worden gemaakt, en dat "Hij een ieder zal vergelden naar zijn werken" (Mat 16:27; zie ook Luc 9:25,26; 19:11-27). Zelfs vader Abraham, die door de rijke man wordt aangeropen, heeft "het beloofde niet verkregen" (Heb 11:13,39,40), en zal bij Jezus' terugkomst lichamelijk uit het graf opstaan om Gods Koninkrijk op aarde binnen te gaan (Lucas 20:37,38; Matteüs 8:11; Romeinen 4:13).

We mogen deze gelijkenis dus niet beschouwen als een nieuwe openbaring over het leven in een idee van *hades* en hemel, waarbij de gestorvenen vanuit hun toestand van pijniging of zaligheid met elkaar over een onoverkomelijke kloof heen gesprekken voeren. In de Talmoed zijn hiervan meerdere voorbeelden te vinden. Deze Joodse verhalen zijn ontstaan onder invloed van contacten met heidense volken, vooral Perzen en Grieken, gedurende de laatste vijfhonderd jaar vóór Christus. Zo waren er geleidelijk ideeën ontstaan die geheel afweken van de Schriften, ons Oude Testament.*

* Dr. A. Edersheim schreef hierover in zijn boek, *The Life and Times of Jesus, the Messiah*, waarin hij vooral de Joodse achtergrond van de evangeliën behandelt:

'Volgens Joodse opvattingen bestond het dodenrijk uit twee delen: Gehenna, waar de goddelozen in het vuur gepijnigd werden, en de hof van Eden, met de boom des levens, waar de zaligen verbleven met hun vader Abraham. Men leest in geschriften van de rabbi's dat de rechtvaardigen in Eden de goddelozen in Gehenna zien en zich verheugen en dat de goddelozen eveneens de rechtvaardigen in Eden zien en hun zielen worden gekweld; ook konden er gesprekken onder de doden gevoerd worden. Over foltering, vooral door dorst, wordt herhaaldelijk geschreven. Dat de zielen van rechtvaardigen door engelen naar het paradijs worden gedragen komt ook overeen met de Joodse leer, ofschoon dit in de gelijkenis ontdaan is van legendarische details, zoals het aantal en de begroetingen van de engelen. Ofschoon de uitdrukking "Abrahams schoot" niet vaak gebezigd wordt komt het heel vaak voor dat Abraham als "onze vader" wordt aangeropen en hij wordt uitdrukkelijk aangeduid als degene die de zielen in het paradijs ontvangt.'

Zie voor een uitgebreide behandeling van deze gelijkenis Aanhangsel G

Aanhangsels

A. Geesten in de gevangenis

“Hij, die gedood is naar het vlees, maar levend gemaakt naar de geest, in welke hij ook heengegaan is en gepredikt heeft aan de geesten in de gevangenis, die eertijds ongehoorzaam geweest waren, toen de lankmoedigheid van God bleef afwachten, in de dagen van Noach.” (1 Pet 3:18-20, NBG'51)

Wie in een Bijbelcommentaar opzoekt wat Petrus hier nu eigenlijk wil zeggen, stuit op totale verwarring. Wat betekent 'levend gemaakt naar de geest'? Wie zijn die 'geesten in de gevangenis'? En wanneer heeft Jezus daar dan aan gepredikt? En waarom, met welk doel? En als theologen daar al niet uitkomen, wat heeft het dan voor zin er zelf in te duiken? Laten we het toch maar eens doen.

Waar heeft Petrus het over?

Allereerst: waar gaat het hier over? Het onderwerp van 1 Petrus 3:13-4:6 is het feit dat zijn lezers verdrukt worden vanwege hun geloof. Er wordt ook kwaad van ze gesproken, maar ze moeten trouw blijven. Dit hadden ze moeten verwachten, want ook Christus zelf had dat moeten ondergaan. En Hij had duidelijk gewaarschuwd dat ook zijn volgelingen dat zouden meemaken. Ze moeten, ook onder deze omstandigheden, opvallen door positief gedrag in een verdorven wereld. Uiteindelijk is niet het oordeel van deze wereld bepalend, maar Gods oordeel. En Petrus illustreert dat met voorbeelden uit de Schriften (ons Oude Testament). Dat is dus het verband, dat we niet uit het oog moeten verliezen! Wat hij ze vertelt, is (1 Petrus 3:14-16):

- Wees niet bang voor de mensen en laat u door niets in verwarring brengen;
- Erken Christus als Heer en eer Hem met heel uw hart.
- Vraagt iemand u waarop de hoop die in u leeft gebaseerd is, wees dan steeds bereid om u te verantwoorden.
- Doe dat dan vooral zachtmoedig en met respect, houd uw geweten zuiver.

En vervolgens wijst hij op Christus' eigen voorbeeld om dit te onderbouwen:

“Want ook Christus is eenmaal om de zonden gestorven als rechtvaardige voor onrechtvaardigen, opdat hij u tot God zou brengen: Hij, die gedood is naar het vlees, maar levend gemaakt naar de geest.” (3:18, NBG'51)

De van belang zijnde elementen hiervan zijn:

- Ook Christus is gestorven, hoewel Hij rechtvaardig was.
- Hij deed dat voor hen, hoewel zij onrechtvaardig waren; om hen weer terug te brengen tot God.
- Hij is (aan het kruis) gedood 'naar het vlees', maar juist 'levend gemaakt naar de geest'.

De beide eerste punten zullen een ieder duidelijk zijn. Maar wat bedoelt hij met 'levend gemaakt naar de geest'? Dat is dus de eerste vraag.

Geest betekent adem of wind. En dan ook emotie (via versnelde ademhaling), zoals, bijvoorbeeld, ongeduld of woede, maar ook bezieling of kracht. Dat kan iemands eigen 'geest' zijn, die hem aanzet bepaalde dingen te doen, goed of slecht, dus de mentaliteit, de gezindheid die iemand heeft. Zoals bij de Israëlieten in de woestijn van wie we lezen dat 'ieder wiens geest hem drong' zijn bijdrage voor de bouw van de tabernakel kwam brengen (Exodus 35:21). Maar ook de 'geest' van een ander die iemand ergens toe aanspoort. Of van God zelf, 'de geest van God', die over iemand komt of

hem aanzet om iets te doen. Toch maakt dat iemand niet tot een soort robot die wordt aangestuurd door de heilige Geest. We zullen dat moeten zien als het opwekken van een groot enthousiasme voor de zaak van God, waar de betrokken persoon dan toch al, van zichzelf uit, een sterke neiging toe moet hebben; anders werkt het niet.

Uitgaan in de geest van ...

Over 'geest' valt heel veel meer te vertellen, maar het gaat nu om dat aspect van *gezindheid*, want dat is hier van belang. Een kenmerkend voorbeeld daarvan vinden we in de aankondiging, door de engel, van de geboorte van Johannes de Doper, aan diens vader Zacharias:

"Als bode zal hij voor God uit gaan met de geest en de kracht van Elia om ... zondaars tot rechtvaardigheid te brengen, en zo zal hij het volk gereedmaken voor de Heer." (Luc 1:17)

Elia leefde in een tijd van grote goddeloosheid in Israël, onder de regering van Achab. Hij probeerde met zijn prediking het volk weer terug te brengen tot God. Zo zou ook Johannes met zijn prediking het volk van *zijn* tijd oproepen terug te keren tot God. Wanneer de engel zegt dat hij dat zal doen met (of in) de geest van Elia, zegt hij dus dat ook Johannes met diezelfde vasthoudende ijver zijn prediking zal verrichten. Hij predikte bekering als voorbereiding op de komst van Jezus.

Toen Jezus Zelf optrad, predikte Hij de verlossing van zonden en behoudenis uit de dood. En toen Hij, na zijn opstanding, was opgevaren naar de Vader, moesten zijn volgelingen dat vervolgens van Hem overnemen. Lucas wijst ons daar op, wanneer hij zijn verslag in Handelingen begint met: "Mijn eerste boek [zijn Evangelie] heb ik gemaakt ... over al wat Jezus begonnen is te doen en te leren, tot de dag dat hij werd opgenomen ..." Hiermee duidt hij aan dat zijn tweede boek (Handelingen) gaat over *de voortzetting* daarvan. Het is nog steeds Jezus die daar bezig is, maar het zijn nu de apostelen die dat – namens Hem – uitvoeren: "... nadat hij aan de apostelen ... zijn bevelen had gegeven" (Hand 1:1,2, NBG'51). *Zij* zijn het die nu uitgaan, maar je ziet van tijd tot tijd dat Jezus hen leidt (bijvoorbeeld Handelingen 16:6-10). Toch zullen we dat uitgaan 'in de geest van Jezus' vooral moeten opvatten als 'met zijn gezindheid'. Die gezindheid die Paulus bedoelt wanneer hij schrijft: "Met Christus ben ik gekruisigd, en toch leef ik, dat is ... Christus leeft in mij" (Gal 2:20, NBG'51). Op grond van deze overwegingen moeten we daarom concluderen, dat Petrus hier zegt, dat Christus zelf weliswaar door zijn tegenstanders is gedood aan het kruis en – na zijn hemelvaart – niet meer lijfelij op aarde aanwezig is, maar dat Hij als het ware juist tot leven is gekomen in zijn volgelingen, die in zijn geest (gezindheid) zijn uitgegaan om namens Hem te prediken. En in die vorm is Hij dus nog steeds aanwezig en wordt zijn werk onvermoeid voortgezet.

De geesten in de gevangenis

Maar wie zijn dan die 'geesten in de gevangenis'? De formulering die Petrus hier gebruikt, is een echo van de passage uit Jesaja die Jezus aanhaalde in de synagoge in Nazareth: "De Geest van de Here is op Mij ... om aan armen het evangelie te brengen; en Hij heeft Mij gezonden om aan gevangenen loslating te verkondigen" (Luc 4:18,19, NBG'51). Dat was zijn opdracht toen, en dat is de taak die de apostelen na zijn opstanding hebben voortgezet. Die gevangenis is uiteraard de gevangenis van de dood, waaruit menselijkerwijs geen ontsnapping mogelijk was; maar het evangelie (dat 'blijde nieuws') was de boodschap dat die mogelijkheid er in Christus toch is. Die geesten in de gevangenis zijn dus zij die vroeger de verkeerde gezindheid hadden, maar aan wie sindsdien dat evangelie is gepredikt, waaronder uiteraard Petrus' lezers.

Maar wat hebben die mensen uit de tijd van Noach daar dan mee te maken? Welnu, dit: ook in Noach's tijd was er een buitengewoon verdorven generatie. God had die in één keer kunnen uitroeien, maar Hij was geduldig (lankmoedig) en wachtte daar nog 120 jaar mee. Ook die generatie bestond uit 'geesten in de gevangenis' aan wie iemand (Noach), in dezelfde geest als Jezus' volgelingen nu, diezelfde boodschap heeft gepredikt. Toch zijn er uiteindelijk maar acht mensen geweest

die zich hebben bekeerd en dat oordeel hebben overleefd. Maar dat was geen reden om dan maar niet te prediken. Zo moeten ook Petrus' lezers bereid zijn geduld te oefenen, en net als Christus lijdzaam te aanvaarden wat hen overkomt, 'in Zijn geest' bezig te blijven, en te prediken – meer nog door hun leven dan met woorden. Dat alles betekent dat we deze passage (vrij vertaald) moeten lezen als:

'Want als God wil dat u lijdt, is het beter dat u lijdt omdat u goed doet dan omdat u kwaad doet. Want ook Christus is, hoewel Hij (Zelf) rechtvaardig was – eenmalig – gestorven voor onrechtvaardigen, om zo voor u de relatie met God tot stand te brengen. Hij die lichamelijk ter dood is gebracht, maar wiens 'geest' (= gezindheid) [hier op aarde] juist tot leven is gebracht [namelijk in zijn volgelingen]. In die zin is Hij nu uitgegaan naar hen die – in hun eigen geest – in de gevangenis [van de dood] zaten. Zoals in diezelfde geest destijds ook is gepredikt aan de mensen in de tijd van Noach, die weigerden te gehoorzamen [door tot bekering te komen] terwijl God geduldig wachtte met het brengen van de zondvloed [om ze de gelegenheid te geven zich te bekeren]'.

Die verwijzing naar de zondvloed gebruikt Petrus dan vervolgens weer om een verband te leggen met hun doop; maar dat slaan we nu over.

Wat betekent dit alles?

We vinden hier dus geen opwindende openbaring over occulte zaken als prediking aan wezens die God 'tot het oordeel met onverbreekbare boeien in de onderwereld gevangen houdt' (Judas 6). Zulke prediking zou immers volstrekt doelloos zijn geweest, maar – belangrijker – ook in geen enkel verband staan tot de situatie van Petrus' lezers waar de brief toch over gaat. Zijn doel is om zijn lezers, in hun verdrukking, een hart onder de riem te steken. Hij vermaant ze dat zij het lijden dat hen overkomt, geduldig moeten aanvaarden, omdat het Christus zelf immers niet anders is vergaan. Ook moeten zij daarin geen reden zien om dan maar niet te getuigen (omdat dat 'veiliger' zou zijn). Zij moeten 'niet bang zijn' en zich 'niet in verwarring laten brengen'. Zij moeten Christus 'erkennen', door op Hem te vertrouwen en zich volledig 'in zijn geest' in te zetten, 'steeds bereid tot verantwoording van de hoop die in hen is'. Want dat is al sinds mensenheugenis de taak van de gelovige geweest. En dat moeten zij doen door op hun beurt, 'zachtmoedig en met respect', te prediken aan 'de geesten in de gevangenis' rondom hen, al zal – net als destijds – slechts een minderheid daar gehoor aan geven.

Rudolf Rijkeboer

Alle passages genomen uit de NBV, tenzij anders vermeld.

B. Water en vuur

“De tegenwoordige hemel en aarde worden door (Gods) woord bewaard, om te worden prijsgegeven aan het vuur op de dag van het oordeel, waarop de goddelozen ten onder zullen gaan.” (2 Pet 3:7)

Wanneer Noach, na de zondvloed, de ark verlaat, doet God een belofte: “Nooit weer zal alles wat leeft door het water van een vloed worden uitgeroeid, nooit weer zal er een zondvloed komen om de aarde te vernietigen” (Gen 9:11). Toch vertelt Petrus, op gezag van de profeet Jesaja, dat de huidige wereld ooit eens door vuur zal vergaan. Is dat met elkaar in tegenspraak? Laten we eens zien.

Water

De Bijbel begint met ons te vertellen dat God ooit de hemel en de aarde heeft geschapen, en vervolgens die aarde heeft ingericht voor bewoning door de mens. Vergeet die discussie over de vraag hoelang God daarover heeft gedaan, en kijk nu eens naar wat het verhaal ons eigenlijk wil vertellen. We zien dan dat die aarde aanvankelijk wordt beheerst door duisternis en water (“duisternis lag over de oervloed, maar Gods geest zweefde over het water”), symbolen van de dood. God begint dan met die aarde levensvatbaar te maken. Eerst schiept Hij licht. Licht is in de Schrift altijd een voorwaarde voor leven. En het komt altijd van God. Maar dat is nu niet ons onderwerp; het gaat nu over water. De mens kan niet in water leven, daarom maakt God scheiding tussen nat en droog en schiept, te midden van het water, een droge plaats waar de mens kan leven:

“God scheidde het water onder het (hemel)gewelf van het water erboven ...” (Gen 1:7).

“Het water onder de hemel moet naar één plaats stromen, zodat er droog land verschijnt” (Gen 1:9).

Dat droge land zijn wij normaal gaan vinden, maar dat is het niet. De laatste tijd beginnen we dat trouwens weer steeds beter te beseffen. Maar ook in normale omstandigheden is zo'n 70% van deze aarde bedekt met water. Wanneer de mensheid steeds verder van God afdwaalt, laat God het water terugkomen zodat de mensheid sterft. Alleen de rechtvaardige Noach en zijn gezin worden daar doorheen gered. Maar zodra de mens zich weer over de aarde begint te verspreiden, gaat het weer mis. Dat moet ons leren dat de oorzaak van de zonde niet lag in de fatale vergissing van één mens (Adam), maar in *de* mens als zodanig. Dus weer een nieuwe zondvloed zou niets oplossen. Kennelijk is dat wat we moeten lezen in die belofte van God aan Noach. Maar dat betekent nog niet dat de mens nu maar ongehinderd zijn gang kan gaan.

Vuur

Wanneer we afzien van het gebruik van vuur in de offerdienst, zien we vuur in de Bijbel gebruikt in een aantal symbolische betekenissen. In de eerste plaats heeft vuur een duidelijk aspect van vernietiging. In een oorlog werden overwonnen steden vaak platgebrand. Bijvoorbeeld bij de ondergang van Jeruzalem:

“In het negentiende regeringsjaar van koning Nebukadnessar van Babylonië, trok diens dienaar Nebuzaradan, de commandant van zijn lijfwacht, Jeruzalem binnen. Hij stak de tempel van de HEER in brand, en ook het koninklijk paleis en alle andere huizen van Jeruzalem; alle huizen van de welgestelden gingen in vlammen op.” (2 Kon 25:8,9)

Maar we weten dat dit feitelijk een oordeel was van God over Jeruzalem, vanwege de zonden van het volk. Dus vuur heeft ook een aspect van oordeel, in de zin van veroordeeling; dat wat niet voldoet aan de door God gestelde criteria wordt getroffen door vernietigend vuur. Uiteindelijk zal dat betekenen dat Hij de vijanden van zijn volk zo zal treffen. Bijvoorbeeld:

"Dit zegt de HEER: Misdaad op misdaad heeft Damascus begaan: ... Ik zal het paleis van Hazaël in vlammen doen opgaan; vuur zal de burchten van Benhadad verteren." (Amos 1:3,4)

Zo spreekt Hij achtereenvolgens over Aram ('Damascus'), Filistea, Tyrus, Edom, Ammon en Moab (Amos 1 en 2). Maar ook Zijn volk zelf zal zo geoordeeld worden als zij zich niet bekeren. Daarom spreekt God vervolgens ook zo over Juda en over Israël. Want van Zijn volk verwacht Hij nog grotere gehoorzaamheid dan van hun vijanden. Dat zien we bijvoorbeeld al in Numeri 11:1 en 2, wanneer het volk weer over Hem begint te klagen:

"Toen de HEER dat hoorde ontstak hij in woede, en het vuur van de HEER laaide op en greep om zich heen aan de rand van het kamp. Het volk riep Mozes luid om hulp en Mozes bad tot de HEER. Toen doofde het vuur".

En we zien het wanneer koning Achazja van Israël soldaten uitzendt om de profeet Elia te arresteren, en er tot tweemaal toe vuur uit de hemel valt dat de soldaten vernietigt (2 Koningen 1:9 en verder). 'Vuur uit de hemel' is een beeld van de vernietiging van alles dat niet voldoet aan Gods maatstaven, vanaf Sodom in Genesis tot aan de symboliek van Openbaring.

Zuiveren en scheiden

Vuur krijgt dan ook de betekenis van een 'test', die aangeeft of iemands geloof, of zijn inzet voor het werk van God, wel 'vuurbestendig' is. Paulus verwoordt dit het duidelijkst wanneer hij aan de Korintiërs schrijft:

"Ieders werk zal aan het licht komen. Want de dag zal het doen blijken, omdat hij met vuur verschijnt, en hoedanig ieders werk is, dat zal het vuur uitmaken." (1 Kor 3:13, NBG'51)

Hier gaat dat om de kwaliteit van ieders *werk*, en wordt de persoon zelf nog behouden (vers 15). Als het gaat om de persoon zelf, loopt ook die gevaar door het vuur te worden vernietigd wanneer hij niet voldoende 'vuurbestendig' is, dat wil zeggen als hij niet voldoet aan Gods maatstaven. Uiteraard voldoet niemand daar echt volledig aan, en daarom geldt in principe "De HEER uw God is een verteerend vuur" (Deut 4:24). Jesaja gebruikt dit beeld wanneer hij spreekt over Jeruzalems bevrijding:

"De zondaars in Sion sidderen, de goddelozen worden door angst bevangen: 'Wie van ons kan wonen in (of: bij) verterend vuur? Wie kan wonen in (bij) vuur dat eeuwig brandt?'" (Jes 33:14)

Daar moet God dan in voorzien (zie bijvoorbeeld Jesaja 6:5,6). Toch kan ook voor de getrouwe gelovigen dat vuur niet zonder gevolg blijven. Wat verkeerd is zal erdoor verbranden en alleen het goede blijft over; als dat er is, anders blijft er niets over! Meestal gebruikt de Schrift in dat verband echter een iets ander beeld: dat van het zogenaamde 'louteren' van goud of zilver, dat wil zeggen het vergroten van de zuiverheid daarvan. Dat gebeurt in de praktijk door een smeltproces; de verontreinigingen worden daarbij niet verbrand, maar afgescheiden door een verschil in smeltpunt, of omdat ze in het gesmolten metaal komen bovendrijven en kunnen worden afgeschonken:

"Ik zal hen smelten, zoals men zilver smelt, ja hen louteren, zoals men goud loutert. Zij zullen mijn naam aanroepen en Ik zal hen verhoren. Ik zeg: Dat is mijn volk; en zij zullen zeggen: De HERE is mijn God." (Zach 13:9, NBG'51)

Is er echter niets goeds meer aanwezig, dan helpt ook dat niet:

"De blaasbalg zucht, wat gereed uit het vuur komt, is lood; tevergeefs smelt men almaar door, de bozen zijn niet af te scheiden. Verworpen zilver noemt men hen, want de HERE heeft hen verworpen." (Jer 6:29,30, NBG'51)

Maar ook daar komt toch vuur aan te pas, en Maleachi laat er de waarschuwing aan voorafgaan:

“Maar wie kan de dag van zijn komst verdragen, en wie zal bestaan, als Hij verschijnt? Want Hij zal zijn als het vuur van de smelter en als het loog van de blekers.” (Mal 3:2, NBG'51)

Johannes de Doper verwijst daarnaar wanneer hij zijn gehoor waarschuwt:

“Ik doop u met water tot bekering, maar Hij, die na mij komt, is sterker dan ik ... die zal u dopen ... met vuur. De wan is in zijn hand en Hij zal zijn dorsvloer geheel zuiveren en zijn graan in de schuur bijeenbrengen, maar het kaf zal Hij verbranden met onuitblusbaar vuur.” (Mat 3:11,12, NBG'51)

Daarbij moeten we bedenken dat in het Grieks 'dopen met' letterlijk betekent: 'onderdompelen in'. Dit is dus een gecombineerd beeld van (1) testen, (2) zuiveren wat gezuiverd kan worden, en (3) vernietigen wat als onbruikbaar overblijft. Vuur betekent in de Schrift dus ook: scheiden tussen bruikbaar en onbruikbaar, waarbij de kwaliteit van het bruikbare verbetert en tegelijkertijd het onbruikbare wordt vernietigd (verbrand). En dat brengt ons weer terug bij oordeel, want het Griekse *krisis* (oordeel) betekent feitelijk: scheiding.

Het laatste oordeel

Terug nu naar die passage waar we mee begonnen. Petrus waarschuwt daar voor de opvatting van sommigen (hij noemt ze spotters) dat deze wereld voor altijd door zal gaan zoals nu (2 Petrus 3:4). In werkelijkheid – zegt hij – zal er ooit een dag van oordeel zijn, waarbij scheiding zal worden gemaakt tussen wat wel aanvaardbaar is voor God en wat niet. Die spotters beseffen niet dat de oorspronkelijke wereld is ontstaan doordat God scheiding maakte tussen het droge – de aarde – en het water, dat wil zeggen tussen bewoonbaar en onbewoonbaar, tussen levensvatbaar en dood. Maar die ('eerste') wereld is weer verzwolgen door het water, door universele dood, waarin iedereen (slechts enkelen in de ark uitgezonderd) stierf. *Dat* zal niet opnieuw gebeuren, maar wel zal de mens ooit worden geoordeeld, op de dag dat God opnieuw scheiding maakt; maar dan tussen wat verdient te leven en wat het leven niet waardig is gebleken. Dat zal een scheiding zijn door 'vuur': wat door vuur is gelouterd (gezuiverd) zal dat vuur doorstaan, wat niet vuurbestendig is geworden zal verbranden.

“Maar de tegenwoordige hemel en aarde worden door datzelfde woord bewaard om op de dag van het oordeel [*krisis*, scheiding], waarop de goddelozen ten onder zullen gaan, te worden prijsgegeven aan het vuur ... (Op die dag wordt) de aarde blootgelegd en alles wat daarop gedaan is komt aan het licht.” (vzn 7,10)

Anders dan bij de zondvloed zal er geen algehele vernietiging zijn, maar alles wat niet aanvaardbaar is voor God zal wel degelijk worden weggedaan en alleen het aanvaardbare blijft. En dan zal er, volgens Gods belofte door Jesaja, een nieuwe, definitieve, 'hemel en aarde' zijn, 'waar gerechtigheid woont' (2 Petrus 3:13).

Rudolf Rijkeboer

Alle passages genomen uit de NBV, tenzij anders vermeld.

C. Vurige kolen

"Indien uw vijand honger heeft, geef hem brood te eten, indien hij dorst heeft, geef hem water te drinken; want dan hoopt u vurige kolen op zijn hoofd, en de HERE zal het u vergelden." (Spr 25:21,22)

Kolen

Als vertaling is het woord kolen eigenlijk wat misleidend; je denkt dan al snel aan steenkool. Maar eigenlijk kennen we twee soorten kool: steenkool en houtskool. En in de Bijbel zal in de meeste gevallen houtskool zijn bedoeld, misschien zelfs wel in alle gevallen. Houtskool geeft, net als steenkool, een intensere hitte dan gewoon brandhout. Het Hebreeuws kent twee woorden die hier van belang zijn: *gacheleth*, dat meestal duidt op *brandend* houtskool, en *pecham*, dat ook koud houtskool kan aanduiden. *Pecham* komt maar driemaal voor; het betekent eigenlijk iets dat zwart is: "*Pecham* laat gloeien, hout doet vlammen, (zo laat) een ruziemaker een woordenstrijd ontbranden". (Spr 26:21)

Die *pecham* ('kolen') staat hier dus in een direct parallellisme met hout. Wanneer je dat op het vuur gooit, vlamt dat op. In de beide andere gevallen heeft het te maken met een smidsvuur dat gewoonlijk ook met houtskool zou worden gestookt. De NBG'51 vertaalt dit vers als: "Zoals de kolen (*pecham*) de gloed (*gacheleth*) ... doen opvlammen ...". Dat brengt ons meteen bij het andere woord. Zoals gezegd duidt dat gewoonlijk op brandende kolen, en daarom wordt het soms ook vertaald met iets als vuurgloed. Ook dit woord komt in een huis-tuin-en-keuken betekenis voor. Bijvoorbeeld bij die man die de ene helft van een boomstam gebruikt als brandstof voor zijn vuur, en van de andere helft een 'god' maakt waarvoor hij zich neerbuigt:

"Het dringt niet tot hen door, ze missen de kennis en het inzicht om te bedenken: Met de ene helft heb ik een vuur gestookt, op de gloeiende houtskool (*gacheleth*) heb ik brood gebakken en vlees geroosterd om te eten. Van wat overbleef heb ik een gruwelijk beeld gemaakt. Ik buig me dus neer voor een blok hout." (Jes 44:19)

Of in het beeld van Gods oordeel over Jeruzalem, dat Ezechiël zijn volk moet voorhouden:

"Zorg voor veel brandhout, steek het vuur aan, laat het vlees verbranden, het vocht verkoken en de botten verkolen. Laat de pot leeg op het *gacheleth* staan, zodat hij heet wordt en het koper gaat gloeien, om alle onreinheid in de pot te laten wegsmelten en het vuil te laten verdwijnen". (Ezech 24:10,11)

God als een verterend vuur

Maar de mens moet altijd voorzichtig zijn met vuur, om te voorkomen dat hij zich brandt. En daarom wordt Gods heiligheid vaak afgebeeld als een 'verterend vuur' (zie, bijvoorbeeld, Exodus 24:17). Vuur is hier het Hebreeuwse woord *esh*, dat honderden malen voorkomt in het Nieuwe Testament. In Psalm 18 koppelt David dat *esh* echter met *gacheleth*, wanneer hij God – in uiterst beeldende taal – beschrijft als een machtig held die hem te hulp komt:

"In mijn nood riep ik tot de HEER, ik schreeuwde naar mijn God om hulp. In zijn paleis hoorde hij mijn stem ... hij vlamde van woede, rook steeg op uit zijn neus, verterend vuur (*gacheleth*) kwam uit zijn mond, hij spuwde hete as. Hij schoof de hemel open en daalde af." (Ps 18:7-10)

"Van de glans voor Hem verdwenen zijn wolken, hagel en vurige kolen (*gacheleth*). De Here deed de donder in de hemel weerklinken, de Allerhoogste verhief zijn stem; hagel en vurige kolen." (vzn 13,14 NBG'51)

Dat woord *gacheleth* moet hier het felste vuur aanduiden, dat de mens niet zou kunnen verdragen.

Soms vinden we in de Schrift het vuur van het altaar gebruikt als een beeld van dat 'vurige' aspect van God. Over de gang van zaken op de 'grote verzoendag' lezen we in de Wet:

"(De hogepriester moet) ... een vuurbak vullen met gloeiende houtskool (*gacheleth*) van het altaar dat bij de ingang van de ontmoetingstent staat. Hij moet twee handen fijn gestampt geurig reukwerk nemen en dat alles naar de heilige ruimte achter het voorhangsel brengen. Daar moet hij het reukwerk ten overstaan van de HEER op het vuur leggen opdat de wolk van het reukwerk de verzoeningsplaat op de ark met de verbondstekst aan het oog onttrekt, anders sterft hij." (Lev 16:12,13)

Dat reukwerk staat symbool voor de gebeden van de gelovigen (Openbaring 5:8, gebaseerd op Psalm 141:2). En die combinatie met het houtskool van het altaar symboliseert de enig mogelijke vorm van ontmoeting tussen de heilige God en de zondige mens: die via gebed. Elke andere wijze van ontmoeten zou resulteren in vernietiging door het vuur van Gods heiligheid (Exodus 33:20). De schrijver aan de Hebreëen zegt daarom: "Laten we daarom ... God zo dienen dat hij er behagen in scheidt, met eerbied en ontzag, (want) onze God is een verterend vuur!" (Heb 12:28,29). En in die zin wordt dat beeld van gloeiende ('vurige') kolen ook een beeld van oordeel: vuur uit de hemel resulteert soms in de vernietiging van mensen die zich die heiligheid onvoldoende bewust waren (Leviticus 10:2). En in het verlengde daarvan vinden we het dus ook van oordeel. Wanneer David, een psalm eerder, opnieuw roept om Gods hulp tegen zijn vijanden, zegt hij:

"Ik roep tot de HEER: 'U bent mijn God, luister, HEER, naar mijn smeekgebed. HEER, geef de schurken niet wat zij begeren, doorkruis hun plannen als zij opstaan tegen mij. Dat het hoofd van mijn belagers wordt getroffen door de vloek van hun lippen. Dat vurige kolen (*gacheleth*) op hen neerstorten, dat ze vallen in een kuil waaruit ze nooit meer opstaan.'" (Ps 140:7-11)

Anthrax

De Septuaginta (de Griekse vertaling van het Oude Testament) gebruikt voor de vertaling van *gacheleth* het Griekse woord *anthrax*. Dat is eigenlijk een wat merkwaardig woord, want het duidt ook een van de edelstenen aan in het borstschild van de hogepriester (al weten we eigenlijk niet goed welke edelsteen dat dan precies is). Misschien vanwege de fonkelende glans ervan (de vakman spreekt van het 'vuur' van een steen). En in onze moderne taal is het de aanduiding van de ziekte miltvuur! Maar in elk geval moeten we bij het gebruik van *anthrax* in het Nieuwe Testament wel meteen die Oudtestamentische betekenis in gedachte hebben. Het woord komt in het Nieuwe Testament echter maar één maal voor, en het verwante *anthrakia* nog eens tweemaal. Dat laatste is beide malen vertaald met vuur (NBV) of kolenvuur (NBG'51). De eerste keer is het de aanduiding van het vuur in de hof van Annas, waar Petrus zich staat te warmen wanneer hij probeert het proces tegen Jezus te volgen (Johannes 18:18). En de tweede keer het vuur dat Jezus klaar heeft, wanneer Hij na zijn opstanding verschijnt aan zijn discipelen in Galilea (Johannes 21:9). We herkennen in dat woord overigens ons woord *anthraciet* (dat we vroeger stookten in onze kolenkachels).

Laat de 'wraak' aan God

Die ene keer dat we *anthrax* tegenkomen in het Nieuwe Testament betreft een aanhaling van de Schriftgeleerde Paulus in zijn brief aan de Romeinen (Romeinen 12:20). En wat hij daar aanhaalt is die tekst boven dit artikel. David riep in Psalm 140 om Gods vergelding over zijn vijanden, maar hij was dan ook de door God aangestelde gezalfde. Voor alle andere mensen geldt dat zij bereid moeten zijn om geduldig te verdragen wat God over hen brengt:

"Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: 'Je moet je naaste liefhebben en je vijand haten.' En (eigenlijk: maar) ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen, alleen dan zijn jullie werkelijk kinderen van je Vader in de hemel." (Mat 5:43-45)

Wanneer Johannes en Jakobus Jezus vragen of ze "vuur uit de hemel" moeten laten neerdalen voor de smaad die Hem is aangedaan, wijst Hij hen "streng terecht" (Lucas 9:54,55). De ultieme wraak op je vijand die je moet willen hebben, is dat hij tot inzicht komt en zich bekeert. Maar dat was niet pas zo sinds Jezus' Bergrede, dat was ook vroeger al zo. In Spreuken schrijft Salomo die vermaning die klinkt als een verwijzing naar Psalm 140. Wanneer je Gods oordeel wilt afroepen over je vijand, bidt dan niet om vuur uit de hemel. Nee de 'vurige kolen' die je op hen wilt doen neerstorten moeten worden uitgelokt door goed te doen, door je vijand te eten te geven wanneer hij honger heeft en hem te drinken te geven wanneer hij dorst heeft, want juist zó moet je die vurige kolen op zijn hoofd stapelen. En de HEER zal het je vergelden. En dat is dus ook de leer die Paulus zijn lezers aanreikt in zijn brief aan de gemeente in Rome:

"Vergeld geen kwaad met kwaad, maar probeer voor alle mensen het goede te doen. Stel, voorzover het in uw macht ligt, alles in het werk om met alle mensen in vrede te leven. Neem geen wraak, geliefde broeders en zusters, maar laat God uw wreker zijn, want er staat geschreven dat de Heer zegt: 'Het is aan mij om wraak te nemen, ik zal vergelden.' Maar 'als uw vijand honger heeft, geef hem dan te eten, als hij dorst heeft, geef hem dan te drinken. Dan [zó] stapelt u gloeiende kolen op zijn hoofd'. Laat u niet overwinnen door het kwade, maar overwin het kwade door het goede." (Rom 12:17-21)

Wanneer Jezus zegt dat je je vijand lief moet hebben, bedoelt Hij niet dat je hem aardig moet vinden. In de taal van de Bijbel is liefhebben niet een abstract gevoel, maar een praktische manier van doen. Iemand liefhebben is: bezig zijn voor hem, hem helpen waar dat nodig is. Wie zegt zijn broeder lief te hebben, zegt Jakobus, moet zorgen dat hij die te hulp komt wanneer hij hulp nodig heeft (Jakobus 2:15,16). Wie zijn vijand lief heeft, moet dus ook niet vragen om zijn uitroeiing maar alles wat in zijn vermogen ligt doen voor diens mogelijke behoudenis. En alleen als *dat* geen effect heeft zal God (maar ook alleen Hij) hem oordelen, dat is niet aan ons. Wij hebben dan onze plicht gedaan en *God* zal ons dat vergelden; dat hoeft niet van die vijand te komen.

Rudolf Rijkeboer

Alle passages genomen uit de NBV, tenzij anders vermeld.

D. Eeuwige straf

Eeuwige straf

In onze taal heeft 'eeuwig' de betekenis van: onbegrensd in tijd. Maar in de Bijbel heeft het een andere nuance, en het is niet zonder belang dat we ons daarvan bewust zijn. Laten we dat woord daarom eens wat nader bekijken.

Het meest gebruikte Hebreeuwse woord voor eeuwig is *olam*. Het heeft gewoonlijk betrekking op Gods verbond met zijn trouwe dienaren: individuele mensen (zoals David) of Zijn volk als geheel. Het beschrijft de aard daarvan, namelijk dat Hij niet terugkomt op Zijn besluit. De gevoelswaarde is niet die van onbegrensd tijd, maar van iets dat definitief is, 'voorgoed', en dat dus niet meer verandert. In veruit de meeste gevallen ziet *olam* daarom ook vooruit: 'van nu aan tot in eeuwigheid'. Het kijkt zelden terug, en ook dan voornamelijk als: 'van eeuwigheid tot eeuwigheid'. De betekenis is dan dat Gods zorg voor de Zijnen niet pas op een goede dag is begonnen, maar altijd al deel van Zijn karakter is geweest. Zoals de omgang met hen niet weer zal ophouden, zo is zij ook niet echt pas op een bepaalde dag begonnen. Het benadrukt ook dan dus de onveranderlijkheid van God en niet een tijdsaspect.

Het belangrijkste Griekse woord, in het NT, is *aiónios*. Het wordt meestal gebruikt voor het 'eeuwige' leven dat de getrouwe gelovige te wachten staat; en daarnaast, in een aantal gevallen, voor de 'eeuwige' dood of de 'eeuwige' straf die de ontrouwe dienaar te wachten staat. Ook hier staat dus het definitieve voorop: wat de gelovige bij het oordeel krijgt toebedeeld is definitief en onomkeerbaar. Het leven dat hij ontvangt zal hem nooit meer afgenomen worden; en de veroordeling die hem in het andere geval ten deel valt is evenzeer 'voorgoed'. En omdat ook hier het tijdsaspect geen directe rol speelt mag je die straf dus niet als altijddurend uitleggen, maar alleen zo dat er geen hoop meer is op iets daarna. Vuur spreekt in zulke gevallen van definitieve vernietiging. Judas schrijft over Sodom en Gomorra dat zij 'daar liggen onder een straf van eeuwig vuur' (Judas 7 NBG'51). Maar wie nu gaat kijken ziet geen vuur, en dat was ook in de eerste eeuw al zo. Maar Sodom en Gomorra zijn, in tegenstelling tot andere steden, nooit meer herbouwd. De straf was definitief, en toen zij vernietigd waren kon het vuur doven, want het had zijn werk gedaan. Anders gezegd: het effect was eeuwig, ook nadat het vuur gedoofd was.

Dat verschil tussen 'altijddurend' en 'definitief' vinden we ook bij Jezus' koningschap. Daniël schrijft daarover: Zijn koningschap is een eeuwig koningschap en alle machten zullen het dienen en gehoorzamen (Daniël 7:27). Maar Paulus' schrijft: "En dan komt het einde en draagt hij het koningschap over aan God, de Vader ... Want hij moet koning zijn totdat 'God alle vijanden aan zijn voeten heeft gelegd' ... En (dan) zal de Zoon zichzelf onderwerpen aan (God), opdat God Zelf over alles en allen zal regeren" (1 Kor 15:24-28 NBG'51). Oppervlakkig gelezen lijkt dat met elkaar in tegenspraak, maar Daniël had ook gezegd: (in die tijd) zal de God van de hemel een rijk laten opkomen dat nooit te gronde zal gaan en dat nooit op een ander volk zal overgaan (Dan 2:44). Het zal dus niet weer ten val komen en er zal daarna geen ander koninkrijk meer zijn. Maar op een gegeven moment houdt ook zijn Koninkrijk op omdat het zijn doel bereikt heeft en het daarmee 'overbodig' is geworden. Als iedereen óf eeuwig leven heeft ontvangen, óf is weggedaan, valt er niets meer te regeren.

Het verwante woord 'eeuwigheid' heeft in principe dezelfde lading als 'eeuwig', maar we vinden het vaak in de uitdrukking 'in eeuwigheid der eeuwigheden'. Dat is een Hebreeuws superlatief (overtreffende trap), en dat geeft altijd extra nadruk. We vinden het daarom in de NBG'51 gewoonlijk vertaald met 'in alle eeuwigheid/eeuwigheden'. De NBV vertaalt het soms met 'voor eeuwig en altijd', wat goed dat definitieve karakter benadrukt. In het Nieuwe Testament komt het buiten Openbaring tien maal voor, en heeft dan vrijwel uitsluitend van doen met Gods heerlijkheid, of met de lof die Hem toekomt. In Openbaring (dertien maal) heeft het voornamelijk te maken met Jezus die leeft en Koning is 'tot in alle eeuwigheid'. Hij wordt ook hier dus, maar nu met extra nadruk, voorgesteld als

de definitieve Koning, Die niet meer zal worden opgevolgd of vervangen door een ander, de definitieve demonstratie van Gods gezag en heerlijkheid. Twee keer wordt de uitdrukking echter gebruikt om het definitieve aan te duiden van de verwerping van de goddelozen, en één keer voor het definitieve van de beloning van de getrouwen. Ook hier staat dus voorop dat dit alles definitief is, voorgoed; het tijdsaspect speelt ook hier geen feitelijke rol.

Rudolf Rijkeboer

Alle passages genomen uit de NBV, tenzij anders vermeld.

E. Pijniging

Het woord *basanizō* (pijnigen), waar het hier om gaat, is afgeleid van *basanos*, toetssteen. Daarmee kon je goud beoordelen. Als je dat over een toetssteen kraste, kon je aan de streep die dat gaf, zien hoe zuiver het was. De basisbetekenis is daarom: op de proef stellen, de echtheid van iets controleren. Maar daarna ook: de echtheid van een verklaring 'toetsen' met een pijnbank, en dus: pijnigen of folteren. Dat woord *basanizō*, en het verwante *basanismos* (pijniging) komt in Openbaring 11 keer voor, in verschillende vertalingen. De eerste keer, in 9:5, is het wel vertaald met pijnigen en pijniging. Uiteraard omdat daar sprake is van een steek als door een scorpioen. Maar feitelijk is het een verwijzing naar Mozes' afscheidsrede in Deuteronomium 8:11-16:

"God leidde u veilig door die grote, verschrikkelijke woestijn ... waar giftige slangen en scorpioenen huizen ... om u op de proef te stellen, zodat hij u later zou kunnen zegenen."

Het Hebreeuwse woord voor 'op de proef stellen' is *nasah*, wat de Septuaginta vertaalt met *peirazō*. Maar Openbaring gebruikt er het woord *basanizō* voor, met zijn dubbele betekenis van 'pijn veroorzaken' en 'op de proef stellen'. Dat wijst erop dat dat beeld van 'pijniging' (alsof je door een scorpioen was gestoken) in de toepassing een beproeving is. Dat is een woordspeling die helaas niet in het Nederlands te vertalen is. God brengt met die 'sprinkhanen' de christelijke wereld zodanig in het nauw, dat de inwoners de waarschuwing hadden moeten begrijpen en zich hadden moeten bekeren, maar ze doen dat niet en doorstaan dus die proef niet (Openbaring 9:20,21). Zo worden ze ook gepijnigd/beproefd door de twee getuigen in Openbaring 11, en opnieuw onder de naam Babylon in Openbaring 17 en 18; wat hun overkomt, had tot hun bekering moeten dienen, maar het voortdurende refrein is dat de mensen zich 'toch niet bekeerden'.

In Openbaring 20 is die pijniging/beproeving verbonden met de 'vuurpoel'. Vuur is in de Bijbel altijd een symbool van ofwel beproeving (in dit leven) of vernietiging (na het oordeel). Wat in die vuurpoel wordt geworpen, zijn het beest (een pseudo-christelijk rijk) en de valse profeet (Grieks: *pseudoprofeet*, een afvallige kerk), later nog gevolgd door 'de draak' (alle van God afkerig menselijk streven) en uiteindelijk zelfs de dood en het dodenrijk. Dit zijn organisaties en abstracte begrippen, en het kan dus onmogelijk om letterlijk vuur gaan: dit is inderdaad een beeld van volkomen vernietiging. Bij Jezus' wederkomst, of uiterlijk aan het einde van zijn Koninkrijk, worden deze dingen voorgoed weggedaan; ze zullen nooit meer bestaan. Dit geeft dus een beeld van de volkomen vernietiging van al wat tegen God in gaat, en uiteindelijk van de tegen God gerichte menselijke mentaliteit zelf. Ze zijn 'op de proef gesteld' (getoetst), maar dat leidde niet tot bekering. Zij worden vernietigd in het vuur, omdat er geen herstel mogelijk bleek. Dat is een toetsing waarvan het resultaat definitief is, onomkeerbaar. 'Dag en nacht' zal duidelijk zijn dat zij de toetsing niet hebben doorstaan. Maar hun uiteindelijk lot is totale vernietiging, geen eeuwige pijniging. De poel van vuur is daarvoor het beeld, maar de harde werkelijkheid is 'de tweede dood'.

Gebruik van het woord 'pijniging' in het boek Openbaring

Eeuwige 'pijniging' vinden we alleen vermeld in Openbaring 14:11 en 20:10. Het beeld in 14:10-11 legt een verband met Jesaja 34:8-10, dat ook spreekt van legers die zijn opgetrokken tegen Jeruzalem. De uitdrukking voor 'eeuwig' is echter: 'dag en nacht'. In Openbaring 12:10 worden de getrouwen 'dag en nacht' aangeklaagd door hun zonden, maar in 7:15 zijn zij verlost door het offer van Christus, en vereren zij na Diens wederkomst God, 'dag en nacht'. In 14:11 lezen we dat de afvalligen geen deel zullen hebben aan de 'rust' die is weggelegd voor de 'getrouwen'; de rook van hun 'beproeving' zal 'dag en nacht' opstijgen, als waarschuwing aan alle volgende generaties. Dat 'geen rust vinden' staat in direct contrast met de doden die 'in de Here sterven', die wel kunnen rusten van hun inspanningen (vers 13). Dat 'dag en nacht' verwijst voor beide categorieën naar hun eindbestemming, die definitief zal zijn. Het is de rook van hun toetsing, die eeuwig opstijgt, net als in Jesaja 34:10. Ook van Sodom en Gomorra wordt gezegd dat zij liggen "onder een straf van eeuwig vuur"

(Judas 7). Maar daar is nu geen vuur meer. Wat Judas bedoelt, is dat het effect van dat vuur eeuwig is, dus definitief. Dat heeft te maken met de manier waarop de Bijbel omgaat met het woord 'eeuwig'. Datzelfde wordt hier alleen maar iets anders verwoord met die eeuwig opstijgende rook, die we opnieuw tegenkomen in het geval van Babylon in Openbaring 19:3.

Het woord in het Grieks

Het Hebreeuwse *nasah* komt in het Oude Testament voor als 'op de proef stellen'. De Septuaginta vertaalt het gewoonlijk met *peirazō* of *ekpeirazō*. Dat komen we in het Nieuwe Testament tegen in de betekenis van 'verzoeken' of 'op de proef stellen', maar soms ook als 'iets proberen te doen'. Het verwante woord *peirasmos* betekent steeds 'verzoeking' (door zonde). In Openbaring vinden we voor 'op de proef stellen' echter vrijwel uitsluitend het woord *basanizō*, dat in de Septuaginta nauwelijks voorkomt.

Het woord in de Concordantie

Het Hebreeuwse woord *nasah* komt in het Oude Testament 36 keer voor. Het Griekse werkwoord (*ek*)*peirazō* komt in het Nieuwe Testament 42 keer voor en het zelfstandig naamwoord *peirasmos* 21 keer. In Openbaring vinden we ze slechts drie keer en één keer. De woorden *basanizō* en *basanismos* plus nog enkele verwante woorden, vinden we in het Nieuwe Testament 22 keer, waarvan de helft in Openbaring. Ze worden meestal vertaald met 'pijnigen' of 'pijn lijden' en 'pijniging'. Maar een enkele keer vinden we *basanizō* ook vertaald met 'kwellen', 'teisteren', of 'zich aftobben'.

Rudolf Rijkeboer

Alle passages genomen uit de NBV, tenzij anders vermeld.

F. Verderven

"Wees niet bevreesd voor hen, die wel het lichaam doden, maar de ziel niet kunnen doden; wees eerder bevreesd voor Hem, die beide, ziel en lichaam, kan verderven in de hel." (Mat 10:28, NBG'51)

Verderven is zo'n typisch Oudnederlands Statenvertalingwoord. Het ademt typisch de sfeer van 'hel en verdoemenis' die velen in deze tijd van de Bijbel vervreemdt. Maar wat betekent het nu eigenlijk?

Het Oude Testament heeft meerdere woorden die zo zijn vertaald, maar het meest gebruikt daarvan zijn *abad*, dat bijna 200 keer voorkomt, en *shachath*, dat bijna 150 maal voorkomt (andere woorden 10-40 maal). Beide betekenen in principe vernietigen (van zaken) of doden (van mensen). *Shachath* heeft daarbij meer de betekenis van 'veranderen in ongunstige zin', en dus bederven of verwoesten, maar ook moreel bederven van mensen. *Abad* heeft meer de nuance van verloren doen gaan, en wordt vaak gebruikt voor het omkomen of ombrengen van mensen.

Abad wordt in de Septuaginta meestal vertaald met *apollumi*. En dat woord *apollumi* komen we dan weer tegen in het Nieuwe Testament, waar we het zo'n 90 maal vinden. In de Septuaginta is *shachath* gewoonlijk vertaald met *diaphtheirō*, maar dat komt in het Nieuwe Testament maar zes maal voor, dus daar zullen we verder geen aandacht aan besteden.

Apollumi wordt in het Nieuwe Testament in verschillende betekenissen gebruikt, en daarom ook op verschillende manieren vertaald. In de meest 'milde' vorm wordt het gebruikt voor loon dat je ontgaat (Marcus 9:41), of beschrijft het de vergankelijkheid van dingen: voedsel dat vergaat (Johannes 6:27), de schoonheid van een bloem (Jakobus 1:11), goud, dat in vergelijking met het geloof maar 'vergankelijk' is (1 Petrus 1:7). Maar meestal heeft het een grimmiger betekenis: iets dat volledig verloren gaat. Het vergaan van een schip (met zijn opvarenden), het ten prooi vallen aan de wolf van schapen die van de kudde zijn afgedwaald (Lucas 15). Maar sprekender is daar (in dit verband) de verloren zoon (Luc 15:17,23,24):

"Toen kwam hij [de zoon] tot zichzelf en dacht: De dagloners van mijn vader hebben eten in overvloed, en ik kom hier om (*apollumi*) van de honger ... Laten we eten en feestvieren, want deze zoon van mij was dood en is weer tot leven gekomen, hij was verloren (*apollumi*) en is teruggevonden."

Dat brengt ons bij Paulus die bepaalde broeders in Korinte berispt, die onvoldoende rekening houden met medegelovigen die zwakker in het geloof zijn. Hij vermaant ze te bedenken dat het er niet om gaat of ze wel of niet gelijk hebben, maar of dat leidt tot opbouw van hun medebroeders of -zusters. En indien niet:

"... dan gaat er immers iemand, die zwak is, ten gevolge van uw kennis verloren, een broeder, om wiens wil Christus gestorven is." (1 Kor 8:11)

Ja, Christus is wel voor hem gestorven, maar door uw toedoen zou dat absoluut en volledig *voor niets* zijn geweest! Dat is *apollumi*. Dit woord beschrijft dus zowel een passief als een actief 'verloren' gaan (omkomen of ombrengen). Maar in beide gevallen ligt de nadruk op een volledig ophouden te bestaan:

"... zul je allemaal op dezelfde wijze omkomen." (Luc 13:3)

"... hoe ze hem uit de weg zouden kunnen ruimen." (Mar 3:6)

Johannes gebruikt het woord in de keuze die de hogepriester Kajafas de Raad voorhoudt. Ze moeten kiezen: óf Jezus volledig kwijtraken, óf het gehele volk:

“Besef toch dat het in jullie eigen belang is dat één man sterft voor het hele volk, zodat niet het hele volk verloren gaat” ... “Het is goed dat één man sterft voor het hele volk.” (Joh 11:50 en 18:14)

In beide gevallen zou dat het volledige einde betekenen voor de betrokkene(n).

Deze gedachte van volledig ophouden te bestaan, zien we ook in situaties waar God Zelf ergens een compleet einde aan maakt. In de tijd van Lot:

“regende het vuur en zwavel uit de hemel en kwamen allen om.” (Luc 17:29).

“(het water van de zondvloed) waardoor de toenmalige wereld is vergaan, verzwolgen door het water.” (2 Pet 3:6, NBG’51)

En dit ligt dan ook ten grondslag aan Jezus’ waarschuwingen, dat we moeten kiezen tussen een ‘vergankelijk’ leven nu en een duurzaam leven straks:

“Wie zijn leven probeert te behouden zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest omwille van mij, die zal het behouden.” (Mat 10:39)

De tekst van Matteüs 10:28, waar we mee begonnen, luidt in de NBV:

“Wees niet bang voor hen die wel het lichaam maar niet de ziel kunnen doden. Wees liever bang voor hem die in staat is én ziel én lichaam om te laten komen in de Gehenna.”

Dit maakt nadrukkelijk onderscheid tussen het ‘doden’ dat mensen maximaal kunnen doen en het volledig vernietigen (*apollumi*) dat God kan doen. *Gehenna* wordt algemeen opgevat als een naam voor het Hinnomdal ten zuiden van Jeruzalem, waar in Oudtestamentische tijden afgoderij werd gepleegd, totdat koning Josia het zozeer verontreinigde dat het alleen nog geschikt was als gemeentelijke vuilstort. Veel afval werd daar verbrand, want waar je vanaf wilde, werd altijd verbrand; vuur maakt nu eenmaal overal een definitief einde aan. In de tijd van het Nieuwe Testament werden ook de lichamen van terechtgestelde misdadigers daar verbrand. Dat zou zelfs met het lichaam van Jezus zijn gebeurd, wanneer Jozef van Arimatea het niet in zijn eigen graf had begraven. Vuur is in zo’n context daarom altijd een beeld van volkomen vernietiging. En wanneer het wordt omschreven als ‘onblusbaar’ legt dat extra nadruk op het feit dat het niet voortijdig geblust kan worden, zodat er nog iets zou kunnen overblijven dat dan aan die totale vernietiging zou kunnen ontsnappen. Mensen kunnen iemand uit de weg ruimen, maar alleen God kan een mens zo volledig vernietigen. Jezus had dus geen duidelijker en indringender beeld kunnen gebruiken om de keuze, waar we voor staan, te beschrijven.

G. De gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus

Aansluitend op zijn bestraffing van de geldzuchtige Farizeeën, dat het niet mogelijk is God te dienen en Mammon, gaat Jezus over tot een gelijkenis. Hierin laat Hij zien dat het op een dag te laat zal zijn, om de verkeerde keuze die men tijdens zijn aardse leven heeft gemaakt, te herstellen.

“En er was een rijk man, die gekleed ging in purper en fijn linnen” (Luc 16:19). Een purperen gewaad, behandeld met een kostbare verfstof, verkregen van de purperslak, is in de Bijbel een koninklijke dracht (Richteren 8:26; Esther 6:8, 8:15; Jeremia 10:9). Van fijn linnen, symbool van reinheid en gerechtigheid (Openbaring 19:7,8), werd vooral de priesterkleding vervaardigd (Exodus 28:39). Deze rijke man is dus duidelijk een vertegenwoordiger van het volk Israël, dat geroepen werd om een koninkrijk van priesters en een heilig volk voor God te zijn (Exodus 19:6). Israël is rijk door zijn bevoorrechte positie als Gods volk: “zij zijn Israëlieten, van hun is de aanneming tot zonen en de heerlijkheid en de verbonden en de wetgeving en de eredienst en de beloften; van hun zijn de vaders en uit hen is, wat het vlees betreft, de Christus” (Rom 9:4,5), en zij genieten volop van de ‘vette spijzen’ van Gods genade (Exodus 16; Jesaja 55:1,2; 65:13; Lucas 9:10-17). Maar evenmin als het volk Israël van de voorrechten, die het van God had ontvangen, een waardig gebruik had gemaakt, deed de rijke man dit van de weelde die hem was geschonken. De tijd, die de minder bedeelden hard nodig hadden om hun dagelijks brood te verdienen, had hij tot zijn vrije beschikking. Die had hij, met zijn rijkdom, ten behoeve van minder bedeelden kunnen gebruiken, maar hij gaf er de voorkeur aan om beide puur voor eigen genoeg te besteden, vandaar dat hij elke dag schitterend feest hield.

Op dezelfde wijze als de eerste wordt ook de tweede persoon in het verhaal ingeleid: “En er was ...” Deze man, een bedelaar, is de enige figuur in Jezus’ gelijkenissen die bij de naam genoemd wordt: Lazarus. Zijn naam is een Griekse vorm van het Hebreeuwse *Eleazar*, dat is: God helpt. Deze Lazarus was neergelegd bij het voorportaal van de rijke man. De Griekse werkwoordsvorm voor ‘neergelegd’ geeft hier aan dat dit eens en voor altijd was gebeurd; hij werd dus niet iedere dag opnieuw door vrienden of verwanten hierheen gebracht en verder thuis verzorgd. Nee, Lazarus was daar definitief weggeworpen, een betekenis die dit woord (*ballein*) eveneens heeft. Zijn lichaam vol zweren, die hem voor de wet onrein maakten (Leviticus 13:13-37), werd door de honden schoongelikt. Dit zijn voor de Joden onreine dieren. Met deze benaming worden ook de niet-Joden, de heidenen, aangeduid (zie, bijvoorbeeld, Matteüs 7:6 “Geef het heilige niet aan de honden”).

Lazarus verlangde zijn honger te stillen met wat van de tafel van de rijke afviel. Hij ‘verlangde’ – in werkelijkheid gebeurde dit dus blijkbaar niet. Daarom kunnen we dit beeld terugvoeren op al die armen, verdrukten en verworpenen die naar de Farizeeën kwamen, om van hen kennis van Gods wetten te ontvangen en de materiële bijstand die ze zo dringend nodig hadden. Tevergeefs, want deze wetgeleerden – die zich op de stoel van Mozes hadden gezet – legden in plaats daarvan de mensen ondraaglijke lasten op: “maar zelf raakt u die lasten niet met één van uw vingers aan”, zoals Jezus hun al eerder verweet. “Wee u, wetgeleerden, want u hebt de sleutel van de kennis weggenomen; zelf bent u niet binnengegaan en hen die trachtten binnen te gaan, hebt u tegengehouden” (Luc 11:46,52).

Door zijn ziekte, hulpeloosheid en armoede was Lazarus werkelijk volledig op Gods hulp aangewezen. Over zijn geloofsleven lezen we niets, maar het feit dat God deze tijdens zijn leven zo sterk veronachtzaamde mens na zijn dood een ereplaats waardig keurde, pleit voor een houding van geloof gedurende zijn moeizame aardse bestaan.

Lazarus is in deze gelijkenis één van de meest beklagenswaardige vertegenwoordigers van het gewone volk, de tollenaars en zondaars; de grote groep waarover de Joodse leiders verachtelijk spraken als “die schare, die de wet niet kent, vervloekt zijn zij” (Joh 7:49). Zij lieten hen links liggen, ‘buiten’ de normale samenleving, met hun geestelijke honger en hun zweren, net als de heidenen. Net

als voor Lazarus was dit ook voor hen een blijvende toestand, waaruit slechts de dood hen kon bevrijden. Maar al dezen, die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, noemde Jezus zalig: zij kunnen genade vinden door Christus bij God, "want zij zullen verzadigd worden" (Mat 5:6). En: "Zalig u, die nu hongert, want u zult verzadigd worden ... Wee u, die nu overvloed hebt, want u zult hongeren" (zie Luc 6:20-26). Zo werd ook Lazarus verzadigd, toen hij in Jezus' verhaal door de engelen werd gedragen in Abrahams schoot. Dit woord 'schoot' (Grieks: *kolpos*) is hetzelfde als 'boezem' in Johannes 13:23, waar, bij de paasmaaltijd, één van de discipelen, die Jezus liefhad, lag aan de boezem van Jezus. Dit was de ereplaats aan de maaltijd, zo ook de plaats van Lazarus in Abrahams schoot.

Ook de rijke man stierf en hij werd begraven (Lucas 16:23). Zonder maar iets te kunnen meenemen van zijn vele aardse bezittingen, werd hij overgeleverd aan het proces van verderf.

Hierna komt er een complete verandering van toneel, als Jezus voor het vervolg van zijn gelijkenis gebruik maakt van een voorstelling uit de Joodse traditie, een materialistische voorstelling van *hades* en hemel, waarbij de gestorvenen vanuit hun toestand van pijniging of zaligheid met elkaar over een onoverkomelijke kloof heen gesprekken voeren. In de Talmoed zijn hiervan verschillende voorbeelden te vinden. Deze Joodse verhalen zijn ontstaan onder invloed van contacten met heidense volken, vooral Perzen en Grieken, gedurende de laatste vijfhonderd jaar vóór Christus. Zo waren er geleidelijk ideeën ontstaan die geheel afweken van het Oude Testament.*

Tot zover de gelijkenis en wat bijpassende achtergrondinformatie. Maar wat wil dit zeggen? Moeten we dit letterlijk opvatten?

Dat Jezus deze voorstelling van zaken alleen voor de gang van zijn verhaal gebruikt, maar dat deze geen deel uitmaakt van zijn leer, blijkt uit talloze andere plaatsen in de Bijbel. Het graf, zo lezen we steeds, is de groeve van vernietiging (Jesaja 38:17-19; Psalm 6:6; 49:9-11,13,15,20,21). De doden hebben daar geen bewustzijn, geen kennis, vreugde noch verdriet (Prediker 9:4-10); en ook Gods heiligen slapen in het stof van de aarde, totdat God hen weer tot leven roept (Daniël 12:2; Johannes 5:28; 1 Korintiërs 15:20-23; 1 Tessalonicenzen 4:13-17). Jezus zegt zelf dat er niet onmiddellijk na de dood, maar pas bij zijn wederkomst een scheiding tussen rechtvaardigen en onrechtvaardigen zal worden gemaakt, en dat "Hij een ieder zal vergelden naar zijn werken" (Luc 9:25,26; 19:11-27; Mat 16:27). Zelfs vader Abraham, die door de rijke man wordt aangeropen, heeft "het beloofde niet verkregen" (Heb 11:13,39,40), en zal bij Jezus' terugkomst lichamelijk uit het graf opstaan om Gods Koninkrijk op aarde binnen te gaan (Lucas 20:37,38; Matteüs 8:11; Romeinen 4:13).

Op het moment dat in Jezus' verhaal de rijke man in het dodenrijk zijn ogen opslaat onder de pijnigingen, ziet hij Abraham van verre en Lazarus in zijn schoot. De rijke is nu uitgesloten van het Koninkrijk van God, en veroordeeld tot eeuwige foltering. Bovendien heeft hij de toestand van zaligheid voor ogen, waarin de gelovigen verkeren die naar Gods welbehagen hebben geleefd. Niet het feit dat hij bij zijn leven rijk was, werd oorzaak voor zijn veroordeling (ook Abraham was rijk!). En over de wijze waarop hij zijn rijkdommen had verkregen, treft hem blijkbaar geen verwijt. Evenmin zou armoede op zichzelf toegang kunnen waarborgen. Kennelijk ziet hij zelf in dat zijn levenswijze voor God verwerpelijk was, want hij komt niet in opstand, maar legt zich bij de toestand neer. Wèl zoekt hij verlichting van zijn lijden. Hiertoe doet hij geen beroep op God (die de Vader wil zijn van wie Hem liefhebben), maar tot drie keer toe op Abraham, die hij 'vader' noemt. Hiermee brengt hij de trots van het Farizeïsche Jodendom: "Wij hebben Abraham tot vader" (Mat 3:8), en: "Wij zijn Abrahams nageslacht en zijn nooit iemands slaven geweest" (Joh 8:33) tot uitdrukking.

Eerst probeert hij Abrahams medelijden op te wekken, door hem een kleine gunst te vragen: "Zend Lazarus, opdat hij de top van zijn vinger in water dope en mijn tong verkoele". Hij heeft Lazarus herkend, want vele malen moet hij hem, liggend aan zijn hoofdboord, voorbijgekomen zijn. Op deze

man, voor wie hij tijdens zijn leven zelf nooit enige belangstelling heeft getoond, heeft hij nu zijn hoop gevestigd. Merkwaardig hoe in deze Joodse voorstelling de gestorvenen blijkbaar nog over ledematen (vingers) en zintuigen beschikken. Hoewel Abraham hem aanvankelijk vriendelijk als 'kind' aanspreekt, kan hij hem geen hoop bieden, maar houdt hem de redelijke beslissingen van God voor ogen. Aardse zegeningen waren tijdens zijn leven zijn deel geweest, en hij heeft er rijkelijk van genoten. Toen hij daartoe gelegenheid had, heeft hij God niet gezocht te dienen. Zo hebben ook velen, waaronder de Farizeeën, tijdens Jezus' optreden onder Israël hun kans om zich te bekeren voorbij laten gaan. Toen het evangelie van het Koninkrijk van God werd gepredikt, hebben zij er zich niet 'ingedrongen' (Lucas 16:16). "U hebt de tijd niet opgemerkt, dat God naar u omzag" (19:44). Dit heeft God gedaan door in zijn erbarming de Christus tot hen te zenden. De 'onoverkomelijke kloof' (16:26) symboliseert de onherroepelijke beslissingen van God in het oordeel.

Abrahams antwoord op het tweede verzoek, geeft duidelijk aan waarom Israël faalde: "Zij hebben Mozes en de profeten, naar hen moeten zij luisteren". De voormalige rijke had hem namelijk verzocht zijn vijf broers, die blijkbaar net zo leefden als hijzelf had gedaan, te waarschuwen. Naar alle waarschijnlijkheid vierden ze vroeger samen met hun broer feest, en zagen zij bij hun thuiskomst en vertrek Lazarus aan de poort liggen. Wanneer deze nu uit de doden tot hen zou komen, zouden ze dit mogelijk beschouwen als een teken dat ze zich moesten bekeren (want ze zullen er wel vanuit gegaan zijn dat hun broer 'bij Abraham was', zoals velen in het christendom menen vanzelfsprekend naar de hemel te gaan). Vroegen ook niet de Farizeeën voortdurend om tekenen? (zie Matteüs 16:1). Maar zonder geloof baat een teken niets (Johannes 4:48). Dit bewijst ook de opwekking door Jezus van de andere Lazarus, de broer van Martha en Maria: "De overpriesters en de Farizeeën dan riepen de Raad samen en zeiden: Wat doen wij, want deze mens doet vele tekenen? Als wij Hem zo laten geworden, zullen allen in Hem geloven ... En de overpriesters beraadslaagden om ook Lazarus te doden, daar veel Joden omwille van hem kwamen en in Jezus geloofden" (Joh 11:46; 12:10,11).

Ditmaal is het antwoord dat Abraham geeft kort en streng: "Zij hebben Mozes en de profeten, naar hen moeten zij luisteren". Nu spreekt de man Abraham op onbeschaamde wijze tegen: "Neen ... maar". Waarop van Abrahams kant de afdoende repliek komt: "Indien zij naar Mozes en de profeten niet luisteren, zullen zij ook, indien iemand uit de doden opstaat, zich niet laten gezeggen" (Luc 16:30,31). Het grote teken van God, de opstanding van de Here Jezus, vormt de bevestiging van deze uitspraak. Toen de boodschap van de opstanding van de Here de Joodse leiders bereikte, probeerden zij die door leugen en omkoperij te ontkennen: "En dit gerucht is onder de Joden verbreid tot de dag van heden toe" (Mat 28:11-15). Uw aanklager is Mozes, op wie u uw hoop gevestigd hebt, heeft Jezus gezegd, "Want indien u Mozes geloofde, zou u ook Mij geloven, want hij heeft van Mij geschreven. Maar indien u zijn geschriften niet gelooft, hoe zult u mijn woorden geloven?" (zie Joh 5:41-47).

Wanneer we het verhaal van deze rechtstreeks tot de Farizeeën gerichte gelijkenis vergelijken met dat van de vorige, betreffende de onrechtvaardige rentmeester – die in eerste instantie voor de discipelen was bestemd – zien we dat het thema hetzelfde is, maar de uitwerking verschillend. De rentmeester die, toen hij plotseling uit zijn gunstige positie werd ontheven, uiteindelijk nog met overleg handelde, gebruikte Jezus als een aansporing voor zijn volgelingen om hun aardse goederen verantwoord te gebruiken. De toon van de zojuist besproken gelijkenis is er een van ernstige waarschuwing ten aanzien van de niets en niemand ontziende geldzucht en hoogmoed, de verstoktheid in ongeloof, ja zelfs weerstand tegen zijn boodschap en Hemzelf, van de kant van de godsdienstige leiders van Israël. Uiteindelijk werden de ongelovige Joden weggebroken als takken van de olijfbom die Israël symboliseert, en de gelovigen uit de heidenen als wilde loot daartussen geënt, om aan de saprijke wortel deel te krijgen: "Zij zijn om hun ongeloof weggebroken, en u staat door het geloof. Wees niet hoogmoedig, maar vrees!" drukt de apostel Paulus de gelovige 'heidenen' van alle tijden op het hart (Romeinen 11:17-20). En in de brief aan de Galaten zegt hij: "U bemerkt dus, dat

zij, die uit het geloof zijn, kinderen van Abraham zijn ... Indien u nu van Christus bent, dan bent u zaad van Abraham, en naar de belofte erfgenamen" (Gal 3:7,29).

De verwerping van de Joden is echter tijdelijk: "totdat de tijden van de heidenen zullen vervuld zijn" (Luc 21:24). De profeet Ezechiël zag in één van zijn visioenen zijn volk in het dodenrijk, waar het als natie eeuwenlang de pijniging van smaad en vervolging heeft moeten lijden. Hun dorre doodsbeenderen werden in dit visioen geleidelijk weer met spieren, vlees en huid bedekt. De Joden zijn geleidelijk naar hun land teruggekeerd, en in 1948 hebben ze de staat Israël opgericht. Nu zijn ze, wat hun geloof aangaat, nog dor en dood, maar bij de komst van de Messias zal de natie weer tot leven worden gewekt en opstaan. "U dorre beenderen, hoort het woord van de HERE. Zo spreekt de Here HERE tot deze beenderen: Zie, Ik breng geest in u, en u zult herleven; Ik zal spieren op u leggen, vlees op u doen komen, u met een huid overtrekken en geest in u brengen, zodat u herleeft; en u zult weten, dat Ik de HERE ben" (Ezech 37:5,6).

* We geven hier een samenvatting van wat Dr. A. Edersheim hierover geschreven heeft in zijn boek, *The Life and Times of Jesus, the Messiah*, waarin hij vooral de Joodse achtergrond van de evangeliën behandelt:

'Volgens Joodse opvattingen bestond het dodenrijk uit twee delen: *Gehenna*, waar de goddelozen in het vuur gepijnigd werden, en de hof van Eden, met de boom des levens, waar de zaligen verbleven met hun vader Abraham. Men leest in geschriften van de rabbi's dat de rechtvaardigen in Eden de goddelozen in *Gehenna* zien en zich verheugen en dat de goddelozen eveneens de rechtvaardigen in Eden zien en hun zielen worden gekweld; ook konden er gesprekken onder de doden gevoerd worden. Over foltering, vooral door dorst, wordt herhaaldelijk geschreven. Dat de zielen van rechtvaardigen door engelen naar het paradijs worden gedragen komt ook overeen met de Joodse leer, ofschoon dit in de gelijkenis ontdaan is van legendarische details, zoals het aantal en de begroetingen van de engelen. Ofschoon de uitdrukking "Abrahams schoot" niet vaak gebezigd wordt komt het heel vaak voor dat Abraham als "onze vader" wordt aangeropen en hij wordt uitdrukkelijk aangeduid als degene die de zielen in het paradijs ontvangt.'

De gelijkenis van de rijke man en Lazarus wordt vaak aangehaald als bewijs voor de mening dat de zielen van onrechtvaardigen bij de dood naar het hellevuur gaan en die van de gelovigen naar de zaligheid van de hemel. U hebt dat waarschijnlijk ook van jongs af geleerd. Van menselijk standpunt gezien lijkt dit echter in strijd te zijn met wat de Bijbel ons vertelt over de barmhartigheid van de liefdevolle Schepper. Want stel uzelf eens de volgende vraag: zou Hij mensen scheppen als het merendeel zou zondigen en vervolgens eeuwig gepijnigd worden? Toch spreekt de HERE over 'de eeuwige straf' en 'het eeuwige vuur' (Mat 25:41,46) en over de pijniging van de rijke in de gelijkenis van Lucas 16. Wat vertelt de Bijbel ons over de bestemming van de zondaars?

Het Oude Testament leert duidelijk dat zij in het dodenrijk voor eeuwig zullen vergaan: "De goddelozen vergaan, in rook vergaan zij" (Ps 37:20); "Hij is gelijk aan de beesten die vergaan" (Ps 49:13); "De doden weten niets" (Pred 9:5).

Vuur is het middel van de volledige vernietiging van de goddelozen op de dag van Gods oordeel: "De dag komt, brandend als een oven! Dan zullen allen die goddeloosheid bedrijven, worden als stoppels, en de dag die komt zal hen in brand steken, welke hun wortel noch tak zal overlaten" (Mal 4:1); "De HERE zal komen als een vuur ... Te vuur en te zwaard zal de HERE gericht oefenen ... Zij (de overlevenden) zullen de lijken aanschouwen van de mannen, die van Mij afvallig geworden zijn; want hun worm zal niet sterven en hun vuur zal niet uitdoven" (dat wil zeggen: tot de vernietiging compleet is – vergelijk Jer 17:27; Jes 66:15,16,24).

De Here Jezus gebruikt een zelfde beeld van vuur dat de onrechtvaardigen 'bij de voleinding van de wereld' vernietigt: "Zoals het onkruid verzameld wordt en met vuur verbrand ... De engelen zullen uitgaan om de bozen ... af te zonderen, en zij zullen hen in de vurige oven werpen" (Mat 13:40-42, 49,50). De Here maakt een duidelijke zinspeling op Jesaja's beschrijving van het laatste oordeel, wanneer Hij in Marcus 9:47,48 waarschuwt voor het gevaar in de hel (Grieks: *Gehenna*) geworpen te worden, "waar hun worm niet sterft en het vuur niet wordt uitgeblust". *Gehinnom*, het dal van Hinnom, was het dal buiten Jeruzalem, dat door koning Josia verontreinigd werd wegens de afschuwelijke kinderoffers die daar gebracht waren (2 Kon 23:10) en dat volgens Joodse overlevering later de plaats werd voor het verbranden van het afval van de stad.

De 'straf van eeuwig vuur' is het soort straf die over Sodom en Gomorra kwam (Jud 7) – een vernietiging voor eeuwig "... bij de openbaring van de Here Jezus van de hemel, met de engelen van zijn kracht, in vlamvend vuur, als Hij straf oefent over hen, die God niet kennen en het evangelie van onze Here Jezus Christus niet gehoorzamen. Dezen zullen boeten met een eeuwig verderf, ver van het aangezicht van de Here" (2 Tes 1:7,8).

De 'poel van vuur' is in Openbaring 20:14,15 het symbool van 'de tweede dood' (de eerste dood is de natuurlijke dood): "En wanneer iemand niet bevonden werd geschreven te zijn in het levensboek, werd hij geworpen in de poel van vuur" Daarin worden allen vernietigd die niet waardig zijn voor eeuwig met Christus te leven; ook 'de dood en het dodenrijk' worden daarin vernietigd: "En de dood en het dodenrijk werden in de poel van vuur geworpen. Dat is de tweede dood: de poel van vuur". Het zijn geen mensen, maar slechts de symbolische wezens – het beest, de draak en de valse profeet – die in de beeldtaal van Openbaring daarin gepijnigd worden: "... en de duivel die hen verleidde, werd geworpen in de poel van vuur en zwavel, waar ook het beest en de valse profeet zijn, en zij zullen dag en nacht gepijnigd worden in alle eeuwigheden" (19:20; 20:10).'

Bijbelpassages uit de NBG'51 Vertaling

H. Een overzicht van het woord 'ziel' in de Bijbel

1. Ziel in het Oude Testament

- a. Het Hebreeuwse woord *něfesj*. Oorspronkelijk betekende dit: keel, nek (Job 41:13); vervolgens: wat door de keel gaat: lucht, adem. In deze betekenis wordt het nog gebruikt in Spreuken 27:9 welriekende geur; en in Jesaja 3:20, waar voor reukflesjes eigenlijk staat: flesjes *něfesj*. Omdat ademen kenmerkend is voor levende wezens, is het begrip *něfesj* nauw verbonden met het begrip "levend zijn". Wie *něfesj* heeft, leeft, en daardoor onderscheidt hij zich van gestorvenen en van de levenloze dingen, waartoe ook de plantenwereld wordt gerekend. Het is daarom niet verbazingwekkend te lezen, dat volgens het Oude Testament (OT) ook de dieren *něfesj* hebben. Dat blijkt, bijvoorbeeld, uit de uitdrukking: "de ziel (*něfesj*) van het (dieren)vlees" (Lev 17:11). Het spreekt vanzelf, dat daarbij gedacht is aan wat een lichaam tot een levend wezen maakt, en niet aan wat wij tegenwoordig met 'de ziel' bedoelen. De dieren hielden in het scheppingsverhaal (Genesis 1:20) dan ook levende *něfesj* (NBG'51 Vertaling wezens). Het zijn mensen en dieren, die *něfesj* bezitten en daarom levende wezens zijn.
- b. Deze *něfesj* is soms gedacht te zetelen in het bloed. Het was de Israëlieten ten strengste verboden het bloed van dieren te eten; want "de ziel (*něfesj*) van het vlees is in het bloed" (Lev 17:11); het bloed van het vlees in zijn ziel (*něfesj*) (vs. 14); "het bloed is de ziel" (Deut 12:23). We kunnen ons wel voorstellen hoe dit oorspronkelijk gedacht was. Als men een dier zag leegbloeden, zag men het leven uit dat dier weg gaan. Omdat het leven een geheim en geschenk van God was, mocht men zich daar niet aan vergrijpen. Men mocht wel het vlees eten, maar niet het bloed, waarin de *něfesj* van het vlees was (Deut 12:23). Er is een zeer nauw verband tussen de *něfesj* en het lichaam (of een deel van het lichaam als het bloed).
- c. Het is de *něfesj*, die het lichaam de geheimzinnige kracht verleent om zich te bewegen. De Israëliet kent de *něfesj* dan ook uitsluitend in verband met het lichaam. Alleen daar is een *něfesj*, waar een lichaam van mens of dier bezig is adem te halen of zich te verplaatsen. Van een *něfesj* buiten het lichaam (of het bloed) weet een Israëliet niet. Zoals men niet vraagt, waar de laatste adem blijft van iemand, die zo juist gestorven is, zo vraagt de Israëliet niet, waar iemands *něfesj* is gebleven als deze bij het sterven het lichaam heeft verlaten. Als Rachel sterft, ontvlucht haar het leven (*něfesj*), zegt Genesis 35:18. David verwijt Saul in 1 Samuël 24:12, dat deze het er op toelegt hem het leven (*něfesj*) te benemen. Elia bidt in 1 Koningen 19:4: "Neem nu HERE, mijn leven (mijn *něfesj*); en in 1 Koningen 17:21 bidt hij voor het gestorven kind van de weduwe in Sarfath: "HERE, mijn God! Laat toch de ziel (het leven, de *něfesj*) van dit kind in hem terugkeren." We vinden in het OT geen belangstelling voor de vraag, waar de *něfesj* van deze jongen geweest kan zijn na zijn dood. In dit verband moeten we aandacht schenken aan Genesis 2:7 "De Here God formeerde de mens van stof uit de aardbodem en blies de levensadem in zijn neus; also werd de mens tot een levend wezen (= een levende *něfesj*). We zagen al, dat in Genesis 1:20 ook dieren zo worden genoemd. Dat wijst er op, dat we er geen al te grote waarde aan mogen toekennen. In geen geval mogen we er uit afleiden, dat dit vers wil zeggen dat de mens bij zijn schepping in zijn uit aarde gevormde lichaam een eeuwige, onsterfelijke ziel heeft ontvangen, evenmin dat hij daardoor het goddelijke leven in zich draagt. Deze tekst wil iets anders zeggen, en wel dat het levend worden van het door God gevormde lichaam te danken is aan een daad van de HERE God. Aan Hèm danken de mensen het leven! Zij hebben het niet in zichzelf; het spreekt niet vanzelf, dat zij leven. Neen, het leven is een geschenk. "Bij U is de bron van het leven" belijdt Psalm 36:10. Een tweede bron bestaat er niet. Alleen van God kan verklaard worden, dat Hij het leven in zichzelf heeft (Johannes 5:26); van de mensen geldt dat niet. Zij hebben het leven slechts als een gave van God. Op grond van deze gegevens kan niet gezegd worden, dat het levend zijn alleen voor de mens karakteristiek is. Dàt wonder heeft hij met de dieren gemeen. Het verschil tussen hem en het dier ligt

daarom niet op biologisch terrein. Het wordt niet tot uitdrukking gebracht in Genesis 2:7, maar in Genesis 1:26 en verder waar staat, dat hij geschapen werd naar Gods beeld.

- d. Is er een voortbestaan van de *něfesj* na de dood? We zagen al dat deze vraag in het OT niet gesteld wordt, omdat daar de regel geldt, dat alleen daar een *něfesj* is, waar een menselijk of dierlijk lichaam bezig is adem te halen of zich te bewegen. Is daarmee echter niet in strijd als we in een aantal teksten lezen, dat iemands *něfesj* in de *sjeool* (het dodenrijk) kan afdalen? Zie Psalm 16:10 "U geeft mijn ziel (mijn *něfesj*) niet prijs aan het dodenrijk"; Psalm 86:13 "U toch hebt mijn ziel (mijn *něfesj*) gered uit het zeer diepe dodenrijk"; Psalm 89:49 "Welk mens leeft er, die de dood niet zien zal, die zijn ziel (zijn *něfesj*) zal redden uit de macht van het dodenrijk?". In deze passages, waarin NBG'51 het woord *něfesj* verschillend vertaalde, is zeker niet gedacht aan een voortbestaan van de ziel in het dodenrijk, waaruit God dan verlost, maar aan Gods reddingen uit doodsgevaar. De Israëliet drukt de ervaring dat hij in zulk gevaar verkeert uit, door te zeggen dat zijn *něfesj* (zijn levensadem) al in de macht van de dood is geraakt. Als hij daaruit wordt gered, zegt hij: mijn *něfesj* is aan deze dodelijke greep ontrukkt, zodat het leven nog mijn deel is.
- e. Het woord *něfesj* wordt soms gebruikt als aanduiding, niet zozeer van het leven in of van een mens als wel van die mens zelf als levend wezen. In Jozua 10:28-37 wordt gezegd, dat bij de verovering van Kanaänietische steden alle inwoners gedood worden. In het Hebreeuws staat voor alle inwoners: alle ziel (*něfesj*), die daarin was (NBG'51: alle levende wezens, die daarin waren). Genesis 46:15 en 26 spreken over het aantal zielen van Jakobs afstammelingen. Bedoeld is: het aantal in leven zijnde personen. Hiervan stamt ons spraakgebruik als we zeggen, dat een gemeente zoveel zielen telt. Als in het OT de individuele persoon wordt bedoeld, spreekt men van zijn ziel. Dat kan zelfs zóver gaan, dat men vreemd genoeg kan spreken van 'dode zielen'. Iemand die de nazireeërgelofte heeft afgelegd, mag "bij geen dode komen" (Num 6:6; Hebreeuws: een dode ziel). Een dode ziel is een gestorven persoon, zoals een levende ziel (Genesis 2:7) een levend persoon is. Eigenlijk zou een Israëliet niet over dode zielen moeten kunnen spreken, omdat het woord *něfesj* (levensadem) het begrip levend zijn in zich heeft. Uit het feit, dat hij dit bij wijze van uitzondering toch doet, blijkt dat hij zich niet steeds bewust was van de oorspronkelijke betekenis van dit woord. In het algemeen zijn 'zielen' levende mensen. Dat wordt bevestigd doordat het OT de gestorvenen niet 'zielen' noemt, maar 'doden', of 'zwakken', of 'schimmen'. Men schijnt daarbij gedacht te hebben aan een schijnachtig bestaan van mensen, die eens levende, ademhalende lichamen waren. Dood zijn is voor het besef van de Israëlieten niet een opgehouden zijn van alle bestaan, maar een andere bestaanswijze, de bestaanswijze van de gestorvenen.
- f. Vaak staat "mijn ziel" voor het persoonlijk voornaamwoord. Vooral in de Psalmen is dit het geval. In de NBG'51 lezen we daarom in Psalm 3:3: "Velen zeggen van mij (Hebr: van mijn ziel): Hij vindt geen hulp bij God." Hetzelfde geldt voor verscheidene andere teksten; iets dat in de Statenvertaling (SV) duidelijker blijkt dan in die van de NBG'51. De vraag is, waarom de Israëliet niet kortweg het persoonlijk voornaamwoord gebruikte, maar in plaats daarvan over zijn ziel sprak. Dat zal hij gedaan hebben om goed te laten uitkomen, dat hij zichzelf bedoelde in de volle realiteit van zijn aardse bestaan. Als hij zich bedreigd of gered ziet worden, gaat dit zozeer zijn hele persoon aan, dat hij zegt: mijn ziel, dat is: ik zelf als levend mens, wordt bedreigd of gered. Dat gaat, bijvoorbeeld, op bij de hiervoor aangehaalde Psalm 3:3. Daar zeggen velen iets van de ziel van de dichter; dat wil zeggen: velen doen een uitspraak over zijn hele persoon met al wat hij is en heeft op aarde. Iemand, wiens ziel gered is uit het dodenrijk (Psalm 86:13), is iemand wiens hele bestaan door ziekte of andere vijanden te gronde dreigde te gaan, maar door God nog juist daarvoor behoed werd. De ziel is hier niet een deel van de mens, maar de hele mens als levend wezen. Als in Psalm 35:7 beschreven wordt, dat de vijanden een kuil voor de *něfesj* (NBG'51: leven; SV: ziel) van de dichter gedolven hebben, denkt de

Israëliet niet aan een geestelijke verzoeking voor de ziel, maar aan een dodelijk gevaar voor de hele mens. Psalm 23:3 luidt: "Hij verkwikt mijn ziel". Daarbij is niet allereerst gedacht aan een geestelijke verkwikking, maar vooral aan een daad van God, waardoor de hele mens, ook lichamelijk, ervaart. God heeft ingegrepen in het aardse bestaan van deze man, waardoor hij uit een noodsituatie is verlost. Nu kan hij weer opleven; het leven ligt voor hem weer open. Hij ervaart dat als een verkwikking voor zijn hele persoon; hij geniet die met zijn lichaam evenzeer als met zijn geestelijke vermogens.

- g. De ziel is ook de zetel van allerlei gevoelens en aandoeningen:
- rouw en smart (1 Sam 1:10)
 - verlangens (1 Sam 1:15, ik heb mijn *něfesj* uitgestort voor ... de HERE);
 - liefde (Gen 34:3, zijn *něfesj* was aan Dina innig gehecht);
 - hunkering (Ps 42:3, mijn *něfesj* dorst naar God)
 - blijdschap (Ps 86:4, verheug de ziel van uw knecht);
 - welbehagen of welgevallen (Jes 42:1 HSV, mijn uitverkorene, in wie mijn ziel een welbehagen heeft);
 - lusten en begeerten (Deut 12:15, waar bepaalde dieren worden genoemd, die de Israëlieten "naar alle lust van uw ziel" – NBG'51: zoveel u wilt – mogen eten);
 - wraakzucht of moordlust (Ps 27:12, geef mij niet prijs aan de *něfesj* – NBG'51: lust – van mijn tegenstanders; evenzo Ps 41:3);
 - smart (Job 19:2, Hoe lang nog zult u mijn ziel grieven);
 - verbittering (Richt 18:25, mannen bitter van ziel).

In al deze en dergelijke teksten is de ziel het orgaan in de mens, dat van gevoelens en aandoeningen vervuld is. Toch mag men deze uitdrukkingen niet te zwaar belasten, want dikwijls kan men in plaats van de ziel het persoonlijk voornaamwoord zetten. Gedacht is in ieder geval aan gewaarwordingen, die zich aan de hele mens meedelen of van de hele mens zijn, zij het ook dat er een accent op de verborgen binnenkant van zijn aardse bestaan ligt. Nooit echter is de ziel in zulke teksten een hoger bestanddeel van de persoonlijkheid. Het OT kent niet een hoger en een lager ik in dezelfde mens, maar gaat overal uit van de eenheid van de persoon. De ziel staat daarom niet tegenover het lichaam, maar is veeleer het levend zijn en een gevoelsorgaan van het lichaam.

- h. Uit wat in 1-7 is opgemerkt, is af te leiden, dat het woord *něfesj* zich bijzonder moeilijk laat vertalen. Slechts in weinig teksten kan men het met 'ziel' weergeven, namelijk in die, waar de *něfesj* de zetel is van bepaalde gevoelens. Als voorbeeld kan Psalm 42:3 dienen (mijn ziel dorst naar God), maar ook hier moeten we bedenken: "mijn ziel" = ik zelf, zoals ik er op dit ogenblik naar lichaam en ziel aan toe ben. In veel andere gevallen is *něfesj* = leven, persoon, het persoonlijk voornaamwoord, geur of adem. Het verband, waarin het gebruikt wordt, is meestal beslissend voor de vertaling.

2. Ziel in Griekenland

- a. Het Griekse woord is *psyche*. Men leidt het gewoonlijk af van een werkwoord, dat de betekenis van ademen of blazen heeft.
- b. Daarmee stemt overeen, dat Homerus en het oude Griekenland het woord steeds gebruiken om er het begrip 'leven' mee uit te drukken. Het betekent dan nooit 'ziel'. Het verschil met het OT is, dat volgens deze oude Grieken de *psyche* het lichaam bij het sterven verlaat om naar de onderwereld te gaan en daar, zonder eigen persoonlijkheid te bezitten, in afzondering voort te bestaan.

- c. Het was Plato, die een omwenteling bracht in de opvattingen over de ziel, doordat hij met het begrip 'levend zijn' dat van de onsterfelijkheid verbond. De ziel is volgens hem verwant met de eeuwigheid; zij kan niet echt dood zijn, want haar wezenlijke kenmerk is het leven. Zij behoort echter niet alleen tot de hogere wereld van de ideeën of van het eeuwig zijnde, maar ook tot de lagere wereld van het lichamelijke of van het niet-zijnde. Zij is als straf voor haar zinnelijke begeerte aan het lichaam gebonden, maar kan daaruit ook weer bevrijd worden. Zij heeft daarom zowel een **vóór**bestaan als een **voort**bestaan. Hoe meer zij zich tijdens haar bestaan in het lichaam van haar zinnelijke begeerten weet te bevrijden, des te gelukkiger zal zij in haar **voort**bestaan zijn. De deugd vindt haar grootste beloning dan ook in het geluk, dat de ziel na haar verlossing uit het lichaam zal smaken. Eerst als de ziel 'naakt' zal zijn, dat is: ontdaan van het lichaam waarmee zij in dit aardse bestaan bekleed is, wordt zichtbaar hoe zij er aan toe is.

3. Ziel in het Jodendom

A. In de Joodse apocriefen en pseudepigraphen vinden we andere gedachten over de ziel dan in het Oude Testament

- a. Het onderscheid tussen *ruach* (= geest) en *něfesj* verdwijnt. Hoewel in het OT deze woorden ook wel synoniem-parallel gebruikt worden, komt dit in de genoemde Joodse geschriften veel meer voor. De doden in het dodenrijk heten in Henoch 22:9, 11, 12, 13 'zielen' en in 22:5, 6, 7 'geesten'.
- b. Het dodenrijk heeft volgens sommige schrijvers twee afdelingen: een waar de zielen van de gestorvenen in gelukzaligheid verkeren, en een waar zij gestraft worden. In Jubileeën 23:31 heet het: "En hun beenderen zullen in de aarde rusten, en hun geest zal vele vreugden genieten". Henoch 103:4 luidt: "uw geesten echter, namelijk de geesten van hen die in gerechtigheid sterven, zullen leven, zich verheugen en vrolijk zijn; hun geesten zullen niet vergaan". Deze teksten leren duidelijk het geloof in het voortbestaan van de ziel of de geest na de dood. Daarnaast vinden we ook de voorstelling van een slaap van de doden, in afwachting van de opstanding van het lichaam. Merkwaardig is het beeld waarin Ezra 4:40 de toestand van de zielen beschrijft: "Hij [de Heer] antwoordde mij en sprak: Ga heen, vraag aan een zwangere vrouw of haar schoot het kind nog kan vasthouden als haar negen maanden om zijn. Ik zei: zeker niet, Heer. Hij sprak tot mij: De woningen van de ziel in het dodenrijk vertonen gelijkenis met de moederschoot. Want zoals een barendende vrouw er naar streeft zich zo spoedig mogelijk van haar barensweeën te ontdoen, zo streven die woningen er naar zo spoedig mogelijk terug te geven wat aan haar werd toevertrouwd" (4:40 en verder). Ten slotte nog een aanhaling uit de Syrische Apocalypse van Baruch 30:1 en verder: Als de Messias komt, "zullen allen, die in de hoop op Hem ontslapen zijn, opstaan ... De voorraadkamers, waarin het getal van de zielen van de rechtvaardigen bewaard werd, zullen opengaan en zij zullen daar uit gaan. En de vele zielen zullen allen tegelijk als één schare één van zin te voorschijn komen ... De zielen van de goddelozen echter zullen, wanneer zij dat alles zullen zien, dan geheel (van angst) vergaan; want zij weten, dat hun pijniging hen bereikt heeft en hun ondergang nabij is."
- c. Zeer zeldzaam is de mening, dat de ziel een **vóór**bestaan heeft. We vinden haar vermoedelijk in Wijsheid van Salomo 15:8, waar van de mens gezegd wordt, dat hij uit leem is gevormd en spoedig weer daarnaar terugkeert "nadat de ziel, die hem geleend was, van hem is teruggeëist."
- d. Alleen in Wijsheid van Salomo 9:15 komen we de platonische gedachte tegen, dat het lichaam de kerker is van de ziel, waaruit zij zoekt verlost te worden: "Het vergankelijke lichaam bewaart de ziel en de aardse tent drukt de veeloverleggende geest."

B. In de Talmud vinden we eveneens allerlei gedachten over de ziel

- a. Met enige nadruk wordt gezegd, dat God de mensen een zuivere ziel geeft: "De ziel, die Ik u heb gegeven, is zuiver; als u haar in dezelfde staat aan mij teruggeeft, is dat goed voor u; indien niet, dan zal Ik haar voor u verbranden." In het dagelijks ochtendgebed komt de volgende passage voor: "Mijn God, de ziel, die U in mij hebt geplaatst, is zuiver. U hebt haar geschapen, geformeerd, en haar in mij geblazen. U bewaart haar in mij. U zult haar van mij nemen en haar mij teruggeven in de komende wereld."
- b. De ziel heeft een **voór**bestaan. "Elke ziel, die er zal zijn van Adam tot het einde van de wereld, werd geformeerd gedurende de zes scheppingsdagen; elke ziel was in het paradijs en ook tegenwoordig bij de openbaring op de Sinai." Telkens als een mens wordt ontvangen in de moederschoot, beveelt God de engel, die het hoofd van de zielen is, dat hij een bepaalde ziel uit het paradijs moet gaan halen om deze met het embryo in de moederschoot te verenigen. Daarmee is de gedachte verbonden, dat de Messias eerst dan zal komen als alle zielen een aards bestaan hebben doorgemaakt. (Alle citaten uit The Jewish Encyclopedia, New York and London 1905 s.v.).
- c. De opvattingen van Philo verdienen afzonderlijke vermelding. Zoals bekend gaat hij uit van het dualisme van een lichte, heerlijke wereld in de hemel en een duistere, wanordelijke op de aarde. De ziel hoort volgens hem thuis in de hemelse sfeer. Daar komen ook de zielen van alle mensen vandaan. In het lichaam verlangen zij hevig naar terugkeer tot het onlichamelijke, hemelse leven in de nabijheid van de Eeuwige. Want zij zijn in diepste wezen goddelijk; slechts door haar is de mens met God verwant. Zoals het lichaam uit menselijk zaad is gevormd, is de ziel uit goddelijk zaad gevormd. Daarom is zij ook onvergankelijk of onsterfelijk. Zij verkeert dus in den vreemde zolang zij met het lichaam verbonden is. Dat lichaam vergelijkt Philo met een smerige gevangenis of met een graf. Slechts door het sterven van het lichaam vindt zij bevrijding. Voor alle zielen van wijze mannen is de hemel het vaderland, de aarde het vreemde land. Het lichaam is als een kleed, dat de ziel zo spoedig mogelijk wil afleggen om naakt te zijn in zuiverheid (zie: J. N. Sevenster, Het begrip psyche in het N.T., Assen 1946, blz. 12 en verder). Het is duidelijk hoe groot de verwantschap in opvatting is tussen Philo en Plato.

4. Ziel in het Nieuwe Testament

Daar het woord *psyche* in het NT niet steeds dezelfde betekenis heeft, en er rondom dit begrip allerlei moeilijkheden rijzen, zullen we nu zoveel mogelijk teksten nagaan, waarin het voorkomt.

- a. *Psyche* gebruikt in de oude betekenis van leven of levensadem:
 - Handelingen 20:10, er is leven (*psyche*) in hem;
 - Openbaring 8:9, schepselen in de zee, die leven (*psyche*) hadden;
 - Openbaring 16:3, alle levende wezens [letterlijk: alle levende *psyche*] stierven;
 - Johannes 10:11, Jezus geeft zijn leven (*psyche*) voor zijn schapen;
 - Handelingen 15:26, Paulus en Barnabas hebben hun leven (*psyche*) overgehad voor de naam van Jezus. Hetzelfde in Matteüs 2:20, 10:39; Marcus 10:45; Lucas 12:20; 1 Tessalonicenzen 2:8.
- b. Als zetel van menselijke gevoelens:
 - Lucas 2:35, waar Simeon zegt, dat door Maria's ziel een zwaard zal gaan; hij bedoelt daarmee, dat zij een ontzettend lijden te verduren zal krijgen.
 - Lucas 12:19, vreugde;

- Matteüs 26:38, smart;
- Handelingen 14:2, verbittering;
- Handelingen 15:24, verwarring;
- 2 Petrus 2:8, kwelling, die de ziel ondervindt.

In deze en dergelijke teksten volgt het NT het spraakgebruik van het OT. Evenals in het OT geldt, dat de ziel hier staat voor de hele persoon zoals hij op aarde bestaat, al ligt er een accent op de innerlijke ervaring.

- c. Teksten waarin aan *psyche* een grotere betekenis wordt gegeven dan het verband toelaat. Daaronder valt het bekende woord van Marcus 8:35-37 "Want ieder, die zijn leven (*psyche*) zal willen behouden, die zal het verliezen; maar ieder, die zijn leven (*psyche*) verliezen zal om Mij-nentwil en omwille van het evangelie, die zal het behouden. Want wat baat het een mens de gehele wereld te winnen en aan zijn ziel (*psyche*) schade te lijden? Want wat zou een mens kunnen geven in ruil voor zijn leven (*psyche*)?". Dit woord schijnt de mening te bevestigen, dat het in het evangelie gaat om God en de ziel, om de ziel en haar God (A. von Harnack). Dit is echter slechts schijnbaar het geval. Want de *psyche* verliezen of daaraan schade lijden is een uitdrukking voor het verloren gaan van de héle mens; en het behoud van de *psyche* is eveneens het behoud van de hele mens. Jezus vraagt zijn volgelingen om hun leven, dat is hun hele mens. "Daar staat een kleine mens; hij staat met zijn leven, met zijn hele existentie, in de hand. Nu wordt het bod gedaan, het is een wonderlijke, goddelijke bod. Zal hij toeslaan en zichzelf van de hand doen ... Gode gekocht zijn?" (S. F. H. J. Berkelbach van van de Sprenkel, Het Evangelie van Markus, Amsterdam 1948, blz. 139). Wie zijn leven (= zichzelf) aan Jezus en het evangelie verliest, behoudt zichzelf. Wie dit niet doet, gaat verloren en is niet in staat iets te doen om zijn leven (= zichzelf) te verlossen van de machten, die zich van hem meester maakten. Hij heeft immers geen tegenwaarde, die hij in ruil voor zijn leven kan geven. Uit deze weinige opmerkingen over deze tekst is wel voldoende gebleken, dat Jezus daarin niet sprak over het behoud van de ziel in onderscheid van het lichaam, maar wel over dat van de hele mens. Hetzelfde geldt voor Lucas 12:19 en verder, waar het woord 'ziel' (= *psyche*) staat voor de persoon zelf en voor het leven (NBG'51: ziel = *psyche*) van de rijke dwaas.

Aan de SV van Lucas 21:19 danken we de zegswijze: 'zijn ziel in lijdzaamheid bezitten'. De NBG'51 vertaling "door uw volharding zult u uw leven (= *psyche*) verkrijgen", geeft de bedoeling juist weer.

Velen menen, dat in 1 Petrus 1:9,22; 2:11,25; 3:20; 4:19 aan het woord ziel de betekenis moet worden toegekend, die er in het christelijk spraakgebruik dikwijls aan gehecht wordt. Ten onrechte. *Psyche* staat hier evenals in het OT voor de persoon zelf. "De zaligheid van de zielen" (1:9) is het behoud van de gehele persoon. "De reiniging van de ziel door gehoorzaamheid aan de waarheid" (1:22) is de reiniging van de hele persoon, met een accent op het innerlijk. Hetzelfde geldt voor 2:11 en 25. In 3:20 zijn de acht zielen de acht personen, die tijdens de zondvloed gered werden. "Zijn ziel overgeven aan de getrouwe Schepper" (4:19) is zich met zijn hele persoon aan Hem toevertrouwen.

- d. De *psyche* onderscheiden van het lichaam. Matteüs 10:28 is de enige passage waar dit onderscheid wordt gemaakt: "Wees niet bevreesd voor hen, die wel het lichaam doden, maar de ziel (*psyche*) niet kunnen doden; wees veeleer bevreesd voor Hem, die beide, ziel (*psyche*) en lichaam, kan verderven in de hel". We moeten de parallel-tekst van Lucas 12:4,5 daarnaast leggen: "Ik zeg u, mijn vrienden, vrees hen niet, die het lichaam doden en daarna niets meer kunnen doen. Ik zal u tonen, wie u vrezen moet. Vrees Hem, die, nadat Hij gedood heeft, macht heeft om in de hel te werpen". Jezus wijst hier op de beperkte macht van de vervolgers. Zij

kunnen slechts het lichaam doden, in tegenstelling tot God, die macht heeft over de hele mens om hem naar lichaam en ziel te 'verderven in de hel' (in de zin van vernietigen in het vuur). Het feit, dat Lucas niet over de ziel spreekt, wijst er op, dat hij vooral wil laten uitkomen, dat het gericht van aardse rechters in tegenstelling tot het laatste gericht niet beslissend is. Daarom hoeven Jezus' volgelingen voor die rechters geen vrees te koesteren; hun vonnis is geen laatste oordeel. Niettemin is in Matteüs 10:28 een duidelijk onderscheid tussen ziel en lichaam gemaakt. En wel in déze zin, dat de ziel voor de vervolgers onbereikbaar is, terwijl zij wèl binnen het bereik van Gods macht valt. Er is met andere woorden nog niets beslissends gebeurd als het menselijk lichaam onder de vervolging bezwijkt. Niet het lichaam alleen is de hele mens, noch de ziel alleen, maar ziel èn lichaam. In deze tekst wordt het lichaam niet lager gewaardeerd dan de ziel; wel is er een onderscheid tussen ziel en lichaam gemaakt.

e. Vooral de apostel Paulus verdient aandacht om zijn gebruik zowel van het zelfstandig naamwoord *psyche* als van het bijvoeglijk naamwoord *psychikos*. We zullen een en ander aan de hand van de teksten nagaan.

1. Evenals elders betekent *psyche* in zijn brieven vaak 'leven' (Romeinen 16:4; 2 Korintiërs 12:15; Filippenzen 2:30; 1 Tessalonicenzen 2:8).
2. De ziel is ook bij Paulus de zetel van gevoelens of aandoeningen. Dat zal het geval zijn in Filippenzen 1:27, waar de gelovigen vermaand worden één van ziel te strijden voor het geloof in het evangelie, zonder dat zij zich in enig opzicht door de tegenstanders laten beangstigen. "Eén van ziel" (of, zoals de Griekse tekst zegt, "met één ziel") samen strijden voor het geloof is: één in bereidheid en toewijding met elkaar de strijd voeren om het evangelie ingang te laten vinden bij allen, die het nog niet kennen. Deze bereidheid en toewijding vinden hun zetel in 'de ziel'.

In 2 Korintiërs 1:23 ("ik roep God aan tot getuige over mijn ziel, dat ik om u te sparen niet meer naar Korinte ben gekomen") is 'de ziel' de plaats, waar de verborgen motieven van het handelen opkomen. Alleen God kent 'de ziel' en weet daarom, dat de apostel niet uit eigenbelang of andere afkeurenswaardige overwegingen het bezoek aan Korinte liet voorbijgaan. Tussen ziel en geweten bestaat hier nauwelijks enig onderscheid.

In 1 Tessalonicenzen 5:23 vinden we de bekende driedeling geest-ziel-lichaam: "Geheel uw geest, ziel en lichaam moge bij de komst van onze Heer Jezus Christus blijken in allen dele onberispelijk bewaard te zijn". Martin Dibelius merkt in zijn commentaar op deze brief (Handbuch zum Neuen Testament, Tübingen 2 1925) op, dat we uit deze tekst niet te veel moeten halen voor de mensbeschouwing van Paulus. Ook J. A. C. van Leeuwen, Korte Verklaring, Kampen 1923, meent: "De Apostel geeft hier niet een omschrijving van des mensen wezen, alsof dit uit geest, ziel en lichaam zou bestaan. Hij erkent, met de gewone opvatting van zijn tijd, dat de mens ziel en lichaam is". Paulus denkt hier ongetwijfeld aan de hele mens; niet de delen, maar het geheel heeft hij voor ogen. Toch is dit woord, naast Matteüs 10:28, de tweede tekst, waarin 'de ziel' afzonderlijk naast het lichaam genoemd wordt. 'De ziel' zal hier, evenals in Filippenzen 1:27 en 2 Korintiërs 1:23 de naam zijn voor het verborgen innerlijk leven.

3. De teksten 1 Korintiërs 15:44-46 en 2:14 vragen een afzonderlijke bespreking. De eerstgenoemde verzen luiden: "Er wordt een natuurlijk (*psychikos*) lichaam gezaaid, en een geestelijk (*pneumatikos*) lichaam opgewekt. Is er een natuurlijk (*psychikos*) lichaam, dan bestaat er ook een geestelijk (*pneumatikos*) lichaam. Aldus staat er ook geschreven: De eerste mens, Adam, werd een levende ziel (*psyche*); de laatste Adam een levendmaken-

de geest (*pneuma*). Maar het geestelijke (*pneumatikos*) komt niet eerst, maar het natuurlijke (*psychikos*), en daarna het geestelijke (*pneumatikos*)". *Psyche* en *pneuma* (ziel en geest) staan hier tegenover elkaar als tweeërlei leven. Voor Adam, de eerste mens, is het *psychische* kenmerkend; hij was een levende ziel (Genesis 2:7). Daarom had hij het eeuwige leven, de onvergankelijkheid, niet in zichzelf. De *psychische* mens is de sterfelijke mens. Tegenover de eerste Adam staat de laatste Adam. Voor Hem is kenmerkend, dat Hij het onvergankelijke of *pneumatische* leven heeft. De laatste Adam is de uit de doden opgewekte Mens, die de onsterfelijkheid of het eeuwige leven in zichzelf heeft. Hij dankt dit aan de genade van God, Die Hem dit leven schenkt.

Enkele dingen vragen onze bijzondere aandacht:

1. Het gaat bij de opstanding om het lichaam. Niet de ziel is het meest bepalende element voor het mens-zijn, maar het lichaam. Paulus volgt hierin het OT.
2. Het lichaam van op aarde levende mensen heeft wel het tijdelijke leven in zich, maar niet het eeuwige. Op grond hiervan kwalificeert de apostel dit lichaam als *psychisch* (= natuurlijk = vergankelijk). Hij denkt daarbij aan wat het OT onder de *nēfesj* verstaat. Deze *nēfesj* of *psyche* is daar immers het leven van het lichaam. *Psychisch* is hier een ander woord voor sterfelijk of vergankelijk (zie 1 Kor 15:42). Adam was een levende *psyche*, dat wil zeggen hij was een mens, die deelgenoot van het tijdelijke of vergankelijke leven werd. Hij leefde, maar in de tijd en niet zoals God in de eeuwigheid.
3. Het valt op dat het opstandingslichaam niet *psychisch* zal zijn, maar *pneumatisch*. Dat wil zeggen: het leven van dat lichaam zal niet de *psyche*, maar het *pneuma* (de Geest) zijn. Daar de Geest niet behoort tot de tijd, maar tot de eeuwigheid, zal het leven van het opstandingslichaam eeuwig zijn. Daarom is in de verzen 42 en 52 sprake van de onvergankelijkheid, onsterfelijkheid, heerlijkheid en kracht van de mens van de opstanding. Deze mens is dus niet langer 'zielig', of vergankelijk, zoals hij tijdens zijn aardse bestaan was.

In 1 Korintiërs 2:14 lezen we: "Maar een ongeestelijk (*psychikos*) mens aanvaardt niet wat van Gods Geest (*pneuma*) is, want het is hem dwaasheid en hij kan het niet verstaan, omdat het slechts geestelijk (*pneumatikos*) te beoordelen is". Hier staan de geestelijke (*pneumatikos* vers 15) en de ongeestelijke (*psychikos*) mens tegenover elkaar. Paulus maakt hier onderscheid tussen mensen, die nog *psychisch* zijn en daarom aards of werelds denken, en christenen die de Geest hebben ontvangen, en daaraan te danken hebben dat zij enig inzicht hebben gekregen in de situatie waarin zij met de hele wereld verkeren, dankzij wat God in het verleden tot heil van de mensen deed, in het heden doet en in de toekomst zal doen. De Griekse wijsgeren zijn, volgens de apostel, *psychische* mensen, omdat Gods Geest (het *pneuma*) bij hen ontbreekt. Ondanks hun bewonderenswaardige denkkraft en onvermoeid beschouwen van de schepping, zijn zij niet doorgedrongen tot het ware geheim (Gods heilsplan) van deze wereld. Ook onder de christenen in Korinte zijn er die nog *psychisch* leven en denken, want in hun onrijpheid kunnen zij "de verborgen wijsheid van God (nog) niet begrijpen (vzn 6,7). Tot hen kan Paulus niet spreken als tot "geestelijke mensen"; zij zijn nog "onmondige", onvolwassen christenen en daarom moeten zij nog met melkproducten worden gevoed, want vast voedsel kunnen zij nog niet verdragen (3:1 en verder). De *psychische* mens is in dit verband iemand, die geen orgaan heeft voor Gods grote daden (heilsdaden), en daarom zich niet gedraagt zoals het iemand past die door de Geest begrijpt in welke situatie hij met de gehele kosmos is terechtgekomen, dankzij het ontzaglijke heilswerk in Christus van verleden, heden en toekomst.

Uit 1 Korintiërs 15:44 bleek, dat tot het moment waarop de doden zullen worden opgewekt, alle christenen *psychische* (= vergankelijke) mensen zijn. Pas door deze opwekking heen zullen zij *pneumatische* (= onvergankelijke) mensen zijn. Uit 1 Korintiërs 2:14 blijkt echter, dat een christen nu al, in dit leven, deel heeft aan de Geest; maar dat wordt voorlopig slechts zichtbaar in zijn verstaan van de situatie waarin hij zich met alle schepselen bevindt, en in het zich voegen naar die situatie in zijn geloof, hoop en liefde. Op die manier kan hij nu al enigermate een 'geestelijk' mens zijn. Weliswaar blijkt dat nog niet in een onsterfelijkheid van zijn lichaam, maar het komt wel aan het licht in zijn houding en gedrag.

Opmerkingen:

- Jakobus 3:15 (ongeestelijk = *psychikos*) en Judas 19 (natuurlijk = *psychikos*) volgen hetzelfde spraakgebruik als Paulus in 1 Korintiërs 2:14.
- In 2 Korintiërs 5:1-10 hebben velen gemeend te moeten lezen, dat Paulus daar spreekt over een bestaanswijze van zijn 'ziel' na zijn overlijden. Het woord 'ziel' komt in deze perikoop echter niet voor. De apostel spreekt hier niet over zijn 'ziel', maar over wat bij de komst van Christus hem naar "lichaam en ziel" te beurt zal vallen.

- f. In Hebreeën staat het woord *psyche* zes maal. Daarvan kan 10:38 onbesproken blijven, omdat het een aanhaling uit het OT is. In 4:12 is sprake van het woord van God, dat zó diep in het menselijk bestaan doordringt, dat het, scherper dan een tweesnijdend zwaard, ziel en geest, gewrichten en merg van elkaar scheidt. Evenals in 1 Tessalonicenzen 5:23 worden 'ziel' en 'geest' hier onderscheiden. We mogen daar echter geen al te grote nadruk op leggen. Want beide woorden dienen om samen het gecompliceerde verborgen innerlijke leven van de mens aan te duiden. Er is met andere woorden geen onderdeel van het innerlijk, dat buiten het bereik van Gods woord valt. Ook de meest verborgen motieven en doelstellingen worden door dit woord blootgelegd. De christelijke hoop heet in Hebreeën 6:19 "een anker van de ziel, dat veilig en vast is, en dat reikt tot binnen het voorhangsel, waarheen Jezus voor ons als voorloper is binnengegaan". 'De ziel' staat hier voor het innerlijk en wordt vergeleken met een schip dat voor anker ligt, en dat dankzij deze verankering behoed wordt voor los slaan. Het anker is de hoop; dit is de stellige verwachting van het heil van de eindtijd. Door de hoop klemt de christen zich innerlijk vast aan het heil, dat nu nog wel achter een gordijn verborgen is, maar daarom niet minder reëel is. Dat gordijn is het voorhangsel, dat het heilige van de heiligen van het hemelse heiligdom, waar onze volkomen verzoening door het offer van Jezus bewerkt is, nu nog aan het oog onttrekt, maar dat ook ons eens zal doorlaten om voor eeuwig bij God te zijn. 'De ziel' is in dit vers het innerlijk van de mens, en staat tegelijk voor die mens zelf in zijn geheel.

Het geloof behoudt 'de ziel', verklaart 10:39; de nalatigheid leidt daarentegen tot de vernietiging. De vertaling kan aanleiding geven tot het misverstand, als zou het in Gods heilsplan gaan om het behoud van 'de ziel', en als zou 'de ziel' daarom het kostbaarste bestanddeel van de mens zijn. 'Ziel' staat hier echter niet als het hogere tegenover het lagere (lichaam, stof), maar, evenals in Marcus 8:35 en verder, is 'de ziel' het leven, en wel het leven dat ons beloofd is en met de komst van Christus geheel ons deel zal zijn. Dat leven moet verworven, verkregen of gewonnen worden ('behoudt' is hier een ontoereikende vertaling). Zoals nu de nalatigheid (afval) leidt tot de ondergang van de hele mens, zo leidt het geloof (trouw) tot de verwerving van het leven voor de hele mens.

In de geestelijke strijd, die de christenen moeten voeren om niet af te vallen maar te volharden, worden zij bedreigd door "matheid van ziel" (Heb 12:3). Zij lopen met andere woorden gevaar innerlijk te bezwijken onder de druk van de vervolging. Deze geestelijke moeheid, dit

'er niet meer tegen op kunnen', kunnen zij overwinnen door te zien op Jezus en op de wijze waarop Hij zijn lijden heeft doorstaan. De ziel is hier anders dan in 10:39, maar net als in 4:12 en 6:19, een woord voor het innerlijk leven, van waaruit de uiterlijke gedragingen worden geleid en beheerst.

In Hebreëën 13.17 wordt van de voorgangers van de gemeente gezegd, dat "zij waken over uw zielen". Het hier gebruikte werkwoord betekent eigenlijk: slapeloos zijn (vanwege de zorg, die deze voorgangers over hun gemeente koesteren). Het is geen wonder, dat zij om de aan hen toevertrouwde 'zielen' (= personen of gemeenteleden) 's nachts wakker liggen. Want zij weten, dat zij over hun leiding van de gemeente "rekenschap zullen moeten afleggen" (Heb 13.17). Het is niet juist bij "waken over uw zielen" alleen aan zielszorg in engere zin te denken. Bedoeld is immers het gehele samenstel van werkzaamheden, die met de leiding van het gemeentelijk leven verband houden. De 'zielen' zijn hier de gemeenteleden naar lichaam en ziel, zowel naar uiterlijk lot en gedrag, als naar innerlijke houding.

- g. Twee teksten in het boek Openbaring. Behalve de al genoemde waarin het woord *psyche* moet worden opgevat in de betekenis van 'leven', vinden we in Openbaring nog twee plaatsen waar het woord voorkomt en gebruikt wordt voor 'de zielen' van gestorvenen: Openbaring 6:9 en 20:4.

Openbaring 6 vertelt de opening van de eerste zes zegels van het boek dat Gods heilsplan bevat. De eerste vier zegels geven de zegetocht van het evangelie aan. Bij de opening van het vijfde blijkt de tegenstand in het ter dood brengen van de christenen. Hun lot wordt getekend in een beeld, ontleend aan de offerhandelingen in de tabernakel en de tempel: "Ik zag onder het altaar de zielen van hen, die geslacht waren om het woord van God en om het getuigenis, dat zij hadden" (vs. 9). Zoals in de tempel het bloed van de offerdieren aan de voet van het brandofferaltaar werd uitgegoten (Exodus 29:12; Leviticus 4:7), zo zijn 'de zielen' van de martelaren 'onder het altaar' van het hemelse heiligdom. Net als Jezus hebben zij het offer van hun leven gebracht, hun leven uitgegoten in de dood. Zij roepen: "Tot hoelang, o heilige en waarachtige Heerser, oordeelt en wreekt U ons bloed niet aan hen, die op de aarde wonen?" (Op 6:10). Dit mogen we niet opvatten alsof deze martelaren nu leven in de hemel. Als we dat doen moeten we ook uitgaan van de letterlijkheid dat zij zich in de ongemakkelijke positie onder het altaar bevinden. Bovendien kunnen 'zielen' niet geslacht worden; in ieder geval niet door mensen, zoals we al gezien hebben. In Genesis hebben we 'de verklaring' van wat hier wordt gezegd. Nadat Kaïn zijn broer Abel heeft vermoord, zegt God tegen hem: "Hoor, het bloed van uw broeder roept tot Mij van de aardbodem" (Gen 4:10). De rechtvaardigen worden op aarde geslacht door hun tegenstanders. De aarde is dus het altaar waarop zij als het ware geofferd worden: "de bodem heeft zijn mond opengesperd om het bloed van uw broeder van uw hand te ontvangen" (vs. 11). Nu zal niemand letterlijk nemen dat bloed iets kan roepen. Wat God hier zegt betekent eenvoudig dat moedwillig bloedvergieten gewroken moet en zal worden. Zo is het later ook in de Wet van Mozes opgenomen. Maar in Openbaring is er geen sprake van menselijke wraak (een leven om een leven), maar om Goddelijke wraak. Jezus had daar al over gesproken toen Hij zijn Joodse moordenaars waarschuwde: "... over u kome al het rechtvaardige bloed, dat vergoten werd op de aarde, van het bloed van Abel, de rechtvaardige, tot het bloed van Zacharia ..." (Mat 23:35; zie ook Luc 11:50,51). In Openbaring gaat het om de vervolging van allen die geloven, van Abel af tot Christus' volgelingen. In Openbaring 17:6 ziet Johannes "de vrouw [die het grote Babylon symboliseert] dronken van het bloed van de heiligen en van het bloed van de getuigen van Jezus". In Openbaring 16 zegt een engel, nadat het water in bloed was veranderd, "Rechtvaardig bent U, die is en die was, U Heilige, dat U dit oordeel hebt geveld. Omdat zij het bloed van de heiligen en profeten vergoten hebben, hebt U hun ook bloed te drinken gegeven. Zij hebben het verdiend" (vzn 5,6). En nadat de oordelen tot een eind zijn gekomen, klinkt het loflied van mensen en engelen: "Halleluja! Het

heil en de heerlijkheid en de macht zijn van onze God, want waarachtig en rechtvaardig zijn zijn oordelen, want Hij heeft de grote hoer geoordeeld, die de aarde met haar hoererij verdirf, en Hij heeft het bloed van zijn knechten van haar hand geëist" (Op 19:1,2).

Het is dus zeker dat God het bloed van de martelaren zal wreken. Het antwoord op hun vraag om wraak is echter "dat zij nog een korte tijd moesten rusten, totdat ook het getal vol zou zijn van hun mededienstknechten en hun broeders, die gedood zouden worden evenals zij" (Op 6:11). Hier geldt dus hetzelfde als wat Jezus zei in verband met Gods beloften aan en verbonden met Abraham, Izak en Jakob: "God is niet een God van doden, maar van levenden, want voor Hem leven zij allen" (Luc 20:38). Dit zei Hij met het oog op hun noodzakelijke opstanding willen de beloften en verbonden vervuld worden.

We hebben hier niet te maken met een boodschap aan gedode martelaren, maar aan de gelovigen in Christus in een tijd van zware christenvervolging en de verwachting dat Jezus nu wel snel terug zal komen. Deze boodschap is weergegeven in een beeld dat is gebaseerd op wat te vinden is in het Oude Testament. We vinden de boodschap geduld te hebben overal in Openbaring in de oproep tot overwinnen (2:7,11,17,26; 3:5,12,21; 12:11; 21:7) en volharden (1:9; 2:2,3,19; 13:10; 14:12).

De zekerheid dat zij zullen delen in de heerlijkheid van Christus wordt weergegeven in het beeld van het witte gewaad dat 'de zielen onder het altaar' ontvangen (Op 6:11), want "zalig de doden, die in de Here sterven, van nu aan. Ja, zegt de Geest, dat zij rusten van hun moeiten, want hun werken volgen hen na" (Op 14:13). Dit komt volledig overeen met wat God door Zijn engel tot Daniël zei: "u zult rusten en opstaan tot uw bestemming aan het einde van de dagen" (Dan 12:13).

De tweede tekst (Openbaring 20:4) vinden we in het gedeelte, dat over het duizendjarig rijk gaat. Gedurende deze periode is 'de satan' gebonden, zodat hij niet bij machte is de volkeren te verleiden. Het vers beschrijft dat er een nieuw bewind komt. Deze nieuwe regering wordt gevormd door Christus en hen die eens, om hun trouw aan hun Here, de marteldood waren gestorven: "de zielen van hen, die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus en om het woord van God". Zij zijn het, die zich op tronen zetten, en hen wordt het oordeel gegeven; dat wil zeggen zij ontvangen de macht en de bevoegdheid om de periode van de vervolgingen, waarvan zij zelf het slachtoffer waren geworden, af te sluiten met de veroordeling van de verdrukkers. Van deze 'zielen' heet het nu: "en zij werden weer levend en heersten als koningen met Christus, duizend jaren lang".